

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÛNUS SÛRESİNDE BELÂGAT VE TEFSİRLERDE ELE ALINIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULKADİR AĞIRTOPÇU

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET SAMİ YILDIZ

AKSARAY 2019

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÛNUS SÛRESİNDE BELÂGAT VE TEFSİRLERDE ELE ALINIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULKADİR AĞIRTOPÇU

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET SAMİ YILDIZ

AKSARAY 2019

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 6 (altı) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : ABDULKADİR

Soyadı : AĞIRTOPÇU

Bölümü : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : YÛNUS SÛRESİNDE BELÂGAT VE TEFSİRLERDE ELE ALINIŞI

İngilizce Adı: SÛRAH YÛNUS AND ITS RHETORICAL SIDE ALONG WITH
EXAMPLES FROM OTHER EXEGESIS

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYÂNI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Abdulkadir AĞIRTOPÇU

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Abdulkadir AĞIRTOPÇU tarafından hazırlanan “Yûnus Sûresinde Belâgat ve Tefsirlerde Ele Alınışı” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / ~~oy~~ ~~çokluğu~~ ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabuledilmiştir.

Danışman: (Dr. Öğr. Mehmet Sami YILDIZ)

(Temel İslam Bilimleri/Aksaray Üniversitesi)

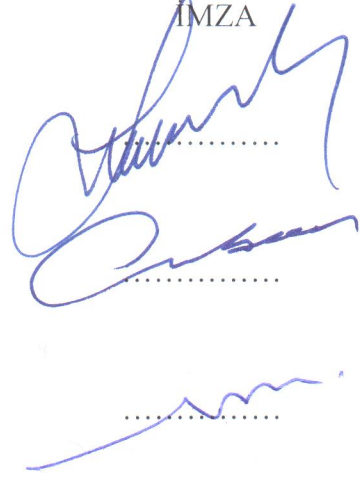
Üye: (Dr. Öğr. Hasan UÇAR)

(Temel İslam Bilimleri/Selçuk Üniversitesi)

Üye: (Dr. Öğr. Selahattin AYDEMİR)

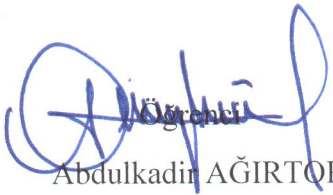
(Temel İslam Bilimleri/Kayseri Üniversitesi)

İMZA

Tez Savunma Tarihi: 12/09/2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun 17/10/2019 tarih ve 2019/42-12 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Abdulkadir AĞIRTOPÇU
İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
İmza

TEŞEKKÜR

“Yûnus Sûresinde Belâgat ve Tefsirlerde Ele Alınışı” isimli yaptığım bu çalışmamın gerçekleştirilmesinde, değerli bilgilerini paylaşan, kıymetli zamanını ayıran, sabırla ve ilgiyle elinden gelenden fazlasını sunan, kıymetli danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sami YILDIZ’a teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Yine çalışmamda konu, kaynak ve yöntem açısından sürekli yardımda bulunarak yol gösteren ve gelecekteki hayatında çok daha başarılı olacağına inandığım kıymetli arkadaşım Dr. Ramazan MEŞE’ye de sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÛNUS SÛRESİNDE BELÂGAT VE TEFSİRLERDE ELE ALINIŞI

(Yüksek Lisans)

ABDULKADİR AĞIRTOPÇU

AKSARAY/2019

ÖZET

Kur'an'ı araştırma gayreti içerisinde olan kimseler, ilk olarak Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlayan ve ayetleri farklı yönleri ile ele alan Kur'an ilimleri bilgisine haiz olmalıdır. Hiç şüphe yok ki bu ilimler içerisinde Kur'an'ın dil ve edebi yönü önemli bir yer tutar. Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesi için ayetlerde geçen sanatların doğru tespit edilmesi ve bilinmesi gerekmektedir. Bu gaye ile yapılan çalışmalar belâgatın gelişmesini etkilediği gibi, belâgat da Kur'an'ın daha kapsamlı perspektiften incelenmesini kolaylaştırmıştır. Bu tezin yazılmasındaki amaç mükemmel sanatlarla örüntülü Kur'an-ı Kerim'in sûrelerinden olan Yûnus sûresinde bulunan belâgi uygulamaların tespiti ve bu uygulamaları bilmenin ilgili ayetlerin anlaşılmasındaki katkısının açığa çıkarılmasıdır. Bu hedefe ulaşmak için Kur'an ayetlerinin belâgat kaidelerini inceleyen dilbilimcilerin eserleri ile yorumlarında Kur'an'ın belâgat yönünü dikkate alan müfessirlerin tefsirlerden istifade edilmiştir. Araştırmamız neticesinde dilbilimciler den Ahmet Hüseyin el-Ehdelî'nin elli bir, Mahmûd Sâfi'nin on dokuz ve Muhyiddîn Dervîş'in on dokuz ayetin sanatsal yönleri hakkında görüşlerini ifade ettikleri görülmüştür. Ayrıca tefsirlerden *el-Keşşâf* tefsirinde sekiz, *Mefâtihu'l-Gayb*'de on dört, *Safvetu't-Tefâsîr*'de otuz üç, *Büyük Kur'an Tefsirin*'de beş, *et-Tefsîru'l-Munîr*'de otuz dört, *Meâricü't-Tefekkur* ve *Dekâiku't Tedebbur*'de kırk iki ayette sanatsal uygulamalar hakkında bilgi verildiği müşahade edilmiştir.

Bilim Kodu : 60402

Anahtar Kelimeler : Kur'an, Belâgat, Ayet, Tefsir

Sayfa Adedi : XII + 121

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sami YILDIZ

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES
SÛRAH YÛNUS AND ITS RHETORICAL SIDE ALONG WITH
EXAMPLES FROM OTHER EXEGESIS

(M.S. Thesis)

ABDULKADİR AĞIRTOPÇU

AKSARAY/2019

ABSTRACT

Those who seek to explore the Qur'an should first have knowledge of the Qur'anic sciences that contribute to the understanding of the Qur'an and address verses in different aspects. There is no doubt that the linguistic and literary aspects of the Qur'an have an important place in these sciences. In order for the Qur'an to be understood correctly, the literary arts in the verses must be correctly identified and known. Studies with this aim not only affected the development of rhetoric, but also facilitated the examination of the Qur'an from a more comprehensive perspective. The purpose of writing this thesis is to help the one who reads the surah of Yûnus, which is one of the sûrahs of the Holy Qur'an with perfect arts, to see the rhetorical practices contained in it. In this thesis, the works of linguists who mention the rhetoric bases of the Qur'anic verses and the exegeses expressing the direction of rhetoric are used as sources. Besides, views of linguists such as Ahmet Husayn Al-Ahdelî on the artistic aspects of 51 verses, Mahmud Safî on 19 verses and Muhyiddin Dervîs on 19 verses are presented. In addition, detailed investigations were made on the exegesis, and as a result of this examination, it is found that eight verses in the exegesis of *Al-Kashaf*, fourteen verses in *Mafatihul-Gayb*, thirty-three verses in *Safwetü'-Tafasir*, five in *Büyük Kur'an Tefsiri*, thirty-four verses in *al-Tafsir al-Munîr* and forty-two verses in *Ma'âricü't-Tafakkur* and *Dakâku't Tadabbur* inform us about some literary principles.

Science Code : 60402

Key Words : Qur'an, Rhetoric, Verse, Exegesis

Page Numbers : XII + 121

Supervisor : Assoc. Dr. Üyesi Mehmet Sami YILDIZ

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	VI
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
İÇİNDEKİLER	IX
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı	2
3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	2
4. Yûnus Sûresi	3
5. Belâgat:.....	4
5.1. el-Meânî (المعاني):	7
5.2. el-Beyân (البيان):.....	11
5.3. el-Bedî‘ (البدیع):.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

YÛNUS SÛRESİNİN MEÂNİ İLMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

1.1. Haber Cümlesi	16
1.2. İnşâ Cümlesi:	21
1.3. Müsnedün İleyhin Zamir Olarak Gelmesi:	22
1.4. Nehy (النَّهْي).....	23
1.5. Hazf (الحذف)	24
1.6. İstifhâm (الاستفهام)	26
1.6.1. Takrîr anlamında istifhâm (الاستفهام التقريري)	26
1.6.2. İnkâr anlamında istifhâm (الاستفهام الإنكاري).....	27
1.6.3. Kınama anlamında istifhâm (الاستفهام الإنكاري التوبيخ).....	32

1.7. Ta‘ciz (التعجيز).....	36
1.8. Tağlîb (التغليب)	36
1.9. Terecci (الترجي).....	37
1.10. Hasr/Kasr (القصر/الحصر).....	37

İKİNCİ BÖLÜM

YÛNUS SÛRESİNİN BEYÂN İLMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

2.1. Teşbîh (التشبيه).....	46
2.1.1. Mücmel Teşbîh (التشبيه المجمل).....	47
2.1.2. Mükked Teşbîh (التشبيه المؤكد).....	47
2.1.3. Mürekkeb Teşbîh (التشبيه المركب)	49
2.1.4. Mefruk Teşbîh (التشبيه المفرك).....	52
2.2. Mecâz (المجاز).....	52
2.2.1. Mecâz-ı Aklî (المجاز العقلي)	52
2.2.2. Mecâz-ı Lugavî (المجاز اللغوي).....	58
2.2.3. Mecâz-ı Mürsel (المجاز المرسل)	59
2.3. Kinâye (الكناية)	63
2.4. Ta‘riz (التعريض).....	69
2.5. İstiâre (الإستعار).....	69
2.5.1. İstiâre-i Tasrihiyye (الإستعارة التصريحية)	69
2.5.2. İstiâre-i Mekniyye (الإستعارة المكنية).....	71
2.5.3. İstiâre-i Tamsiliyye (الإستعارة التمثيلية).....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÛNUS SÛRESİNİN BEDÎ' İLMÎ AÇISINDAN İNCELENMESİ

3.1. Tevriye (التورية)	77
3.2. İltifât (الالتفات)	78
3.2.1. Zamirler Bakımından İltifât Sanatının Çeşitleri:	80
3.2.2. Sayılar Bakımından İltifat Sanatının Çeşitleri	84
3.3. İdmac (الإدماج)	87
3.4. İstibtâ' (الاستبّاع)	88
3.5. Mübâlağa (المبالغة)	88
3.6. Tıbâk Sanatı (الطباق)	95
3.6.1. Îcâb Tıbâk (طباق الإيجاب)	95
3.6.2. Selb Tıbâk (طباق السلب)	102
3.7. Mukâbele (المقابلة)	103
3.8. Te'kîdu'l-Medh Bimâ Yuşbihu'z-Zem (تأكيد المدح بما يشبه الذم)	106
3.9. İrsâd (الإيضاد)	106
3.10. Aks/Tebdil (العكس / التبديل)	107
3.11. Müşâkele (المشاكلة)	108
3.12. Uslûbu'l-Hâkîm (الأسلوب الحكيم)	109
3.13. Mu'âraza (المعارضة)	110
3.14. Cinâs (الجناس)	111
3.15. Hüsn-i İntihâ (حسن التهليل)	113
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	117

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen madde
a.mlf. : Aynı müellif
b. : bin/ibn
bkz. : Bakınız
c. : Cilt
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
İFAV : İlahiyat Fakültesi Vakfı
m. : Miladi
Md. : Madde
MÜ : Marmara Üniversitesi
No : Numara
nşr. : Neşreden
ö. : Ölüm tarihi
s. : Sayfa
s.a.v. : Sallallâhu Aleyhi Vesellem
şrh. : Şerh eden
thk. : Tahkik eden
vb. : ve benzeri
vs. : vesâire

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

İnsanın sahip olduğu en yüce nimetlerden biri de onun, hemcinsleri ve diğer varlıklarla iletişiminde önemli bir yeri olan konuşma kabiliyetidir. Konuşma, gelişi güzel değil de belli vezin ve kurallara göre yapılırsa daha anlamlı olur. Bu ifade, yazı için de geçerlidir. Konuşma veya yazının muhatap tarafından daha iyi algılanıp, kabullenilebilmesi için taşınması gerekli özelliklerin neler olduğunu bize belâgat ilmi sunmaktadır.

Âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah (c.c.), ümmi peygamberi Rasûlullah'a (s.a.v.) insanı her yönüyle benzerini oluşturabilmekten aciz bırakan kelamını mucize olarak verdi. Kendi dillerini ustalıkla kullanabilen Araplar dâhi, Yüce Kitabın mana, dil, icâz ve belâgat üslubu karşısında şaşkınlık içerisinde kalmışlardır. Hatta Müseylimetü'l-Kezzâb (ö. 12/633) Kur'an'ın bir benzerini getireceğini iddia etmiş; "Koyun ve sütü, hele kara koyunların sütü bambaşkadır. Kara koyun ve beyaz süt; bu gerçekten acâib bir şeydir..."¹ diyerek komik duruma düşmüştür. Zira Allah (c.c.) insanların ve cinlerin bir araya gelseler dahi bir benzerini oluşturamayacaklarını buyurarak² Kur'an'ın çok yönlü eşsizliğini beyan etmiş, Kur'an'ın karşısında bütün fesahat ve belâgat sahiplerini aciz bırakmıştır.

Zamanın bütün safhalarında Arap toplumuna uygarlık inşa ettiren Kur'an-ı Kerim, dil açısından da Arap diline yeni bir şeyler izafe etmiştir. İnsanoğlu Kur'an-ı Kerim'i anlamak ve yanlış anlaşılmalardan korumak amacıyla Arap dili gramerini oluşturan Nahiv, Sarf ve Edebiyat ilimlerini geliştirirken, Kur'an-ı Kerim'in mana inceliklerini ve güzelliklerini tespit için ise kademeli olarak belâgat ilmini tesis etmeye çalışmışlardır.

Bir tez çerçevesinde Kur'an-ı Kerim'in bütün sûrelerinin belâgat açısından incelenmesinin mümkün olamayacağından çalışmanın sınırlanması gerekiyordu. Bu çalışmada belâgat açısından daha önce incelenmemiş olan ve birçok belâgatı içerisinde barındıran Yûnus sûresi incelenmiştir.

¹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, **Tarih-i Taberî**, Sağlam Yayınları, İstanbul 2007, 2/276.

² İsra 17/88.

2. Araştırmanın Amacı

Necd halkından gelen iki adam hutbe okumuşlar, insanlar da bu adamların muntazam hitapları karşısında hayran kalmışlardı. Bu olayın akabinde Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular: *“Şüphesiz ki açık ve fasih sözlerden sihir (gibi ruhlar üzerinde müessir) olanları vardır yahut bazı beliğ sözler vardır ki, onlar sihirdir (ruhları etkiler).”*³

Kur'an ayetlerini incelediğimizde, her ayetinin muazzam bir şekilde edebi olma yönünün ortaya çıktığını ve bu edebiliği sebebiyle de dinleyenler üzerinde önemli bir etki uyandırdığını aşikârdır. Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması, onun kusursuz nazım yapısının ve belâgi niteliğinin algılanabilmesi, belâgatın ve edebi kaidelerin ayrıntılarına hâiz olunması ile mümkün olur. Nitekim Kur'an-ı Kerim ile ilk defa muhatap olanlar, onun mükemmel olan edebi yönünü görüyor, bir benzerini getiremeyip Kur'an'ın ifadeleri karşısında acizliklerini ifade ediyorlardı.

Bu araştırmadaki amaç muazzam sanatlarla örüntülü Kur'an-ı Kerim'in sûrelerinden olan Yûnus sûresinin belâgi boyutunu müfessirlerin nasıl ele aldığını tespit ederek Kur'an'ın beliğ yönünün anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bu çalışmada anlama ve açıklamaya dayalı (descriptive) araştırma yöntemi ile veri toplama ve analiz yöntemleri uygulanmıştır. Çalışma sırasında, öncelikle tefsir sahasındaki klasik ve modern eserler incelenerek, Yûnus sûresi hakkında veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler analiz edilip araştırma konusu olan sûrenin içerdiği belâgat hususları ortaya konulmuştur.

Bu inceleme ve araştırma sonucunda ortaya çıkan tez, giriş ve üç bölüm şeklinde hazırlanmıştır. Giriş bölümünde belâgatın tanımı, tarihçesi ve bölümleri incelendi. Birinci bölümde Yûnus sûresi meâni ilmi açısından incelendi. İkinci bölümde beyân ilmi zaviyesinden incelendi. Üçüncü bölümde ise belâgat ilminin son bölümü olan bedî' ilmi açısından ele alındı.

Giriş bölümünde belâgatın bölümleri olan meâni, beyân ve bedî' kavramlarının açıklamaları ve tarih boyunca değişen yönleri ele alındı. Diğer bölümlerde ise bu

³ Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askalânî, **Fethu'l-Bârî (Sahih-i Buhari Şerhi) Kitâbu't-Tıbb**, Daru'l Fikr, Beyrut 2008, 11/402.

bölgümlere dair ilgili sanatların tanıımı yapıldıktan sonra Yûnus sûresindeki ilgili ayetin Arapça metni, meâli, belâgi yönü ve tefsirlerde ele alınışı incelendi.

Araştırmamızın birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerinde ayetlerdeki belâgatları eserlerinde anlatan tefsirler kronolojik olarak sıralanıp incelendi. Özellikle belâgat alanında en donanımlı tefsirlerden olan; *el-Keşşâf*, *et-Tefsîru'l-Kebir Mefâtîhu'l-Gayb*, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm İlâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, *Rûhu'l-Meânî*, *Safvetu't-Tefâsîr*, *et-Tefsîru'l-Munîr*, *Meâricu't-Tefekkur* ve *Dekâiku't Tedebbur* belâgat açısından incelendi. Bunlarla birlikte tefsirlerinde belâgat kaidelerine kısmen değinen eserler olan *el-İtkân*, *Câmiu'l-Beyân'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, *Büyük Kur'an Tefsiri*'de araştırmamızda kaynak olarak kullanıldı.

4. Yûnus Sûresi

Kur'an'ın onuncu sûresi olan Yûnus Sûresi Mekke'de inmiş ve yüz dokuz ayettir. İsrâ ile Hûd sûrelerinin arasında nazil olduğu hususunda ittifak vardır. İbn Abbâs'a göre: “*Sana indirdiğimizden şüphede isen*”⁴ ayetinden sonraki üç ayet Medine'de nazil olmuştur. Kelbî'ye (ö. 204/819) göre ise, Medine'de İsrailoğulları hakkında inmiş olan: “*Aralarından ona inanan kimseler de vardır, ona iman etmeyen kimseler de vardır.*” ayeti istisna olmak üzere Mekke'de nazil olmuştur.⁵

Yûnus Sûresi de diğer Mekke'de nazil olan sûreler gibi itikat ve ibadet hususlarındaki ilişkileri açıklamakta ve yaratılanlara âlemlerin Rabbi olan Allahu Teâlâ'yı tanıtmaktadır. Sûre, Mekke şehrinde ikamet eden putperestlerin, Rasûlullah'a indirilen Allah'ın sözleri karşısındaki eylemlerini incelemekte, Kur'an-ı Kerim'in başka yerden değil ancak Allahu Teâlâ tarafından gönderildiğini bildirmektedir.⁶

Yûnus sûresinin ana konularından birini, Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından yazıldığını iddia eden müşriklere verilen yanıt oluşturmaktadır. Yüce Kitabın, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Allah'tan indirilmiş vahiy olduğunu ifade eden 15-17, 37-38 ve 94. gibi ayetlerde bu husus farklı formlarda beyan edilmektedir.

İnkârcıların ilâhi hitâba gösterdikleri reaksiyonları ve bâtil inançları beyan edilirken, inananların halleri ele alınmaktadır. Sûrede, yapılan iyiliğe daha ziyadesi ile mükâfat

⁴ Yûnus 10/94.

⁵ Bayraktar Bayraklı, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri**, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2017, 8/421-422.

⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, **Taberi Tefsiri**, Hisar Yayınevi, İstanbul 2013, 4/391-392.

verileceğine, kötülüğe de eş değerde olacak bir şekilde ceza verileceğine vurgu yapılmaktadır.

İnanma hususunda kişilerin özgür olduğunu, insanlara zorlama yapılamayacağı, hakikat ile sapıklığı seçmekte kişinin iradesinin rol oynadığı ifade ederek Allah'ın iradesinin yanında insanın iradesinin de konumu belirtilmektedir.⁷

5. Belâgat

Belâgat; (بَلَّغَ-يَبْلُغُ-بَلَاغَةً-بُلُوغًا) fiilinden türemiş olup (بَلَّغَ) ibâresi, hedefe ulaştı ve vardı anlamına gelir.⁸ Belâgatın terim anlamı ise; sözün muktezâ-yı hal ve makama (ortam ve muhatabın anlayış seviyesine) uygun olarak söylenmesidir.⁹

Arap edebiyatında belâgatın tanımı hususunda farklı izahatlar bulunmaktadır. Belâgatın tanımı hakkında yapılan tariflerden bazıları şunlardır:

İbnu'l-Mukaffa'ya (ö. 142/759) göre belâgat; "Sözü, her insanın kolayca söyleyemeyeceği üslûpla söyleyebilmektir." el-Câhiz'a (ö. 255/869) göre; "Lafızla anlamın güzellikte birbiriyle yarışmasıdır."¹⁰ er-Rummânî'ye (ö. 383/994) göre belâgat; "Güzel ve uygun ifâdelerle mânayı zihne ulaştırmaktır."¹¹ Fahreddin er-Râzî'ye (ö. 606/1210) göre belâgat; "İnsanın içine doğan mânanın künhünü, mânayı bozacak kadar kısa, muhatabı usandıracak kadar uzun olan bir üslûptan sakınarak, kendi lafız ve ibaresiyle muhataba ulaştırmasıdır."¹² Kazvîni'ye (ö. 739/1338) göre ise belâgat, söylenen sözdeki belâgat ve söyleyen kişideki belâgat olmak üzere iki kısma ayrılır. Sözdeki belâgat, "söylenen sözün fasih, açık, söylendiği makama ve muhatabın anlama kabiliyetine uygun olması" demektir. Mütakellimde yani sözü söyleyen kişideki belâgat ise "konuşan kişinin kendisi ve kendisinde mevcut olan belîğ, açık, güzel söz söyleme kabiliyetidir."¹³ şeklinde tanımlamaktadırlar.

⁷ Bayraklı, 8/421-422.

⁸ Nusrettin Bolelli, **Belâgat Beyân-Me'ani-Bedî' İlimleri**, İfav Yay, İstanbul 2012, s. 27.

⁹ M. Sadi Çöğenli, **Ayet ve Hadis Örneklili Arapça Belâgat**, Cantaş Yay, Erzurum 2012, s. 12.

¹⁰ Hulûsi Kılıç, **"Belâgat"**, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: 1992, V/381.

¹¹ er-Rummânî, **en-Nuket Fi İ'cazi'l-Kur'an, Selâsu Resâil fî İ'câzi'l-Kur'an**, nşr. Muhammed Halefullah – Muhammed Zaglûl Selâm, Daru'l Mearif, Mısır 1387/1968), s. 69.

¹² Fahreddin Râzî b. Ömer, **Nihâyetu'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz**, nşr. Nasrullah Hacımüftüoğlu, Daru'l Sadır, Beyrût 1424/2004, s. 31.

¹³ Hatîb el-Kazvîni, **el-İzâh**, (nşr. Muhammed Abdu'l-Mun'im Hafâcî) Daru'l-Cild, Beyrut 1993, VI/9.

Hayatın ayrılmaz bir parçası olması hasebiyle belâgatın farklı kültür ortamlarında, çok eski dönemlerden beri var olduğu düşünülmektedir.¹⁴ Belâgat ile ilk ilgilenip onu konularına ayıranların ve tedvin edenlerin Yunanlılar olduğu sanılmaktadır. Çünkü Aristo'nun (m.ö. 384/322) "Hitâbet Sanatı (Retorika)" ve "Şiir Sanatı (Poetika)" isimli eserlerinde istifhâm, fasl, vasl, mecâz, teşbîh, i'câz, tevriye, tıbâk, istiâre ve mübâlağa gibi kaidelere dair işaretler vardır. Aynı şekilde İran, Rum ve Hint kültürlerinde de her birine ait belâgat ibarelerinden söz edilmektedir.¹⁵ Arap toplumunda ise İslamiyet'ten önce belâgat çalışmaları görülmüş ama belâgatın sistematik bir biçimde ilim olarak ortaya çıkması, İslami dönemde olmuştur. Belâgat ilmi, İslamiyet'le beraber önce Arap toplumunda şekillenmiş, sonra Farslara geçmiş, daha sonra da İslam âleminin diğer bölgelerine dağılmıştır.¹⁶

İslamiyet ile beraber belâgat ilminin oluşum ve gelişim süreci dört döneme ayrılmıştır.¹⁷

İlk dönem, çekirdek dönemidir. Belâgat ilminin ilk dönemlerinde asıl gaye Kur'an-ı Kerim'i hakkıyla anlamak olmuştur. İslam dünyasının hudutları genişleyip Arap olmayan Müslümanların yanlış anlama kaygısı zuhur edince Arapça'nın kurallar halinde belirlenmesine gereksinim duyulmuştur. Müslümanların diğer kültürlerle münasebeti neticesinde açığa çıkan birtakım sorunlara kelamcılarının cevap verme uğraşları, İslam'a ve Kur'an-ı Kerim'e yönelik olarak yapılan tenkitlere çözüm aramaları belâgatın tekâmülü açısından yararlı olmuştur. Kur'an-ı Kerim'in indirilişinden hicrî IV. asra kadar süren bu dönemde belâgat; tefsir, kelâm ve edebî tenkit çalışmalarının bir parçası olarak hayat bulmuştur.

İlk dönemde yazılan eserlerden bazıları şunlardır:

Sîbeveyhi (ö. 180/796) *el-Kitâb*.

el-Câhiz (ö. 255/869) *el-Beyân ve't-Tebyîn*.

Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822) *Me'âni'l-Kur'ân*.

İbn Kuteybe (ö. 276/889) *İ'râbu'l-Kur'ân*, *Me'âni'l-Kur'ân*, *Te'vîlu Muşkili'l-Kur'ân*.

İbnu'l-Mu'tezz (ö. 296/908) *el-Bedî*.

Ebû İshâk ez-Zeccâc (ö. 311/923) *İ'râbu'l-Kur'ân*, *Me'âni'l-Kur'ân*

er-Rummânî (ö. 384/994) *en-Nuket fî İ'câzi'l-Kur'ân*.

Ebû Hilâl ve Hasan b. Abdullah el-Askerî (ö. 395/1005) *Kitabu's-Sina'ateyn*.

Ebû Bekir el-Bâkılânî (ö. 403/1013) *İ'câzu'l-Kur'ân*.

¹⁴ Mehmet Yalar, **el-Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri**, Doktora Tezi, Bursa 1997, s. 68.

¹⁵ Yalar, s. 68-69.

¹⁶ R. Selçuk Uysal, **Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati**, Doğu Kitabevi, İstanbul 2010, s. 17.

¹⁷ Kılıç, *DİA*, V, s. 383-384.

İkinci dönem, kurulma dönemidir. IV. asırdan VIII. asra kadar olan zamanı içine alan bu dönemde belâgat, müstakil bir ilim halinde teşekkül ettiği, belâgat ağırlıklı müstakil eserlerin yazıldığı beyân, meânî ve bedî‘ terimlerinin içerik olarak netleşmeye başladığı süreci kapsar.¹⁸

İkinci dönemde yazılan bazı eserler şunlardır:

Reşîk el-Kayravanî (ö. 463/1073) *el-Umde fî Sinâati ’ş-Şi’ri ve Nakdihi*.

İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073) *Sırru ’l-Fesâha*.

Abdulkâhir el-Curcânî (ö. 471/1078) *Delâilu ’l-İ‘câz, Esrâru ’l-Belâga*.

Ebû Tâhir el-Bağdâdî (ö. 517/1123) *Kânûnu ’l-Belâga*.

İbn Munzız (ö. 584/1188) *el-Bedî‘ fî Nakdi ’ş-Şi’r*.

Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209) *Nihâyetu ’l-İcâz fî Dirâyeti ’l-İ‘câz*.

es-Sekkâkî (ö. 626/1229) *Miftâhu ’l-’Ulûm*.

İbn Ebî’l-İsba‘ el-Mısırî (ö. 654/ 1256) *Bedî’u ’l-Kur’ân, Tahrîru ’t-Tahbîr*.

Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338) *Telhîsu ’l-Miftâh*.

Yahya b. Hamza el-Alevî (ö. 749/1348) *Kitâbu ’t-Tirâz*.

Üçüncü dönem, duraklama dönemidir. VIII. asırdan XIII. asra kadar süren bu dönemde belâgat çalışmaları şerh, haşiye ve tercüme halinde devam etmiştir. Bu döneme damgasını vuran ise üzerine yapılan çalışmalarla es-Sekkâkî’nin (ö. 626/1229) *Miftâhu ’l-’Ulûm ’nun üçüncü bölümünden faydalanarak* Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338) tarafından *Telhîsu ’l-Miftâh’* adıyla düzenlenen şerh ve haşiye olmuştur.¹⁹

Üçüncü dönemde yazılan bazı eserler:

el-’Îcî (ö. 755/1354) *el-Fevâidü ’l- Gıyâsiyye*.

Ebû Hâmid Bahâuddîn es-Subkî (ö. 773/1371) *Arûsu ’l-Efrâh fî şerhi Telhîsi ’l-Miftâh*.

et-Teftâzânî (ö. 792/1390) *Muhtasaru ’l-Mutavvel*

Seyyid Şerîf el-Curcânî (ö. 816/1413) *Havâşi’s-Seyyid ale ’l-Mutavvel*.

Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî (ö. 1230/1815) *Hâşiye alâ Muhtasari ’l-Me’ânî li’s-Sa’d*.

Dördüncü dönem ise XIII. asırda başlayıp günümüze kadar süregelen çalışmaları kapsamaktadır.²⁰

Dördüncü dönemde yazılan bazı eserler ise şunlardır:

Huseyn b. Ahmed el-Mersafî (ö. 1889) *el-Vesîletu ’l-Edebîyye ile ’l-’Ulûmi ’l-’Arabiyye*.

¹⁸ es-Sekkâkî (ö.626/1229) **Miftâhu’l-’Ulûm** adlı eserinde ilk kez belâgat ilimlerini meânî, beyân ve muhassinât olarak üçe ayırmıştır.

¹⁹ Kılıç, *DİA*, V, s. 383-384.

²⁰ Kılıç, *DİA*, V, s. 383-384; Menderes Coşkun, **Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 16.

Bedevî Ahmed Tabâne (ö. 1914) *el-Beyânu'l-'Arabî*.

Ahmed el-Hamlâvî (ö. 1932) *Zehru'r-Rabî' fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*

Mustafa Sâdık er-Râfî'î (ö. 1937) *Funûnu Sînâ'atil'l-Kitâbe*.

Ahmed el-Hâşimî (ö. 1943) *Cevâhiru'l-Belâga*.

Ahmed Mustafa el-Merâğî (ö. 1952) *'Ulûmu'l-Belâga*.

Habenneke el-Meydânî (ö. 2004) *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*.

Tâmir Sellûm (ö. 2010) *'İlmu'l-Me'ânî*.

Fazl Hasan Abbas (ö. 2011) *el-Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ*.

Belâgatın ikinci dönemi diye ifade edilen IV. ve VIII. asırlar arasında belâgat ilmi beyân, meânî ve bedî' terimlerinin içerik ve muhtevaları olarak netleşmeye başlamış; üçüncü dönem olan VIII. asırdan günümüze kadar olan zamanda da bu bölümler meânî, beyân ve bedî' olarak daha da kesin çizgilerle ayrılmıştır. Belâgat müstakil bir ilim haline gelinceye kadar da meânî, beyân ve bedî' bölümleri hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan meânî lafzını belâgatçıların kastettiği anlamda kullanan âlim ise es-Sekkâkî'dir.²¹ Bazı âlimlere göre bu ilmin kurucusu olarak Abdulkâhir el-Curcânî (ö. 471/1078-1079) kabul edilmektedir.²² Bazıları ise bu ıstılahın ilk önce kim tarafından kullanıldığının bilinmediğini ifade etmiştir.²³ Beyân ıstılahını ise ilk olarak günümüzdeki anlamında kullanan âlimin el-Câhiz (ö. 255/869) olduğu belirtilmektedir. es-Sekkâkî ve el-Curcânî gibi âlimler bu ıstılahın net bir anlama kavuşmasını sağlamışlardır. Bedî' kavramının da ilk olarak Câhiz tarafından kullanılmış bir ıstılah olduğu ifade edilmiştir. Sonra İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908), Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948), Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009) vb. âlimler bu ilmi genişletmişlerdir.²⁴

5.1. el-Meânî (المعاني):

Meânî kelimesi ma'nâ kelimesinin çoğulu olup sözün muhatap veya hitap edenin haline göre ifade edilmesini sağlayan ve cümlelerin dil kuralları çerçevesinde uğradığı değişikliklerinden bahseden bir ilimdir.²⁵

²¹ Nasrullah Hacımüftüoğlu, *İ'câz ve Belâgat Deyimleri*, EKEV Yayınevi, Erzurum 2001, s. 105-108.

²² Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belâgat İlminin Gelişmesine Müessir Olan Kaynaklar", Atatürk Üniversitesi İlahiyât Tetkikleri Dergisi, Sayı: 11, 1993, s. 280; Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût 1999, s. 47.

²³ Rabiha Çelebi, Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Teshîlu'l-Belâga*, Montaj Yay, İzmir 1996, s. 2.

²⁴ Ahmet Matlup, *Mucemu'l-Mustalahâtu'l-Belâgiyye ve Tatavvuruha*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 2007, s. 222-227.

²⁵ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut: 2. baskı, 2008, s. 19; el-Hâşimî, s. 34; İsmail Durmuş, "Meânî", DİA, İstanbul 2003, 28/204; Hikmet Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir 1999. s. 227; Çöğenli, s. 14.

es-Sekkâkî (ö. 626/1229) meânî ilmini şöyle tanımlar: “Meânî ilmi sözün söylendiği andaki şartlar gereğince söylenmesinde hatadan korunmak gayesiyle ifadenin güzelleştirilmesi gibi konularda söz terkiplerinin özelliklerini araştıran bir ilimdir.”²⁶ Ama Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338) gerek *Telhîsu'l-Miftâh*'ında gerekse onun şerhi mahiyetindeki *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*'sında meânî ilmi konusunda bazı yenilikler yapmış, meânî ilminin tanımı hususunda es-Sekkâkî'den farklı olarak “Lafızların muktezâyı hâle uygunluğunu sağlayan durumlarını inceleyen ilimdir.” şeklinde tarif etmiştir. Meânî ilmi el-Kazvînî ile birlikte sekiz temel konuda odaklanmıştır. Bunlar müsnedün ileyhin halleri, isnadın halleri, müsnedin halleri (fiil veya fiilimsi şeklinde), müsnedle ilgili öğelerin (müteallikat) halleri, inşâ, kasr, fasıl ve vasıl, îcâz, ıtnâb ve müsâvâtır. es-Sekkâkî aklî hakikat ile aklî mecâzı, kelâmın vasfı saymak ve istiâre-i mekniyyeye dâhil etmek suretiyle beyân ilminde ele alırken el-Kazvînî, onları isnâdın bir özelliği kabul ederek meânîde yer vermiştir.²⁷

Meânî ilminin konusu ve mahiyetini daha iyi anlayabilme açısından Muallim Naci'nin (ö. 1893) şu sözleri çok güzel bir örnek teşkil etmektedir: “Bir komutan askerlerine hitâben i'rat edeceği sözü güçlü lafızlardan oluşturmaya gayret eder. Çünkü karargâh nazikçe konuşma yapılacak yer değildir. Bunun aksine âşık gönlünü cezbetmeye uğraştığı mâşûkuna kibar ve nazik lafızlarla konuşmak ister. Çünkü mâşûkun kulağı şiddetli kelimelere dayanamaz.”²⁸

Bir kısım âlimler Sîbeveyhi'yi (ö. 180/796) *el-Kitâb*'ında Meânî ilmi ile ilintili cümle tahlilleriyle cümlelerdeki takdim-te'hir, tarif-tenkir, hazif ve birtakım edatların anlamları gibi konulara değinmesi sebebiyle bu ilmin kurucusu olarak görürler.²⁹ Ama *Delâilu'l-Î'câz* adlı eserinde, meânî'n-nahv, meânî'l-kelâm isimlerini kullanarak meânî konularını inceleyen el-Curcânî de (ö. 471/1078) bu ilminin kurucusu olarak kabul görmektedir.³⁰

Meânî ilmi ilk olarak hicrî beşinci asrın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmıştır.³¹ O güne kadar bir sanat sayılmış olan belâgatı bir ilim dalı olarak görüp, gelişen bu teoriyi

²⁶ es-Sekkâkî Ebû Ya'kub Yusuf b. Ebû Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l Ulûm*, (2. Baskı), Thk: Naîm Zerzûr, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, Beyrut 1987, s. 161.

²⁷ İsmail Durmuş, “**Meânî**”, *DİA*, İstanbul 2003, 28/204-206.

²⁸ Muallim Nâci, *Islahât-ı Edebiyye*, Alemdar Yalçın, M. Ali Hayber, Akabe Yay, Ankara 2002, s. 18.

²⁹ Durmuş, *DİA*, 204-205.

³⁰ el-Hâşimî, s. 47; Zafer Kızıklı, *Arap Dilinde Belâgat Bilimi (Tarihsel ve Kavramsal Bir Çözümleme)*, Kızıklı Yay, Ankara 2008. s. 103.

³¹ Kızıklı, s. 80.

belâgatın bağımsız bir disiplini şeklinde “*ilmu’l-me’ânî*” diye isimlendirmek ise es-Sekkâkî’ye (ö. 626/1229) nasip olmuştur.³²

Modern çağda gelişimini tamamlamış olan sosyoloji ve psikoloji ilimlerinin verileri ışığında meânî ilmine psikososyal yaklaşımlarla bazı filolojik ve stilistik yorumlar getiren³³ günümüzdeki eserlerden bazıları şunlardır:

Hamza Dervîş Zağlûl, *Fî ‘ilmi’l-me’ânî* (Kahire 1981).

Abdulazîz Atîk, *İlmü’l-me’ânî* (Beyrut 1985).

Fazl Hasan Abbas, *İlmü’l-me’ânî* (Amman 1987).

Abdulfettâh Besyûnî, *İlmü’l-me’ânî* (I-II, Kahire 1408/1987).

Hasan el-Bundârî, *İlmü’l-me’ânî* (Kahire 1990).

Abdulfettâh Osman, *Fî ilmi’l-me’ânî* (Kahire 1990-1991).

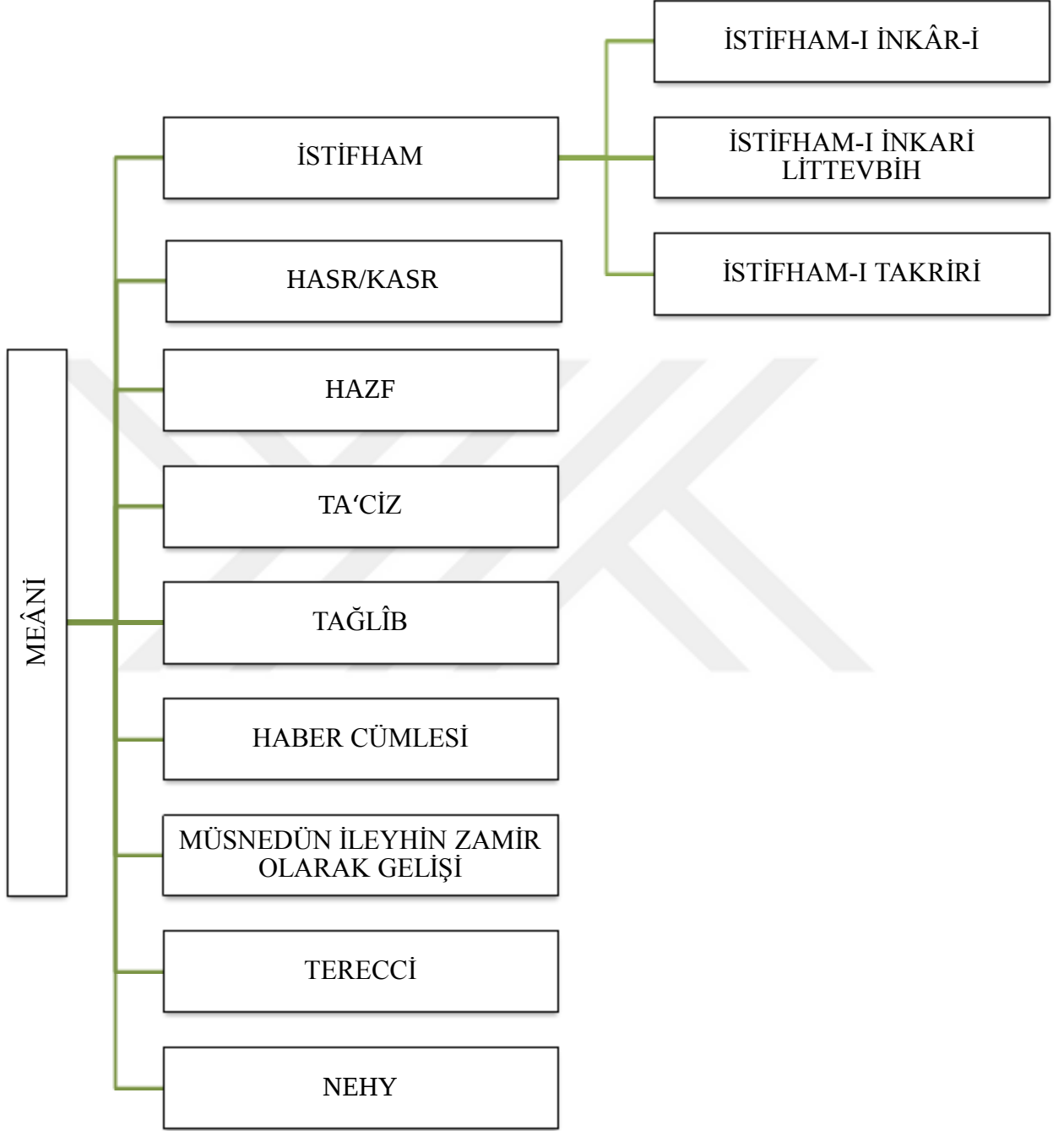
Tâlib Muhammed İsmâil ez-Zevbeî, *İlmü’l-me’ânî beyne belâgati’l-kudemâ* (Bingazi 1997).

Yûnus Sûresinde meânî ilmine dair tespit edilen belâgat kâideleri şunlardır. İstifhâm, Hasr, İltifat, Tehekküm, Hazf, Ta‘ciz, Tağlib, Teshir, Tezyil, Terecci, Nehy. İsmi zikredilen bu sanatlarla ilgili açıklamalar birinci bölümde ele alınacaktır.

³² Hacımuftüoğlu, *İ‘câz ve Belâgat Deyimleri*, s. 105-108; Kızıklı, s. 139.

³³ Durmuş, DİA, 204-206.

Yûnus Sûresinde Meânî İlmine Dair Kaideleri Gösterir Tablo

5.2. el-Beyân (البيان):

Ortaya çıkarmak, açıklamak ve anlaşılır hale getirmek gibi anlamlara gelen beyân kelimesi,³⁴ terim olarak “Sözcükleri ya da sözcükler arasındaki ilişkiyi hakîkî manalarının haricinde duygu ve düşünceleri daha etkili yapacak değişik söz ve üslûplarla ifade etme usul ve esaslarını inceleyen ilim” şeklinde tanımlanabilir. Beyân sözcüğü Kur’an-ı Kerim’in üç farklı yerinde geçmektedir. Bu ayetlerde; “ilan etme”³⁵ “açıklama”³⁶ ve “ifade etme”³⁷ manalarındadır.³⁸

el-Beyân, muktezâ-yı hale uymak koşuluyla hitap edenin amaçladığı bir anlamı, farklı yöntemlerle sunma melekesini sağlayan belâgat ilminin, meânî ilminden sonra ikinci kısmıdır. Muallim Naci beyânı, “Bir mananın yekdiğerinden daha vâzih birkaç sûretle ifadesi olarak tarif eder.”³⁹ Beyân en sade ifadeyle bir manayı değişik kelimelerle anlatmayı öğreten, belirli kaide ve kuralları olan ilim dalıdır.⁴⁰ Üç bölüme ayrılır.

- 1) Teşbîh
- 2) Mecâz
- 3) Kinâye

Beyân ilminde asıl hedef, muhataba aktarılacak sözün onun olağanlığını etkileyecek tarzda olmasıdır. O halde bu ilmin disiplinleri, sözün insan tabiatını etkileyebilmesini sağlayan disiplinlerdir. Bunların başında sözün insan tabiatına en müessir bir formda irâdî mübalağaya geçişin ilk basamağı olan teşbîh üslûbuyla başlar, mecâz ve kinâye ile zirveye ulaşır.⁴¹ Beyân ilminin asıl hedefi his ve fikriyatı yeri ve zamanına uygun bir formda söyleyebilmek ve edebi eserleri en güzel bir şekilde kavrayabilmektir.⁴²

Teşbîh, mecâz, istiâre ve kinâye gibi terimleri anlamlarına en yakın şekilde açıklayarak ilk ele alan âlim el-Câhiz’dir.⁴³ Bu kâideleri *el-Fevâid ve l-Kalâid* isimli eserinde es-Sa‘lebî (ö. 427/1035) müstakil olarak izahını yapan ilk âlimdir. Beyân ilmi zaman içerisinde

³⁴ Bolelli, s. 33; İbn Manzûr, “*Lisânu’l-Arab*-(بين)” maddesi, 13/68.

³⁵ Âli İmrân 3/138

³⁶ el-Kiyâme 79/19

³⁷ er-Rahmân 55/4

³⁸ Hacımüftüoğlu, “*Beyân*”, DİA, İstanbul 1992, 6/22.

³⁹ Hacımüftüoğlu, “*Belâgat İlmi ve Kur’ân*”, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt.1 Sayı.1 2015 s. 21.

⁴⁰ el-Kazvînî, 2/326-327.

⁴¹ Halil İbrahim Kaçar, *Edebi Yönden Hazif Üslûbu*, Ocak Yayınları, İstanbul 2003, s. 15.

⁴² İbrahim Kâfî Dönmez, “*Beyân*”, DİA, İstanbul 1988-2007, 6/22-23.

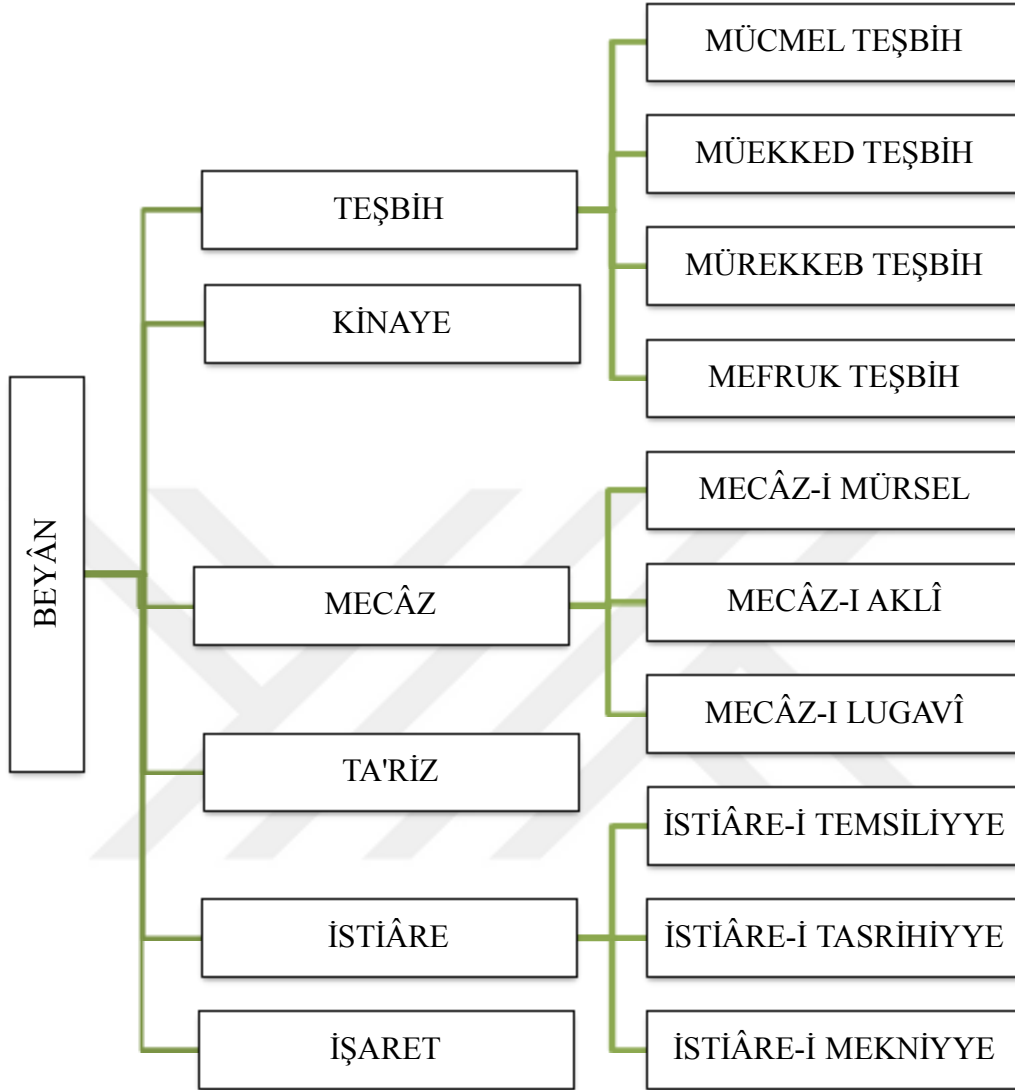
⁴³ Kızıklı, s. 192.

gelişmeye devam etmiş ve Fahreddîn er-Râzî, ez-Zemahşerî'yi (ö. 538/1144) temel alarak *Nihâyetu'l-Îcâz* isimli eserinde beyân ilminin konularını ve bölümlerini netleştirerek sistematize etmiştir.⁴⁴

Yûnus Sûresini incelendiğinde beyân ilmine dair tespit edilen belâgat kâideleri şunlardır. Mecâz, Kinâye, Teşbîh, İstiâre, İşaret, Ta'riz. İsmi zikredilen bu sanatlarla ilgili açıklamalar ikinci bölümde ele alınacaktır.

⁴⁴ Hacımüftüoğlu, DİA, 6/22.

Yûnus Sûresinde Beyân İlmine Dair Kaideleri Gösterir Tablo

5.3. el-Bedî‘ (البدیع):

Ortama uygunluk ve bir amacı farklı yöntemlerle ifade etmenin usul ve kaidelerine uymakla birlikte lafzî ve mânevî bazı sanatları kullanmak suretiyle sözün güzelleşmesini sağlayan ilim dalıdır.⁴⁵ Bir başka deyişle bedî‘, edebi sanatlarla çevrili söylemin lafız açısından mükemmel, anlam cihetinden makul ve güzel bir ahenge haiz olmasının usul ve esaslarını konu edinen ilimdir.⁴⁶

Bedî‘ ilminin Araplara has olduğunu ifade eden el-Câhiz (ö. 255/869) *el-Beyân ve’t-Tebyîn* adlı eserinde bedî‘ sözcüğünün şiire renk ve güzellik katan her türlü edebî ve belâgatla alakalı vasıflar için kullanıldığını örneklerle ifade etmiştir.⁴⁷ el-Câhiz’in temellerini attığı bedî‘ ilmini, edebî bir sanat olarak ilk inceleyen, kurallarını beyan eden ise İbnu’l-Mu‘tez (ö. 296/909)’dir.⁴⁸

Hicrî IV. yüzyıldan sonra artık bedî‘ ilminin kapsamı genişlemeye başlamıştır. Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 395/1004), zamanına kadar bedî‘ alanında yapılmış çalışmaları kendi ilaveleriyle birlikte ilk kez sistematize ederek *Kitâbu’s-Sınâ’ateyn* adlı eserini kaleme almıştır. es-Sekkâkî, el-Curcânî ve ez-Zemahşerî gibi belâgata yön veren alimler bedî‘ ismiyle özel bir alan çalışması yapmamış olsalar da edebî sanatları lafzî ve mânevî olmak üzere sınıflandırarak bu anlamda kaideleri beyân ve meânîden ayırmıştır.⁴⁹

Bedî‘ ilminin muhtevaları arasında; cinâs, iktibas, 'akd, tazmin ve seci‘ gibi lafızla ilgili süsleme sanatları (mühassinât-ı lafziyye) ve tevriye, tıbâk, mukâbele, murâ‘âtun-nazır, istihdam, cem‘, tefrik, taksim, hüsnü’t-ta’lîl, i’tilâf, üslûbü’l-hakîm, hüsnü’l-ibtidâ, hüsn-i intihâ gibi sanatlar yer alır.

Yûnus Sûresini ele aldığımızda bedî‘ ilmine dair tespit edilen belâgat kaideleri şunlardır. Tıbâk, Mukâbele, Cinâs, Müşâkele, Tevriye, Mübâlağa, İrsâd, İstitbâ‘, İdmac, Mu‘âraza, Hüsn-i İntiha. İsmi zikredilen bu sanatlarla ilgili açıklamalar üçüncü bölümde ele alınacaktır.

⁴⁵ Çöğenli, s. 96.

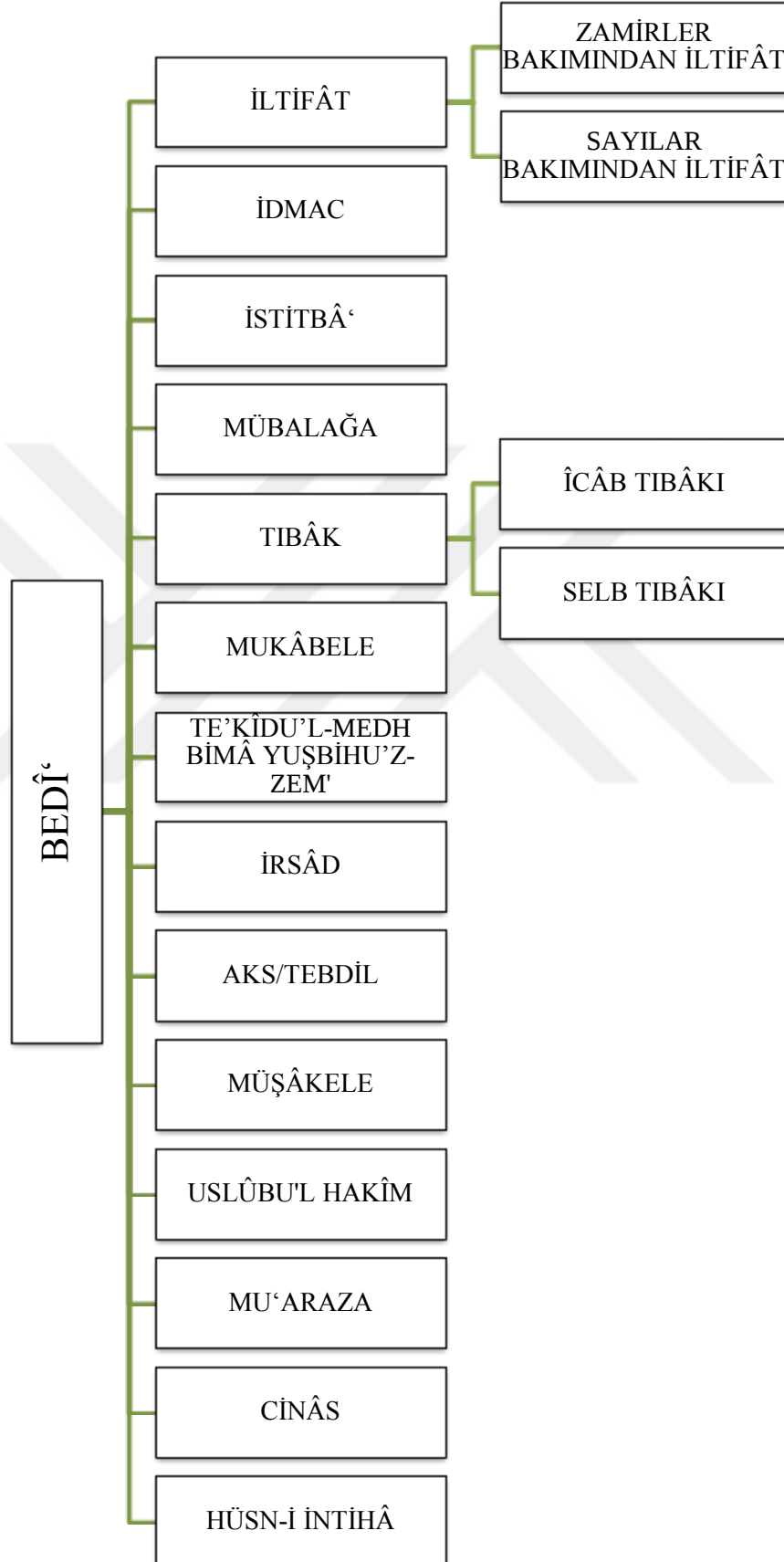
⁴⁶ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Bedî‘”, *DİA*, 5/321; Hasan Uçar, “Arap Dili Belâğatında İç İç Övgü Pekiştirme Sanatı İstitbâ‘ ve Kur’an’dan Örnekler”, *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 6/3 2015, s. 94.

⁴⁷ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, (thk. Abdu’s-Selâm Muhammed Harun) Matba’atu Lecneti’t-Te’lîf, Kahire 1948, 1/51.

⁴⁸ Nasrullah Hacımüftüoğlu, *DİA*, 5/321; Kızıklı, s. 101.

⁴⁹ Ahmet Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâgiyyeti ve Tetavvuruha*, Mektebutu Lübnan, Beyrut 1996, s. 223.

Yûnus Sûresinde Bedî İlmine Dair Kaideleri Gösterir Tablo

BİRİNCİ BÖLÜM

YÛNUS SÛRESİNİN MEÂNİ İLMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Giriş bölümünde belâgatın bölümlerinden olan meâni ilminin açıklamasından sonra Yûnus sûresinde tespit edilen sanatlar zikredilmişti. Bu bölümde meâni ilmi ile ilgili sanatların tanımı yapıldıktan sonra Yûnus sûresindeki ilgili ayetin Arapça metni, meâli, belâgi yönü ve tefsirlerde ele alınışı incelenecektir.

1.1. Haber Cümlesi

Haber vermek ve bilgi aktarmak için yapılan, tasdik veya tekzîb olanağı olan, ifade edeni için “doğru sözlü” veya “yalancı” demenin uygun olduğu cümledir. Haber cümlesi bu amacın dışında farklı gayelerle de kullanılır. Bunlar; üzüntüyü dile getirme, güçsüzlüğü ifade etme, alay etme, övme, uyarı, kınama ve öğüt vermedir. Haber cümlesinde bu arzuları yerine getirmek ve cümleyi pekiştirmek için çeşitli edatlar kullanılır.⁵⁰

2. Ayet:

أَكَاَنَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُّبِينٌ

İçlerinden birine “İnsanları uyar. İman etmiş olanlara Allah katında büyük bir makamlar verileceğinin müjdesini ver” diye vahyetmemiz insanlara acayip mi geldi?” Kâfirler, “Bu adam kesinlikle sihirbaz!” dediler.

- **el-Meydânî**, ayette kâfirler, Rasûlullah hakkındaki sözlerinde tekid edatlarını kullanmışlardır. Bunlar (يَا), isim cümlesi ve (لَ) harfidir. Bunu da müminlerin

⁵⁰ Ali Bulut, *Belâgat/Meâni-Beyân-Bedî*, İfav. Yayınları, İstanbul 2017, s. 96; Bolelli, s. 195; Süleyman Gür, *Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*, Doktora Tezi, Erzurum 2014, s. 46.

kendilerini yalanladıklarından dolayı yapmışlardır. Çünkü müminler Hz. Peygamber hakkındaki bu ithamları yalanlıyorlardı.⁵¹

3. Ayet:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ
ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

Rabbiniz, semavatı ve arzı altı günde yaratan, sonrada her şeyi yerli yerince yönetendir. Onun izni olmadığı müddetçe, kimse şefaathçi olamaz. Sizin tek Rabbiniz Allah'tır. O halde Allah'ı hakkıyla bilip sadece O'na ibadet edin. Hiç düşünmez misiniz?"

- (مَا مِنْ شَفِيعٍ) ibaresinde cümleyi pekiştirmek için kullanılan (مَا) zaid edatı ile tekid yapılmıştır.⁵² Bu edat cümleye kesinlik manası katmış olup Allah'tan başka kimsenin şefaath edemeyeceği vurgulanmıştır.
- **el-Meydânî'**, Allah (c.c.) bu ayette müşriklerin inkârlarından dolayı cümlede tekid edatları kullanmıştır. Bunlar (إِنَّ) ve isim cümlesidir.⁵³

4. Ayet:

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ
شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

"Sonunda hepiniz yalnızca O'na döneceksiniz. Zamanı geldiğinde, insanları yeniden yaratıp hayat verecek de O'dur. Allah, iman edip salih işler yapanları adil bir şekilde mükâfatlandırılacak, kâfirler ise inkârları sebebiyle kaynar sudan içmek üzere büyük bir azaba tabi tutulacaktır."

- **el-Meydânî'**, ayette cümleyi pekiştirmek amacıyla iki tekid kullanılmıştır. Bunlar: (إِنَّ) ve isim cümlesidir.⁵⁴

⁵¹ el-Meydânî', **Meâricu't-Tefekkur ve Dekâiku't Tedebbur**, Daru'l Kalem, Beyrut 2014, 10/280.

⁵² Bolelli, s. 219; Fatma Serap Karamollaoğlu, **Kur'an Işığında Belâgat Dersleri Meâni İlmi**, İşaret Yay, İstanbul 2013, s. 59.

⁵³ el-Meydânî', **Meâricu't-Tefekkur ve Dekâiku't Tedebbur**, 10/281.

⁵⁴ el-Meydânî', **Meâricu't-Tefekkur ve Dekâiku't Tedebbur**, 10/281.

6. Ayet:

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ

“Gece ile gündüzün değişmesinde, Allah’ın semavatta ve arz da yaratmış olduklarında, O’na karşı gelmekten sakınan kavim için ibretler vardır.”

- **el-Meydânî**, ayette kullanılan tekid edatlarındaN (إِنَّ), isim cümlesi ve müzahlaga lâmı⁵⁵ bulunmaktadır⁵⁶

27. Ayet:

وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ مِّمَّنْ لَهَا وَتَرَهُمْ ذِلَّةً مَا لَهُمْ مِّنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِّنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Kötülük yapanların günah işleyenlerin cezası işledikleri günaha denk bir cezadır. Onları aşağılanmışlık ve zillet kaplayacaktır. Onları Allah’ın azabından kurtaracak aracı da yoktur. Onların yüzleri âdeta, karanlık geceden parçalarla örtülmüştür. Onlar cehennem sakinleridirler ve orada ebedî’ olarak kalacaklardır.”

- **el-Meydânî**, (مَا لَهُمْ مِّنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ) ibaresinde zaid (مِّنْ) harfî yalancılarının din gününü yalanlamalarından dolayı onları koruyacak hiçbir şeyi olmadığını (عَاصِمٍ) kelimesinin başındaki zaid (مِّنْ) edatı ile tekid yapılmıştır.⁵⁷

44. Ayet:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ

“Allah insanlara zerrece zulüm ve haksızlık yapmaz. Ama zulmü ve haksızlığı insanlar kendilerine yaparlar.”

- Bu cümle haber cümlesidir. Bu cümleden maksat insanları kınamaktır. Buradaki haber cümlesi tevbih ifade etmektedir.⁵⁸

⁵⁵ Müzahlaga Lâmi: Cümlede inne de varsa inne den uzaklaştırılarak inne'nin haberinin başına yazılır ve habere vurgu katar. Bu lam-a, **lam-ı muzahlaga** denilir.

⁵⁶ el-Meydânî, **Meâricu't-Tefekkur ve Dekâiku't Tedebbur**, 10/282.

⁵⁷ el-Meydânî, **Meâricu't-Tefekkur ve Dekâiku't Tedebbur**, 10/283.

53. Ayet:

وَيَسْتَنْبِطُونَكَ أَحَقُّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ حَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ

“Azabının gerçekten var mı?” diye soruyorlar. De ki: “Evet, o azap kesinlikle kaçınılmaz bir gerçektir ve siz ondan asla kendinizi kurtaramayacaksınız.”

- **el-Meydânî**’, (قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ حَقٌّ) ibaresinde tekid edatları kullanılmıştır. Bunlar kasem, (إِنَّ), isim cümlesi ve müzahлага lâmidir.⁵⁹ Ayetteki tekid edatları ile azabın kaçınılmaz bir gerçek olduğu vurgusu yapılmıştır.

55. Ayet:

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Şüphesiz semavatta ve arzda mevcut olan her şey Allah’a aittir. Şüphesiz Allah’ın va’di kesindir. Lakin onların ekserisi bunu bilmez.”

- **el-Meydânî**’, ayetteki tekid, iki cümlede de başında bulunan (أَلَا), (إِنَّ) ve isim cümlesidir. Yalancıların ve şüphe edenlerin durumları gözetilerek kullanılmıştır.⁶⁰

60. Ayet:

وَمَا ظَلُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ

Yalanlarını Allah’a isnad edenler, kıyamet günü akıbetlerini hesap etmiyorlar mı? Şüphesiz Allah insanlara sınırsız ikram sahibidir; fakat onların çoğu şükretmezler.”

- **el-Meydânî**’, ayetteki tekidler (إِنَّ), isim cümlesi ve müzahлага lâmı olup şükretmeleri durumuna binaen kullanılmıştır.⁶¹

⁵⁸ Hâşimî-Tedkîk Yusuf Samyeli, s. 96.

⁵⁹ el-Meydânî’, **Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/ 282.

⁶⁰ el-Meydânî’, **Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/ 283.

⁶¹ el-Meydânî’, **Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/284.

61. Ayet:

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

Ey Nebi! “Herhangi bir iş yapsan, Kur’an-ı tebliğ için gerçekleştirdiğin gayretini biz kesinlikle müşahede etmekteyiz. Arzda veya semavatta bulunan zerrecik bir şey hatta zerreden küçük veya büyük ne varsa senin Rabbinin kontrolünden uzak kalmaz. Bunların hepsi Rabbinin katında kayıtlıdır.”

- **el-Meydânî**’, (من) harfi (مُثَقَّل) ibaresinde zaid olmuştur. Bu da hiçbir şeyin Allah’ın bilgisi dışında olamayacağını bildirmek için tekiddir.⁶²

62. Ayet:

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Şunu bilmeniz gerekir ki Rahmanın dostları için ne azap vardır ne hüznün ne de bir korku söz konusudur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.”

- **el-Meydânî**’, uyarma edatı olan (أَلَا) ile tekid yapılmıştır.⁶³ Ayetteki tekid edatı cümleye kesinlikle bilinmesi gerekir ki anlamı katmıştır.

83. Ayet:

فَمَا آمَنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِ عَلَى خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ

“Halk, Firavun ve adamlarının yapacağı fenalıklardan korkarak pek azı hariç Musa’ya inandığını açıklamaya cesaret edemedi. Firavun Mısır’da iktidar sahibi ve haddi aşmış biriydi.”

- **el-Meydânî**’, ayetteki her cümle şu tekid edatları ile tekidlenmiştir. (إِنَّ), isim cümlesi ve müzahлага lâmidir. Sûrede açıklanan askerlerin boğulmasındaki hikmetini soranlara cevap olarak tekid edatları kullanılmıştır.⁶⁴

⁶² el-Meydânî’, **Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/ 285.

⁶³ el-Meydânî’, **el-Belağatul Arabiyye**, 1/191; Bolelli, s. 218; Karamollaoğlu, s. 58.

⁶⁴ el-Meydânî’, **Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/286.

88. Ayet:

وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوهُ عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ

Musa, “Rabbimiz! Firavun ve dostlarına bu dünya da muhteşem bir varyet verdin. Rabbimiz! Onlara bu imkânı senin yolundan insanları uzaklaştırmaları için mi verdin? Rabbimiz! Onların sahip oldukları servetlerini yok et; kalplerine eza ve sıkıntı ver. Yoksa onlar dehşeti büyük olan azabı görmedikçe iman etmezler.”

- **el-Meydânî**, Hz. Musa'nın (a.s) duasında (رَبَّنَا) ve isim cümlesi bulunmaktadır. Burada tekid edatlarının kullanılması ile Firavun ve dostlarının mallarının yok olması, onların acı çekmesi ve azap görmeleri için vurgu yapılmıştır.⁶⁵

1.2. İnşâ Cümlesi:

Meânî ilminin ana konularından biri olan inşâ, sözlükte “icat etmek, yoktan var etmek” anlamlarına gelir. Terim olarak ise sıdka (doğru) veya kîzbe (yalan) olasılığı olmayan söz demektir. İnşâ, istek içerip içermemesi açısından talebî ve talebî olmayan inşâ (gayr-i talebî) olmak üzere iki bölüme ayrılır. Talebî inşâ; henüz istek anında olmayan bir şeyin yapılmasını gerektiren inşâdır. Bu emir, nehy, soru, temennî ve nidâ ile yapılır. Gayr-i talebi inşâ ise bir isteğe delâlet etmeyen inşâdır. Taaccub, övme, yerme, yemin ile yapılır.⁶⁶

80. Ayet

فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُم مُّوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُّلقُونَ

Musa (a.s) sihirbazlar geldiğinde, “Hünerlerinizi ortaya koyun, atacağınız ne varsa ortaya atın” dedi.

- (أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُّلقُونَ) ibaresindeki emir küçümseme ifade eder. Yani teshir⁶⁷ anlamı haizdir.⁶⁸

⁶⁵ el-Meydânî, **Meâricu't-Tefekkur ve Dekâiku't Tedebbur**, 10/283.

⁶⁶ Celâlüddin Abdurrahmân Suyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Daru'l İbn Kesir, Beyrut 2/874-75; Nasrullah Hacımüftüoğlu, **Î'caz ve Belâgat Deyimleri**, s. 89; Bolelli, s. 229; Bulut, s. 111.

⁶⁷ Teshir: Küçümsemek demektir.

⁶⁸ Bolelli, s. 246, Ertuğrul, s. 163.

- **Ebüssuûd**, ayette Hz. Musâ (ٱلْمُوسَىٰ) ifadesi ile küçümsemiş ve muhataplarını etkileyerek onları emri altına almıştır. Hakikatin karşısında duramayan sihirbazlar, yenilmiş bir vaziyette oradan ayrılmışlardır.⁶⁹

1.3. Müsnedün İleyhin Zamir Olarak Gelmesi:

Müsnedün ileyh ve müsned konusu nahvi ilgilendirdiği gibi meânî ilmini de ilgilendirmektedir. Nahiv ilmindeki fiil-fâil ve mübteda-haberin yerini artık meânî ilminde müsned-müsnedün ileyh almaktadır. Müsnedün ileyh isim cümlesinde mübteda, fiil cümlesinde fâil ya da naib-i fâildir. Müsnedün ileyh değişik şekillerde gelebilir. Duruma göre zikredilir veya hafzedilir ya da takdim veya tehir edilir. Bazen marife bazen de nekra olabilir. Yine isim olarak gelebileceği gibi zamir olarak da gelebilir.⁷⁰

Gerekli yerlerde müsnedün ileyh zamir olarak gelir. Mesela bir kimse kendisiyle ilgili bir şey anlatırken bazen mecburen “ben” zahirini kullanır. Yerine göre diğer zahirlerinde kullanması böyledir.⁷¹

Müsnedün ileyhın zamir olarak gelmesi için ifadenin öncesinde ona ait bir ismin lafzen veya mana itibarıyla zikredilmiş olması ya da bir hal karinesinin zamire işaret etmesi gerekir.⁷²

109. Ayet:

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَاكِمِينَ

“Rasûlüm! “Sen sana indirilene tabi ol. Allah’ın onlar hakkındaki hükmünü verinceye kadar her türlü sıkıntılara sabret. Muhakkak ki O hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”

- Müsnedün ileyh lafzen zamir olarak gelmiştir. Burada (هُوَ) zamiri öncesinde lafzen geçen “Allah” ismine aittir.⁷³

⁶⁹ Muhammed b. Muhammed el-İmâdî Ebüssuûd, **el-İrşâdu'l-Akli's-Selîm İlâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm**, Beyrut 1411/1990, 4/169.

⁷⁰ Bulut, s. 56.

⁷¹ el-Kazvînî, 1/34-35; Bulut, s. 61.

⁷² el-Kazvînî, 1/34-35.

⁷³ Bulut, s. 61; Karamollaoğlu, s. 195.

1.4. Nehy (النهي)

Konumu ne olursa olsun, muhatabdan herhangi bir fiilin yapılmamasını yaptırım amaçlı ilzam ve talep etmeye denir.⁷⁴ Nehiy kipi, bazen gerçek manası dışında mecâzî olarak başka manalarda kullanılır. Bu da cümlelerin gelişinden ve durumla ilgili karinelere anlaşılar. Nehyin mecâzî anlamları genel olarak şunlardır: Dua, nasihat ve irşâd, iltimâs, âkıbeti bildirme, ümitsizliğe düşürme, temenni, tehdit, kınama ve azarlama, teselli ve tasabbur, küçümseme, imtinân, i'tinâs... vs. Kur'an-ı Kerim'de nehiy, genellikle mecâzî olarak bu anlamlarda kullanılmıştır.⁷⁵

85. Ayet:

فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

Dediler ki: “Biz sadece Allah’a tevekkül ettik. Rabbimiz! Bizi bu zalim kavmin fenalıklarına maruz koyma.”

- Nehy, dua bağlamında kullanılmıştır. “Yani, Ey Rabbimiz! Onları bizimle muhatap etme ki bize eziyet etmesinler, bizi dinimizden saptırmasınlar.” ve “Bunların inancı hak olsaydı üzerlerine bu eza gelmezdi.” demesinler.

88. Ayet:

وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوهُ عَن سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ

Musa, “Rabbimiz! Firavun ve dostlarına bu dünya da muhteşem bir variyet verdin. Rabbimiz! Onlara bu imkânı senin yolundan insanları uzaklaştırmaları için mi verdin? Rabbimiz! Onların sahip oldukları servetlerini yok et; kalplerine eza ve sıkıntı ver. Yoksa onlar dehşeti büyük olan azabı görmedikçe iman etmezler.”

- Nehy, dua bağlamında kullanılmıştır.

⁷⁴ Bolelli, s. 116; Çöğenli, s. 28.

⁷⁵ Bolelli, s. 216; Bulut, s. 116; Mehmet Zeki Karakaya, **Ebüs-suûd Tefsîrinde Belâgat İlmi Uygulamaları**, Doktora Tezi, Erzurum 2007, s. 53.

1.5. Hazf (الحذف)

(حَذَفَ يَحْذِفُ حَذْفًا) İkinci babdan olup, atmak, aradan çıkarmak, yok etmek, silmek, düşürmek, gidermek, ortadan kaldırmak,⁷⁶ saç veya tüylerin bir tarafından kesip atmak ve hayvanın kuyruğundan kesmek anlamlarındadır.⁷⁷ İstılahta ise hazf, bir ifadedeki söylenilmesi gerekmeyen bir veya birçok kelimenin, mana ve sîğanın etkilenmemesi şartıyla cümleden kaldırılması demektir.⁷⁸

25. Ayet:

وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Allah sizi selamet ve esenlik yurduna, cennete davet etmektedir. Allah dilediği kimseleri hak yola sevk eder.”

- Bu ayette sözü kısa keserek genelleştirme sanatı olan hazf vardır. Allah bütün kullarını demek istenmiştir. Çünkü mefulün hazfı umuma delalet eder.⁷⁹ Bu tür bir kullanım yani genellik ifade etmesi niyetiyle mef’ulun hazfedilmesi, sözün büyüleyici üsluplarından birisidir. Çünkü bu tür bir üslupla az sözle çok mana ifade edilir. Bu ayette buna güzel bir örnektir.⁸⁰
- **el-Beydâvî/Ebüssuûd**, insanlar, afet ve sıkıntı olmayan, dâimi ve aynı zamanda esenlik yurdu olan cennete davet edilmektedir. Allah’ın bu daveti, tüm insanlara olmakla beraber, hidâyete ulaştırmayı istediğine tahsîs etmesi, emir ile irâdenin başka şeyler olduğunu, isyanda inatlaşıp ayak direyen inkârcılara da hidâyetin olamayacağını bildirir. İşte bu geniş anlam, sözün lafızlarının kısa tutulmasıyla ulaşılmaktadır.⁸¹

⁷⁶ Develioğlu, s. 351.

⁷⁷ ez-Zemahşerî, **Carullah Ebî'l Kâsım Mahmud b. Ömer, Esâsu'l-Belâğa**, Beyrut, s. 118.

⁷⁸ ez-Zerkeşî, **Bedruddin Muhammed b. Abdillâh; el-Burhân fî Ulûmi'l- Kur'ân**,(thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Beyrut, 1972, 3/102.

⁷⁹ el-Meydânî, **el-Belagatul Arabiyye**, 1/339; Çöğenli, s. 42; el-Kazvînî, 2/92; Hâşimî -Tedkik Yusuf Samyelî, s. 156; Bulut, s. 139; el-Kazvînî, **Telhis ve Tercümesi**, s. 47; Ömer Kara, “**Belâgat İlminde İki İfâde Biçimi: İtnâb-î-İcâz (II)**”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy. 3, Yıl. 2002. s. 259.

⁸⁰ es-Sekkâkî, s. 202.

⁸¹ Ebüssuûd, 4/137; Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, I-II, Dersâadet, el-Matbaatu'l-Osmâniyye, Beyrut 1314, 1/535.

31. Ayet:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ بِمَلِكِ السَّمْعِ وَالْأَبْصَارِ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ

“Kimdir, semadan yağmur gönderip topraktan mahsuller vererek sizlere rızıklar veren? Diriden ölüyü, ölüden diriyi çıkaran kimdir? Diye soracak olsan, hiç tereddüt etmeden, “Allah’tır” diye cevap verirler. De ki: “Niçin hala Allah’a şirk koştuktan vazgeçmiyorsunuz?”

- İstifhâmın cevabında fiili hazfetmek caizdir ve ayetin bu kısmında fiil hazfedilmiştir. (فَسَيَقُولُونَ يُدَبِّرُهُ اللَّهُ) “Allah idare ediyor diyecekler” demektir.

71-72. Ayet

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَّقَامِي وَتَذَكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِن أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأَمْرٌ أَن أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

“Onlara Nuh’un başından geçenleri aktar. O bir zamanlar halkına şöyle söylemişti: “Ey kavmim! Aranızda olmam, Allah’ın ayetlerini öğüt olarak hatırlatmış olmam sizin hoşunuza gitmiyorsa, bilmenizi isterim ki ben sadece Allah’a tevekkül ediyorum. Bundan sonra siz de kendi şeriklerinizle toplanın ve benim hakkımda bir kararınızı verin. Yapmak için karar verdiğiniz işi de gizli bir şekilde değil açık olarak yapın. Hatta gücünüz yeterse bana bir an bile fırsat vermeden, bir lahza göz açtırmadan hakkımdaki hükmü yerine getirin. Tebliğimden yüz çevirmeye devam ederseniz, sizden bir ücret almış değilim sizden ücrette istemiyorum. Benim ecrimi Allah verecektir. Bana emredilen, Müslüman olmak bende Allah’a teslim oldum.”

- (فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ) ayetinin bu kısmında fiil hazfedilmiş olup ayeti kerimenin takdiri (فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَ (ادْعُوا) شُرَكَاءَكُمْ) şeklindedir.⁸²

⁸² Halil İbrâhim Kaçar, **Edebî Yönden Hazif Üslûbu/Eksiltili İfâdeler**, Ocak Yayınları, İstanbul 2001. s. 187.

1.6. İstifhâm (الاستفهام)

Bir şeyi kalp ile bilmek ve akletmek gibi anlamlara gelen (فهم) kelimesinden türemiş mastardır. Lügatte ise istifhâm; anlamak istemek, anlamak için soru sormak, açıklama istemek, başka birinden bir şeyi kendisine anlatmasını istemek gibi anlamlara gelir. Ayrıca “Önceden bilinmeyen bir şeyi bilme isteğidir.” şeklinde de tarif edilmiştir. İstifhâmın terim anlamı ise; Arap dilbilgisinde soru ve soru cümlesi manasına gelen ıstılahtır.⁸³ İstifhâm yapmak için kullanılmakta olan edatlar vardır. (أ) ve (هل) en çok kullanılanlarıdır. Hatta Sîbeveyhi’ye (ö. 180/796) göre; hemze haricinde istifhâmın başka bir edatı bulunmamaktadır. (متي-من) ve (هل) gibi edatların başında da önce hemze mevcut iken bunların soru edatı olarak kullanımları yaygınlaşmasından dolayı daha sonra terkedilmiştir diye ifade eder.⁸⁴ İstifham Yûnus sûresinde takrîr, inkâr ve kınama anlamlarında kullanılmıştır.

1.6.1. Takrîr anlamında istifhâm (الاستفهام التقريري)

İstifhamın diğer bir anlamıda olumluluktur bu da takrir diye isimlendirilir.⁸⁵ Takrîrî istifhâm, inkâr edilmesi imkân dâhilinde olmayacak kadar açık ve malum olunan bir hususta karşısındakini ikrar ve itirafa sevk etmek için kullanılır.⁸⁶ Muhataba, beklenen ve olma ihtimali olası şeyi sormak için sorulan soru takrîr diye ifade edilir.⁸⁷

2. Ayet:

أَكَاَنَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِדْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُّبِينٌ

İçlerinden birine “İnsanları uyar. İman edenlere Rableri katında büyük bir makamlar verileceğinin müjdesini ver” diye vahyetmemiz insanlara tuhaf mı geldi?” Kâfirler, “Bu adam kesinlikle sihirbaz!” dediler.

⁸³ Robert Stevenson, **MEB İslam Ansiklopedisi**, 5/1215.

⁸⁴ es-Suyûtî, 1/461; Karamollaoğlu, s. 134.

⁸⁵ Bedruddîn Zerkeşî, **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrâhim, Dâru'l-Marife Beyrut, ts. 2. Baskı, 2/328.

⁸⁶ ez-Zerkeşî, 2/331, Suyûtî, 2/885.

⁸⁷ Bulut, s. 125.

- Hemze olumsuz cümlelerin başında geldiği zaman tenbih, tezekkür ve taaccüb manaları verir.⁸⁸
- **el-Meydânî**, buradaki istifhâm muhâtapı bir şey öğrenmek olmayıp inkâr edenleri bu durumun karşısında hayrete düşürmektir. Yani “Taaccüb”dür.⁸⁹

48. Ayet:

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Mademki doğru sözü olanlardansınız, öyleyse söyleyin bakalım, bize va’d ettiğiniz azabın gerçekleşmesi ne zaman?” derler.

- Bu istifham edatı ile ister geçmiş ister gelecek ile alakalı olsun zamanın belirtilmesi talep edilir. Bu edat, Kur’an’da farklı sûrelerde kullanılmıştır.⁹⁰

78. Ayet:

قَالُوا أَجِئْنَا لِنُلْفِتَنَّا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمُ الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمْ بِمُؤْمِنِينَ

“Dediler ki: “Sen bizi atalarımızdan kalan dinden çevirmek ve memleketin idaresini kardeşinle beraber ele geçirmek için mi geldin? Bizler ikinize de asla inanmıyoruz.”

- **ez-Zuhaylî**, (أَجِئْنَا لِنُلْفِتَنَّا) ayetindeki soru da istifhâm-ı takrîri vardır.⁹¹

1.6.2. İnkâr anlamında istifhâm (الاستفهام الإنكاري)

İnkâr, itiraf etmemek, istememek,⁹² yadırgamak ve olumsuzluk manalarına gelir. İnkâr için kullanılan istifhâm, menfî mana yüklendiği gibi bulunduğu cümleyi de olumsuz hale getirir. Kur’an-ı Kerim’de, istifhâm-ı inkârî ile ifade edilen olayın olmadığı veya olayın anlatıldığı gibi meydana gelmediği beyan edilir. Bu yapılırken de genellikle hemze kullanılır. Ama hemze bazen istifhâm dışında bir takım anlamlar ifade edecek şekilde kullanılır. Bu tür farklı soru anlamı taşıyan cümlelere belâgat gereği soru cümlesi adı da

⁸⁸ Suyûtî, 1/462-463.

⁸⁹ el-Meydânî, **Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/271.

⁹⁰ Enbiya, 21/38; Neml, 27/71; Sebe, 34/29; Yâsîn, 36/48; Mülk, 67/25.

⁹¹ Ahmed Mikari b. Ahmed Hüseyin Şümeyle el-Ehdelî, **El-Burhan fi İ’rabi Âyati’l-Kur’an**, Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut 2001, 4/199-224.

⁹² İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, 5/232.

verilir.⁹³ Bunlar ikiye ayrılır. Eşitlik ifade eden hemze ve inkâr anlamı ifade eden hemzedir.⁹⁴

2. Ayet:

أَكَاَنَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُّبِينٌ

İçlerinden birine “İnsanları uyar. İman etmiş olanlara Rableri katında büyük bir makamlar verileceğinin müjdesini ver” diye vahyetmemiz insanlara acayip mi geldi?” Kâfirler, “Bu adam kesinlikle sihirbaz!” dediler.

- Buradaki hemze (İ) inkâr hemzesidir.⁹⁵
- **ez-Zemahşerî/ez-Râzî/Ebüssuûd/ez-Zuhaylî;** müşriklerin şaşkınlıklarının kabul edilecek bir hal olmadığı istifhâm-ı inkârî ile ifade edilmiştir.⁹⁶

16. Ayet:

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرِيكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِّنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

De ki: “Allah (c.c.) istese idi bu vahyi size tebliğ etmezdim. Zaten o’nu size göndermez idi. Hâlbuki ben Kur’an inzal edilmeden önce sizlerle birlikte uzun zaman yaşadım. Bu konuda hiç düşünmüyor musunuz?”

- “Düşünmüyor musunuz?” ayetindeki ifade edilen soru inkâr ve kınama içindir.⁹⁷
- **es-Sâbûnî/ ez-Zuhaylî;** “Hiç düşünmüyor musunuz?” ayetindeki sorunun maksadı inkâr ve kınama içindir.⁹⁸

⁹³ Muhammed Esed, **Kur’an Mesajı**, Çev; Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1996, 2/568.

⁹⁴ Hasan Akdağ, **Arap Dilinde Edatlar**, Tekin Yayınları, Konya, 1981, s. 6.

⁹⁵ el-Ehdelî, 4/298; Ebu’l-Berekat Hafızuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefî, tahkik, tahrir: Yusuf Ali Bideyvi, **Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil**, Daru İbn Kesir, Dimaşk 2005, 2/452; Yakut, **İrabu’l Kur’anı Kerim**, 5/444.

⁹⁶ ez-Zemahşerî, **Keşşaf**, 2/315; er-Râzî, **Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb**, Çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Akçağ Yayınları, Ankara 1988, 17/5; Ebüsuûd, 4/137; Vehbe Zuhaylî, **et-Tefsiru’l-Munîr**, Risale Yayınları, İstanbul 2008, 6/90.

⁹⁷ el-Ehdelî, 4/199-224.

⁹⁸ Muhammed Ali es-Sâbûnî, **Safvetu’t-Tefâsîr**, Çev. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 20163/22; ez-Zuhaylî, 6/118.

18. Ayet:

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَنْتَبِتُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ

Onlar, Allah'ın dışında kendilerine fayda ve zarar veremeyen putlara ibadette bulunuyorlar ve “Bunlar bize Allah katında şefaate edecek.” diyorlar. De ki: “semavatta ve arzda Allah'ın bilmediği bir şeyi mi haber ediyorsunuz?” O onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir ve yüceler yücesidir!

- “Allah'a bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?” ayetindeki sorunun amacı azarlama ve başa kakmadır.⁹⁹
- **ez-Zuhaylî/Ebüssuûd**, “Allah'ın bilmediği bir şeyi mi haber ediyorsunuz?” ayetteki istifhâm tehekküm ve takrî‘ anlamlarına gelmektedir¹⁰⁰ diye ifade ederken es-Suyûtî tarafından, istifhâm-ı inkârî olarak nitelendirilir.¹⁰¹

32. Ayet:

فَذَلِّكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ

“İşte O varlığı konusunda hiç bir şüphenin bulunmadığı hak olan gerçek Rabbiniz Allah budur! Öyleyse hakkın ve hakikatin ötesinde sapıklık ve delaletten başka ne vardır? Hâl böyleyken Hak'tan niçin döndürülüyorsunuz?”

- (فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ) “Hakkın ötesinde sapıklık ve delaletten başka ne vardır?” ayetindeki söylem inkâr anlamında bir istifhâmdır. Gerçeğin ve hakikatin haricinde ancak sapıklık bulunmaktadır. Allahu Teâlâ'nın hak çizgini kim geçerse sapıklığa düşmüş olur.¹⁰²
- **ez-Zuhaylî/el-Meydânî**, (فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ) “Hakkın ve hakikatin ötesinde sapıklık ve delaletten başka ne vardır?” ayetindeki söylem inkâr anlamında bir istifhâmdır.¹⁰³
- **el-Alusî**, (فَأَنَّى تُصْرَفُونَ) ayetinde ki soru inkâr anlamında bir istifhâmdır.¹⁰⁴

⁹⁹ el-Ehdelî, 4/199-224.

¹⁰⁰ ez-Zuhaylî, 6/123; Ebüssuûd, 4/132.

¹⁰¹ Celâluddin es-Suyûtî, **Tefsîru'l-Celâleyn**, Salah Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul, ts., 1/ 172.

¹⁰² el-Ehdelî, 4/199-224.

¹⁰³ ez-Zuhaylî, 6/151; el-Meydânî, **Meâricu't-Tefekkur ve Dekâiku't Tedebbur**, 10/ 272.

38. Ayet:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتِطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

Yoksa “Kur’an’ı Muhammed uydurdu” mu diyorlar. De ki: “Şayet bu söylemlerinizde samimiyseniz, bizim indirdiğimiz sûrelerin benzeri bir sûre getirin ve bu işi başarabilmek için size yardım edebilecek kim varsa hepsini işbirliğine çağırın.”

- (أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ) “Kur’an-ı Muhammed uydurdu mu, diyorlar?” ayetindeki sorunun maksadı inkârdır.¹⁰⁵
- **ez-Zuhaylî**, (أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ) yoksa “Kur’an’ı Muhammed uydurdu mu diyorlar?” ayetindeki istifhâmın amacı inkârdır.¹⁰⁶

51. Ayet:

أَنُكْفَرُ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ آلَاَنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ

“Azap vuku bulduğu zaman mı inanacaksınız. Azap size gelip çatınca şöyle söylenecek: Şimdi mi imana geldiniz? Hâlbuki “Şu azap gelsin de görelim diyerek” acele ediyordunuz.”

- (أَنُكْفَرُ إِذَا مَا وَقَعَ) ayetindeki soruda inkâr anlamında istifhâm vardır.¹⁰⁷
- **er-Râzî**, istifham harfi, atıf edatı olan (كَيْفَ) den önce gelmiştir. Böyle durumlarda istifhâm, muhatabı kınama ve azarlama ifade eder.¹⁰⁸

53. Ayet:

وَيَسْتَبْشِرُونَكَ أَحَقُّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ

“Azap gerçekten var mı?” diye soruyorlar. De ki: “Evet, o azap kesinlikle kaçınılmaz bir gerçektir ve siz ondan asla kendinizi kurtaramayacaksınız.”

- **ez-Zemahşerî**, “O (azap) gerçek midir?” ayetteki soru şekli inkâr ve istihza (alay) anlamında bir sorudur.¹⁰⁹

¹⁰⁴ el-Alusî, 11/70-71.

¹⁰⁵ el-Ehdelî, 4/199-224.

¹⁰⁶ ez-Zuhaylî, 6/162.

¹⁰⁷ el-Ehdelî, 4/199-224.

¹⁰⁸ er-Râzî, 17/109.

¹⁰⁹ ez-Zemahşerî, 2/339.

59. Ayet:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ اللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ

De ki: “Allah (c.c.) size rızık olarak neler indirdi. Siz bu rızıkların bazılarını helâl, bazılarını da haram kıldığınızın farkında mısınız?” De ki: “Haram veya helal kılmak için Allah mı size müsaade etti, yoksa siz Allah'a iftira da mı bulunuyorsunuz?”

- Ayetteki istifham inkâr içindir. İstifhamdan maksat Allah asla size izin vermedi demektir.¹¹⁰
- **ez-Zuhaylî**, ayetteki soru inkâr içindir. Ayetin bu söylemden maksadı Allah size izin vermedi, demek içindir.¹¹¹

68. Ayet:

قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْعَزِيزُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Allah kendine bir oğul edindi” diyorlar. O bundan müstağnidir. Semavatta ve arz da ne varsa hepsi zaten O’na aittir. İlaveten sizin yanınızda da iddianızı ispatlayacak hiçbir huccet yoktur. Siz, Allah'a karşı bilemeyeceğiniz bir şeyi mi isnad ediyorsunuz?”

- “Siz, Allah'a karşı bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?” ayetindeki ifade onların cahilliklerini ve anlaşılmazlıkta olduklarını ifade edip yüzlerine çarpmak ve azarlamak kastıyla sorulan bir sorudur.¹¹²
- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî/el-Meydânî**, “Siz, Allah'a karşı bilemeyeceğiniz bir şeyi mi isnad ediyorsunuz?” ayetindeki kastedilen; bunların cahilliklerini ve anlaşılmazlığa düştükleri şeyleri ifade edip, yüzlerine çarpmak ve azarlamak kastıyla sorulan bir sorudur.¹¹³

¹¹⁰ el-Ehdelî, 4/199-224, el-Kazvînî, 2/114; es-Sekkâkî, s. 345.

¹¹¹ ez-Zuhaylî, 6/186.

¹¹² el-Ehdelî, 4/199-224.

¹¹³ es-Sâbûnî, 3/47-48; ez-Zuhaylî, 6/201; el-Meydânî, **Meâricu't-Tefekkür ve Dekâiku't Tedebbur**, 10/273.

77. Ayet:

قَالَ مُوسَى أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ

“Musa, Size gerçek geldiği zaman, “Bu sihirdir” diyorsunuz, öyle mi?” Hâlbuki sihir ile uğraşanlar kurtuluşa asla eremezler.” diye karşılık verdi.

- (أَسِحْرٌ هَذَا) ibaresinde istifhâm-ı inkârî sanatı vardır.¹¹⁴
- **et-Taberî**, ayetteki (أَسِحْرٌ هَذَا) ifadesinde istifhâm “hayret etme/şaşmak” anlamlarına gelmektedir.¹¹⁵

99. Ayet:

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَن فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ

“Rabbin isteseydi o müşriklerin tamamı imana gelirdi. Sen onları zorla imana mı getireceksin?”

- “Sen onları zorla imana mı getireceksin?” ayetindeki sorunun amacı inkârdır. Burada zamirin, fiilden önce gelmiş olması ilahi güce aykırı hareket yapmanın mümkün olmadığını ifade etmek içindir.¹¹⁶
- **ez-Zuhaylî**, “Sen onları zorla imana mı getireceksin?” ayetindeki sorunun amacı inkârdır.¹¹⁷

1.6.3. Kınama anlamında istifhâm (الاستفهام الإنكاري التوبيخ)

Tevbih; kınamak, ayıplamak ve tehdit etmek anlamları taşır. Kişi kötü bir iş yaptığında, Arap dilinde, onu kınamak için tevbih ifadesi kullanılır.¹¹⁸ Bir şeyin kabul edilmediği ifade edilirken aynı zamanda içerisinde kınamanın da bulunmasına istifhâm-ı inkârî li’t-tevbîh sanatı denir.¹¹⁹

¹¹⁴ el-Ehdelî, 4/199-224.

¹¹⁵ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, (thk.) Ahmed Muhammed Şâkir, Mûesestü’r-Risâle, Beyrut 6/282.

¹¹⁶ el-Kazvînî, 2/113; es-Sekkâkî, 346; el-Ehdelî, 4/199-224.

¹¹⁷ ez-Zuhaylî, 6/242.

¹¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 3/65.

¹¹⁹ Bulut, s. 126.

3. Ayet:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ
ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

Rabbiniz, semavatı ve arzı altı günde yaratan, sonrada her şeyi yerli yerince yönetendir. O'nun izni olmadığı müddetçe, hiç kimse şefaatchi olamaz. Sizin tek Rabbiniz Allah'tır. O halde Allah'ı hakkıyla bilip sadece O'na ibadet edin. Hiç düşünmez misiniz?"

- **el-Meydânî'**, (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ) ibaresindeki istifhâm ile kastedilen düşünmeye teşviktir. Ve düşünmemeyi kınamadır. Yani size ebedi ve elim bir azap hazırlayan Rabbinizi düşünmemeye devam ediyorsunuz? Düşünmek sizin için daha hayırlıdır demek istenmiştir.¹²⁰

31. Ayet:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ
الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ

"Kimdir, semadan yağmur gönderip topraktan mahsuller vererek sizlere rızıklar veren? Diriden ölüyü, ölüden diriye çıkaran kimdir? Diye soracak olsan, hiç tereddüt etmeden, "Allah'tır" diye cevap verirler. De ki: "Niçin hala Allah'a şirk koştuktan vazgeçmiyorsunuz?"

- (أَفَلَا تَتَّقُونَ) ibaresinde istifhâm-ı inkâri li't-tevbîh sanatı vardır.¹²¹
- **el-Meydânî'**, (أَفَلَا تَتَّقُونَ) ibaredeki istifhâmdan amaç kınama yaparak doğruya, takvaya teşviktir.¹²²

¹²⁰ el-Meydânî', **Meâricu't-Tefekkur ve Dekâiku't Tedebbur**, 10/271.

¹²¹ el-Ehdelî, 4/199-224.

¹²² el-Meydânî', s. 273.

34. Ayet:

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَن يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ

De ki “Allah’a şirk koştuklarınızdan, önce yaratıp hayat verecek ve ölümden sonra da onu tekrar diriltecek var mı?” De ki: “İlk defa yaratma ve ölümden sonra tekrar diriltme gücüne hâiz olan sadece Allah’tır. Bu hakikate rağmen Hak’tan nasıl çevriliyorsunuz?”

- (فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ) ibaresinde istifhâm-ı inkârî li’t-tevbîh sanatı bulunmaktadır.¹²³

35. Ayet:

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَن يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَن يُهْدَىٰ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ

De ki “Şirk koştuklarınızdan hangisi insanları hak yola ulaştırma gücüne sahiptir?” De ki: “İnsanları hak yola ulaştıracak olan yegâne güç sadece Allah’tır. İnsanları Hakka ileten mi uyulmaya daha layıktır, yoksa hiçbir şeye gücü yetmeyen hatta birinin yardımı olmadığı müddetçe kımıldayamayan o putlar mı? Ne oluyor size? Nasıl döndürülüyorsunuz?”

- es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî/el-Meydânî, “Nasıl döndürülüyorsunuz?” ifadesindeki sorunun maksadı, kınama ifade etmektir. “Ne oluyor size, nasıl hüküm veriyorsunuz?” ayetlerindeki soru da kınama, azarlama ve tehdit anlamı taşımaktadır.¹²⁴

50. Ayet:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنِ أَنَاكُمُ عَذَابُهُ بَيِّنَاتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ

“Ey Peygamber! De ki onlara: “Allah’ın azabı gece veya gündüz ansızın gelirse ne duruma düşeceğiniz hususunda düşündünüz mü?” Günahlar, suçlular azabın erken gelmesi için niye acele ediyorlar?”

- İstifhâmın mecazî olarak kazandığı anlamlardan biri de tefhîmdir. Karşıdaki kişinin dikkatini söylenilen sözün üzerine toplamak, olayın ehemmiyetine vurgu yapmak

¹²³ el -Ehdeli, 4/199-224.

¹²⁴ es-Sâbûnî, 3/34; ez-Zuhaylî, 6/157; el-Meydânî’, Meâricu’t-Tefekkür ve Dekâiku’t Tedebbur, 10/272.

ve kaygıları çoğaltmak için kullanılan bir üslûptur. Bu ayette de istifhâm, acele bir şekilde gelmesini arzu ettikleri azabın şiddetini artırmak içindir.

- **ez-Zuhaylî**, “Suçlular niye acele ediyorlar?” ayetindeki “onlar” zamiri kullanılması gerekirken “suçlular” kelimesinin kullanılması suçun büyüklüğünü gözler önüne sermek ve suçluları kınamak içindir. Ayetteki soru da bu anlamdadır.¹²⁵

66. Ayet:

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾

“Bilin ki semavatta ve arzda ki her şey Allah’ındır. Buna bilerek Allah’ı bırakıp putlara tapanlar hangi neyin ardına düşmektedirler? Muhakkak ki onlar zanna uyuyorlar ve sadece yalan söylüyorlar.”

er-Râzî, “mâ” istifhâm, soru manasındadır. Buna göre sanki “Allah’ı bırakıp da bazı ortaklara tapanlar, neye tâbi oluyorlar?” denilmiştir ki, bundan maksat da onların bu tavırlarını kınamaktır. Yani, onların bu konuda herhangi bir delilleri olmadığını ifade etmektir. İkinci görüş ise buradaki “mâ” edatı, nefy anlamına gelir. Buna göre ise anlam, “Onlar, Allah’a ortak koştukları şeylere tâbi olmadılar. Bilakis onlar, Allah’ın şeriki zannettikleri şeye tâbi oldular” şeklindedir.¹²⁶

91. Ayet:

آلَآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ

“Şimdi mi! Hâlbuki evvelce isyan etmiş ve bozgunculardan idin.”

- “Daha önce isyan ettiğin halde, şimdi mi iman ettin?” ayetindeki bu soru, inkâr ve kınama ifade eder.¹²⁷
- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî**, “Evvelce isyan etmiş ve bozgunculardan idin?” ifadesindeki sorunun amacı, kınama ve inkâr içindir.¹²⁸

¹²⁵ ez-Zuhaylî, 6/176.

¹²⁶ er-Râzî, 12/429-430.

¹²⁷ el-Ehdelî, 4/199-224.

¹²⁸ es-Sâbûnî, 3/64-65; ez-Zuhaylî, 6/231.

1.7. Ta‘ciz (التعجيز)

Söz konusu olan bir şeyi, kendisinin kesinlikle yapmaya gücü yetmeyeceğini bilen, lakin yapabileceği iddiasında bulunan bu kişiden onu yapmasını isteyerek, çaresizliğini/acizliğini ona göstermek ve haddini bildirmek demektir.¹²⁹

38. Ayet:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَلَطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Yoksa “Kur’an’ı Muhammed uydurdu” mu diyorlar. De ki: “Şayet bu söylemlerinizde samimiyseniz, bizim indirdiğimiz sûrelerin benzeri bir sûre getirin ve bu işi başarabilmek için size yardım edebilecek kim varsa hepsini işbirliğine çağırın.”

- (فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ) ayetinde ta‘ciz vardır.¹³⁰ Buradaki emir müşriklerin aciz olduklarını ifade etmek içindir.¹³¹

1.8. Tağlîb (التغليب)

Birbirine benzer şeylerden birini zikredip, hükmünde diğeriyle birleştirmek olarak tarif edilebilir. Daha genel ifade ile bir şeyin diğer bir şeyle birlikte ve onun lafzının diğer şeyin de manasını ifade edecek şekilde olmasına denir.¹³²

78. Ayet:

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَلْفِتَنَّا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمُ الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمْ بِمُؤْمِنِينَ

“Dediler ki: “Sen bizi atalarımızdan kalan dinden çevirmek ve memleketin idaresini kardeşinle beraber ele geçirmek için mi geldin? Bizler ikinize de asla inanmıyoruz.”

- Bu ayette tağlîb vardır. Muktezâ-yı zahir (وَتَكُونَ لَكُمُ الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ) gerektirirken müsennâyı ifade eden (لَكُمْ) gelmiş, böylece Musa ve Harun’un (a.s) ikisi birden

¹²⁹ el-Kazvînî, 2/177; Bolelli, s. 244.

¹³⁰ Hâşimî-Tedkîk Yusuf Samyeli, s. 71; Osman Ertuğrul, “Belâgatta Meânî İlmi” İğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 5, Nisan 2015, s. 162.

¹³¹ Bolelli, s. 244; Ertuğrul, s. 162.

¹³² Karamollaoğlu, s. 244.

kastedilmiştir. Yani, bu müsennâ lafız, ayetin başındaki müfred zamiri de kapsamıştır.¹³³

1.9. Terecci (الترجي)

Meydana gelmesi imkânsız olması hasebiyle gerçekleşmesi beklenmeyen ama sevilen ya da istenen bir şeyi arzulamaya temenni denir. Yani istenen şey ya mümkün değildir ya da imkân çerçevesinde olduğu halde meydana gelmesi zor bir olasılıktır. Meydana gelmesi istenen şey hoş bir şey ise buna terecci denir.¹³⁴

98. Ayet:

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ

“Yûnus’un halkı haricinde önceki kavimler iman etmemelerinden veya azap anında iman ettiklerinden imanlarının faydasını göremeyip helak olup gittiler. Lakin Yûnus’un kavmi azabımızın geleceğini anlayınca imana geldi. Biz de onları dünya hayatında zelil edecek ezadan kurtardık ve kendilerine bir süre daha dünya nimetlerinden istifade ettirdik”

- Bu ayette terecci vardır. Temenni harfi yerine terecci harfinin gelmesi bu isteğin ne kadar şiddetli olduğuna delalet eder.¹³⁵

1.10. Hasr/Kasr (القصر/الحصر)

Sözlükte hapsetmek, kısaltmak, daraltmak ve engellemek anlamlarına gelen kasr, terim olarak ise bir anlatım içinde bir sözcük veya bir sözcük grubunun diğer bir sözcük veya sözcük grubuna has bir yöntemle tahsis edilmesi ve tek onu belirtmesini anlatır.¹³⁶

¹³³ Karamollaoğlu, s. 246.

¹³⁴ Bolelli, s. 291.

¹³⁵ Çöğenli, s. 37, Karamollaoğlu, s. 133.

¹³⁶ Çöğenli, s. 51; Bulut, s. 143.

3. Ayet:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ
ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

Rabbiniz, semavatı ve arzı altı günde yaratan, sonrada her şeyi yerli yerince yönetendir. O'nun izni olmadığı müddetçe, hiç kimse şefaathçi olamaz. Sizin tek Rabbiniz Allah'tır. O halde Allah'ı hakkıyla bilip sadece O'na ibadet edin. Hiç düşünmez misiniz?"

- **el-Meydânî'**, Bu ayette hakiki kasr vardır ve buna da nefiy ve istisna delalet etmiştir. Bu sıfatın mevsûfa kasr (hasr) edilmesidir. Yani herhangi bir şefaath edenin Allah katında makbul bir şefaath yoktur. Ancak Allah'ın müsaade ettiği ve razı olduğu bir kişi şefaath edebilir.¹³⁷

4. Ayet:

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ
شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

"Sonunda hepiniz yalnızca O'na döneceksiniz. Zamanı geldiğinde, insanları yeniden yaratıp hayat verecek de O'dur. Allah, iman edip salih işler yapanları adil bir şekilde mükâfatlandırılacak, kâfirler ise inkârları sebebiyle kaynar sudan içmek üzere büyük bir azaba tabi tutulacaktır."

- **el-Meydânî'**, bu ayette kasr mamulün (إِلَيْهِ) amiline takdimi öne geçmesi ileidir.
(مَرْجِعُكُمْ) hakiki kasrdır.¹³⁸

¹³⁷ el-Meydânî', **Meâricu't-Tefekkur ve Dekâiku't Tedebbur**, 10/276.

¹³⁸ el -Meydânî', **Meâricu't-Tefekkur ve Dekâiku't Tedebbur**, 10/276.

5. Ayet:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ
الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“Güneşi bir aydınlık kaynağı, ayı da yansıtıcı olarak yaratan ayrıca yılların ve ayların hesabını bilmeniz için aya birtakım evreler belirleyen de O’dur. Bunların hiç birini gereksiz yere değil, bir amaç için yaratmıştır. Allah delillerini bu şekilde açıklamaktadır; lakin bunu hakikati anlayanlar kavrar.”

el-Meydânî, bu ayette iki kasr vardır.

- a) (هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا) ayetinde hakiki hasr vardır. Buradaki hasr sıfatın mevsûfa kasr edilmesidir. Kasr edatı da mübteda ve haberin marife olmasıdır.
- b) (مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ) ayetinde hakiki kasr vardır. Yaratma sıfatının hak ile ilgili tabiatına kasr edilmiştir. Yani Allah’ın yaratması ancak bir düzen ve intizam iledir.¹³⁹

15. Ayet:

وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ
نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Azabımızdan korkmayan, mükâfatımızı arzulamayan, bize kavuşmayı ummayanlara ayetlerimiz okunduğunda derler ki, “Bize başka Kur’an getir veya bu Kur’an’ın içeriğini değiştir.” De ki: “Kur’an’ı ben nasıl değiştiririm! Ben sadece bana emredilene uymakla mükellefim. Ben Rabbime karşı geldiğim takdirde, o büyük günün cezasına çarptılmaktan korkarım.”

- **el-Meydânî**, (إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ) ibaresinde izafî kasr vardır. “Yani ancak bana vahyolunana tabi olurum.” Bu sıfatın mevsûfa kasrıdır. Çünkü tilavette ittiba olma sıfatı kendisine vahyedilenle kasr olmuştur. Buradaki kasr edatı (إِنْ) ve (إِلَّا) ile nefiy ve istisnadır.¹⁴⁰

¹³⁹ el-Meydânî, **Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/277.

¹⁴⁰ el-Meydânî, **Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/277.

22. Ayet:

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرَّتْ بِكُمْ طَيْبَةٌ وَفَرَحُوا بِمَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَجَبْنَاهُمْ مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

“Sizi karada gezdiren, denizde dolaştıran O’dur. Bulunduğunuz gemi içindekilerle hoş bir rüzgârla seyrettiği, yolcuların da keyiflendikleri bir anda aniden bir fırtına çıkar ve dev dalgalar gemiyi kuşatır. Yolcular boğulacaklarını anladığı zaman gönülden Allah’a yönelerek, “Rabbimiz! Bizi bu sıkıntıdan kurtarır isen, sana şükreden kullar olacağız.” diye yalvarıp yakarırlar.”

- **el-Meydânî**, ayette Allah sadece denizde ve karada sizi yürütür. Bu ibarede yürüme sıfatı Allah’a kasr edilmiştir. Hakiki kasrdır. Kasr edatı, isnadın her iki tarafının marife olmasıdır.¹⁴¹

23. Ayet:

فَلَمَّا أَجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَنْبُغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَعِثْنَاكُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

“Allah onları bulundukları halden kurtardığı zaman, yaşadıkları yerlerde azgınlık ve taşkınlık yapmaya devam ederler. Azgınlığınız ve isyankârlığınız ancak kendi aleyhinizedir. Geçici olan bu fani hayatın çok az keyfini sürersiniz ama hesap vermek için mutlaka huzurumuza geleceksiniz. O zaman size yaptıklarınızı bildirecek ve hak ettiğiniz cezayı göreceksiniz!”

- **el-Meydânî**, kendiniz için her ne kötülük isterseniz, Rabbinizin azabı ile karşılaşacaksınız. Burada isteme sıfatı kendisi için isteyene kasr edilmiştir. Bu da hakiki kasrdır. Aynı şekilde bu ayette (يَا أَيُّهَا النَّاسُ) da hakiki kasr vardır. Burada sıfat mevsufa kasr edilmiştir. Burada kasr (يَا أَيُّهَا النَّاسُ) nın amilinin (مَرْجِعُكُمْ) önüne geçmesidir.¹⁴²

¹⁴¹ el-Meydânî, **Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/277.

¹⁴² el-Meydânî, **Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/278.

24. Ayet:

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازْبَيَّتْ وَطُنَّ أَهْلُهَا أَنَّهْمُ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَعْنِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Fani olan bu dünya hayatı şuna benzer. Semadan inen su vesilesiyle, insanlar, hayvanlar ve bunların istifade ettikleri bitkiler, su ile yetişir birbirine karışır. Sonunda yeryüzü bitkilerle ziynet ve güzelliğini alıp donandığı ve sahip olanları da onun üzerinde hâkim olduklarını zannettikleri anda, gece veya gündüz hükmümüz gelir ve sanki bir gün evvel orada hiçbir şey yokmuş gibi çerçöp haline getirir yok ederiz. Hak ve hakikati düşünenlere ayetlerimizi böyle misallerle açıklıyoruz.”

- **el-Meydânî**’, dünya hayatı ancak dünya üzerindeki bir mevsim gibidir. Buradaki kasr, izafi kasrdır. Dünya hayatının sıfatı dünyadaki bir örneğine kasr edilmiştir. Buradaki kasr edatı (إِنَّمَا) dir.¹⁴³

26. Ayet:

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Allah ihsanda bulunanlara hak ettikleri karşılıktan daha fazlasını lütfedilecektir. Onların yüzlerine ne bir karalık bulaşır ne de bir zillet olacaktır. İşte bunlar cennet sakinleri olacak ve ebedi olarak kalacaklardır.”

- **el-Meydânî**’, ahirette en iyi olanlar dünya hayatındaki en iyi olanlara kasr edilmiştir. Buradaki kasr haberin mübtedanın önüne geçmesi ile yapılmıştır.¹⁴⁴

¹⁴³ el-Meydânî’, Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur, 10/278.

¹⁴⁴ el-Meydânî’, Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur, 10/278.

36. Ayet:

وَمَا يَتَّبِعْ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ

“O müşriklerin hepsi varsayımlarının, kuruntularının peşinden gidiyorlar. Oysa kuruntular ve varsayımlar hakikat adına bir şey ifade etmez. Muhakkak ki Allah onların yaptıklarını en iyi bilendir.”

- **el-Meydânî**’, İzafî kasr vardır. Kasr edatı nefiy ve istisnadır. Onların tabi olmasının sıfatı zanda bulunmalarına kasr edilmiştir.¹⁴⁵

44. Ayet:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ

“Allah insanlara zerrece zulüm ve haksızlık yapmaz. Ama zulmü ve haksızlığı insanlar kendilerine yaparlar.”

- **el-Meydânî**’, burada kasr; (أَنْفُسُهُمْ) mamulünün (يَظْلِمُونَ) amilinin önüne geçmesi ile olmuştur.¹⁴⁶

66-67. Ayet:

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾

“Bilin ki semavatta ve arzdaki her şey Allah’ındır. Buna bilerek Allah’ı bırakıp putlara tapanlar hangi neyin ardına düşmektedirler? Muhakkak ki onlar zanna uyuyorlar ve sadece yalan söylüyorlar. O Allah, istirahat etmeniz için geceyi karanlık, çalışmanız ve işlerinizi rahatlıkla yapabilmeniz için de gündüzü aydınlık yaptı. Muhakkak ki bunda kulak verenler için deliller vardır.”

el-Meydânî’, Bu ayette üç yer de kasr vardır.

- a) (إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ) ibaresinde nefiy ve istisna ile kasr olup izafi kasrdır.
- b) (وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ) ibaresinde nefiy ve istisna ile kasr vardır. İzafi kasr vardır.

¹⁴⁵ el-Meydânî’, **Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/278.

¹⁴⁶ el-Meydânî’, **Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/279.

- c) (هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ) ibaresinde isnadın her iki tarafının marife yapılması ile kasr vardır. Bu da hakiki kasırdır.¹⁴⁷

71-72. Ayet

وَأَنذِرْ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذِكْرِي بآيَاتِ اللَّهِ فَاعْلَوْا اللَّهُ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ مِمَّا سَأَلْتُم مِّنْ أَجْرٍ إِن أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

“Onlara Nuh’un başından geçenleri aktar. O bir zamanlar halkına şöyle söylemişti: “Ey kavmim! Aranızda bulunmam, Allah’ın ayetlerini öğüt olarak hatırlatmam sizin hoşunuza gitmiyorsa, bilmenizi isterim ki ben sadece Allah’a tevekkül ediyorum. Bundan sonra siz de kendi şeriklerinizle toplanın ve benim hakkımda bir kararınızı verin. Yapmak için karar verdiğiniz işi de gizli bir şekilde değil açık olarak yapın. Hatta gücünüz yeterse bana bir an bile fırsat vermeden, bir lahza göz açtırmadan hakkımdaki hükmü yerine getirin. Tebliğimden yüz çevirmeye devam ederseniz, sizden bir ücret almış değilim sizden ücrette istemiyorum. Benim ecrimi Allah verecektir. Bana emredilen, Müslüman olmak bende Allah’a teslim oldum.”

- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî/el-Meydânî**, (فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ) ifadesinde normal olarak fiilden sonra gelmesi gereken (فَعَلَى اللَّهِ) ayetinin fiilden önce gelmiş olması “hasr” ifade etmektedir. Bu ifade, bir tek “Allah’a güvendim, başkasına değil.” demek içindir.¹⁴⁸
- **el-Meydânî**, (إِن أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ) ifadesinde ise kasr nefiy ve istisna ile dir.¹⁴⁹

¹⁴⁷ el-Meydânî, **Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/279.

¹⁴⁸ es-Sâbûnî, 3/56; ez-Zuhaylî, 6/205.

¹⁴⁹ el-Meydânî, **Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/280.

Müfessirlerin Meâni İlmine Dair Tespit Ettikleri Sanatlar

Ayet	Keşşaf	Mefâtihu'l-Gayb	Envâru't-Tenzîl	İrşâdu'l-Akli's-Selîm	Ruh'ul-Meanî	Safvetu't-Tefâsîr	Tefsiru'l-Munîr	Meâricu't-Tefekkur
2. Ayet	İstifhâm-ı inkârî	İstifhâm-ı inkârî		İstifhâm-ı inkârî		Tıbâk-îcâb	Tıbâk-îcâb/ İstifhâm-ı inkârî	Haber Cümlesi/ İstifhâm-ı Takrîri
3. Ayet								Haber Cümlesi/İstifhâm-ı inkârî Littevbih/Kasr
4. Ayet						İltifât	İltifât	Haber Cümlesi/Kasr
5. Ayet						Teşbih-Tıbâk	Tıbâk	Kasr
6. Ayet								Haber Cümlesi
15. Ayet								Kasr
16. Ayet						İstifhâm-ı inkârî	İstifhâm-ı inkârî	
17. Ayet								
18. Ayet				İstifhâm-ı inkârî			İstifhâm-ı inkârî	
22. Ayet								Kasr
23. Ayet								Kasr
24. Ayet								Kasr
25. Ayet			Hazf	Hazf				
26. Ayet								Kasr
27. Ayet								Haber Cümlesi
31. Ayet								İstifhâm-ı inkârî Littevbih
32. Ayet					İstifhâm-ı inkârî		İstifhâm-ı inkârî	İstifhâm-ı inkârî
35. Ayet						İstifhâm-ı inkârî Littevbih	İstifhâm inkârî Littevbih	İstifhâm inkârî Littevbih
36. Ayet								Kasr
38. Ayet							İstifhâm-ı inkârî	
44. Ayet								Kasr
50. Ayet							İstifhâm-ı inkârî Littevbih	

51. Ayet		İstifhâm-ı inkârî						
53. Ayet	İstifhâm-ı inkârî							Haber Cümlesi
55. Ayet								Haber Cümlesi
59. Ayet							İstifhâm-ı inkârî	
60. Ayet								Haber Cümlesi
61. Ayet								Haber Cümlesi
62. Ayet								Haber Cümlesi
66. Ayet		İstifhâm inkârî Littevbih						Kasr
67. Ayet								Kasr
68. Ayet						İstifhâm-ı inkârî	İstifhâm-ı inkârî	İstifhâm-ı inkârî
71. Ayet						Kasr	Kasr	Kasr
72. Ayet								Kasr
77. Ayet			İstifhâm-ı inkârî					
78. Ayet							İstifhâm-ı takrîri	
80. Ayet				İnşâ Cümlesi				
83. Ayet								Haber Cümlesi
88. Ayet								Haber Cümlesi
89. Ayet								
90. Ayet								
91. Ayet						İstifhâm inkârî Littevbih	İstifhâm inkârî Littevbih	
99. Ayet							İstifhâm-ı inkârî	

İKİNCİ BÖLÜM

YÛNUS SÛRESİNİN BEYÂN İLMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Giriş bölümünde belâgatın bölümlerinden olan beyân kavramının açıklamasından sonra Yûnus sûresinde tespit edilen sanatlar zikredilmişti. Bu bölümde beyân ilmi ile ilgili sanatların tanımı yapıldıktan sonra Yûnus sûresindeki ilgili ayetin Arapça metni, meali, belâgi yönü ve tefsirlerde ele alınışı incelenecektir.

2.1. Teşbîh (التشبيه)

Teşbîh; iki ya da daha fazla bir şeyin, bir takım özelliklerde müşterek vasıfların bulunduğunu beyân ederek aralarında benzerlik kurmaktır. Bu benzerlik (ك) veya benzeri bir edatın lafzen veya manen zikredilmesi vasıtasıyla kurulur.¹⁵⁰ Teşbîhin çeşitleri:

Vech-i şebehe göre; mücmel-mufasssal, temsilî-gayri temsilî, karîb/mübtezel-baîd/garîb, vicdanî, hayalî, vehmî teşbîhler.

Amaca göre; makbul-merdud teşbîhler.

Edatlara göre; müekked-mürsel teşbîhler.

Taraflara göre; somut-soyut, maktûb (ma'kûs), zımnî teşbîhler.

Tarafların sıralanışına göre; melfûf, izmâr, meşrût ve tafdîl teşbîhleri gibi çeşitleri vardır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de yer alan benzetme türlerinden biri mefruk teşbîh olup burada önce bir teşbîhin müşebbeh ve müşebbehün bihi peş peşe gelecek biçimde zikredilir, ardından aynı şekilde diğeri veya diğerleri getirilir.¹⁵¹

¹⁵⁰ Ali el-Cârim ve Mustafâ Emîn, **el-Belâgatu'l-Vâziha**, Dâru Kubbâ, Dimaşk 2007, s. 27-28.

¹⁵¹ Durmuş, “**Teşbîh**”, DİA, 40/557-558.

2.1.1. Mücmel Teşbîh (التشبيه المجمل)

Teşbîhin içermiş olduğu unsurlardan vechu's-şebihin zikredilmediği teşbîh türüdür. Yani benzeme yönü açıkça zikredilmeyen teşbîhtir.¹⁵²

2.1.2. Mükked Teşbîh (التشبيه المؤكد)

Bir teşbîh cümlesinde teşbîh edatı bulunursa, o teşbîhe teşbîh-i mürsel adı verilir.¹⁵³ Ama teşbîh edatı zikredilmez yani hazfedilecek olursa da bu teşbîhe de teşbîh-i mükked denir. Edatın aradan kalkması, muhatapta sanki müşebbeh, müşebbehün bihin aynısıymış gibi bir intiba bırakır. Bu da teşbîhi pekiştirir.¹⁵⁴

11. Ayet:

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

“İnsanların hayrı istemekte aceleci davranmaları gibi, Allah (c.c.) cezayı vermede aceleci davransaydı onların sonu çoktan gelmiş olurdu. Lakin biz mükâfatımızı arzulamayan, bize kavuşmayı ummayanları bir süre azgınlıklarıyla bırakırız, öylece bocalayıp dururlar.”

- “Hayrı istemekte aceleci davrandıkları gibi şerri de...” ayetinde mücmel ve mükked teşbîh bulunmaktadır.¹⁵⁵
- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî**, “Hayrı istemekte aceleci davranmaları gibi...” ayetinde mücmel ve mükked teşbîh mevcuttur.¹⁵⁶

¹⁵² Bulut, s. 215.

¹⁵³ Bulut, s. 218; Bolelli, s. 41; Çögenli, s. 75.

¹⁵⁴ Teftâzânî, s. 314, Bulut, s. 219.

¹⁵⁵ el-Ehdelî, 4/199-224.

¹⁵⁶ es-Sâbûnî, 3/22; ez-Zuhaylî, 6/111.

12. Ayet:

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرِّ مَسَّهُ كَذَلِكَ زُيِّنَ
لِّلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“İnsanın başına bir dert isabet ettiğinde, bu ezadan kurtulmak için her şekil ve ahvalde bize yalvarır. Ama biz onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman, üzerindeki o sıkıntıyı savuşturan, bize dua eden sanki bize hiç yalvarmamış gibi nankörleşir. Bunun gibi hayatlarını boşa harcayanlara yapmakta oldukları kötü işler güzel görünür.”

- **er-Râzî/el-Alusî**, ayetteki, (كَذَلِكَ) lafzında bulunan (كَ) harfi, teşbîh içindir. Buradaki anlam, “Kâfire kötü, güzel gösterildiği” gibi “İsraf edene de Rabbini ve nimetlerini hatırlamaktan yüz çevirmek ve dünyevi hislerine tâbi olmak hoş gösterilmiş olur.” şeklindedir.¹⁵⁷

27. Ayet:

وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَّا لَهُمْ مِّنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِّنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Kötülük yapanların günah işleyenlerin cezası işledikleri günaha denk bir cezadır. Onları aşağılanmışlık ve zillet kaplayacaktır. Onları Allah’ın azabından kurtaracak kimse de yoktur. Onların yüzleri âdeta, karanlık geceden parçalarla örtülmüştür. Onlar cehennem sakinleridirler ve orada ebedi olarak kalacaklardır.

- “Onların yüzleri âdeta, karanlık geceden parçalarla örtülmüştür.” Ayetinde yüzlerin karanlık gecelerden parçalarla örtülmesi ifadesinde mürsel ve mücmel teşbîh bulunmaktadır.¹⁵⁸
- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî**, “Yüzlerini sanki gecenin karanlığından parçalar örtmüştür.” ayetinde mürsel ve mücmel bir teşbîh mevcuttur.¹⁵⁹

¹⁵⁷ er-Râzî, 12/321-322; el-Alusî, 11/70-72.

¹⁵⁸ el-Ehdelî, 4/199-224; Fatma Serap Karamollaoğlu, **Kur’an Işığında Belâgat Dersleri Beyân İlmi**, İşaret Yay, İstanbul 2013. s. 155.

¹⁵⁹ es-Sâbûnî, 3/34; ez-Zuhaylî, 6/142.

33. Ayet:

كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Allah’ın yolundan çıkanlar hususunda ki, “Onlar artık inanmazlar” ifadesi, böylece gerçekleşmiştir.”

- **er-Râzî**, bu ayette bulunan (كَذَلِكَ) lafzındaki kâf, teşbîh içindir. Hakkın haricinde yalnızca sapıklığın ortaya çıkacağı kesin olduğu gibi, Allah’ın onlar için, “Gerçekten onlar iman etmez.” ifadesi de haktır. Bu şu anlamdadır: Onlardan inkârın ortaya çıkacağı hak ve gerçek olduğu gibi, azap da onlar için haktır.¹⁶⁰

103. Ayet:

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ

“Sonra elçilerimizi ve müminleri helakten kurtarıyoruz. Bize düşen, müminleri helakten kurtarmaktır.”

- (كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ) ayetinde teşbîhi mürsel vardır. “Müminleri kurtaracağız sözü, (Rasûlleri ve iman edenleri) kurtarışımız gibi kurtaracağız ve müşrikleri helak edeceğiz.” anlamındadır. Müminlerden kalanların kurtarılması, geçmişte onların kurtarılmasına benzetilmiştir. Benzetme yönü, her birinin kurtarılmasının gerçekleşmesidir.¹⁶¹

2.1.3. Mürekkep Teşbîh (التشبيه المركب)

Teşbîhin iki tarafının veya birisinin iki veya daha fazla unsurun oluşturduğu bir tasavvurdan meydana gelmesidir. Bu parçalardan birisi ortadan kalktığında teşbîhten maksatta ortadan kalkar. Mürekkep lafzın her bir parçası, ayrı ayrı varlığın adı olarak müstakil bir manaya delalet eder.¹⁶²

¹⁶⁰ er-Râzî, 12/371

¹⁶¹ el-Ehdelî, 4/199-224; Mahmud Sâfî, **el-Cedvel fi İrabil Kuran ve Sarfu Beyân**, Daru’l Raşid, Dımaşk 2011, 6/166; Muhyiddîn Dervîş, **İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyânuhu**, Daru İbn Kesir, Dımaşk 2003, 4/382.

¹⁶² Bulut, s. 205; Karamollaoğlu, s. 272.

14. Ayet:

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ

“Nasıl davranacağınızı görelim diye, önceden helak olup gitmiş o halkların ardından size buralarda yaşama fırsatı sunduk.”

- **er-Râzî;** (لِنَنْظُرَ) ayeti; kendisinde bir şüphenin ortaya çıkmayacağı, sahih ve gerçek ilim için istiâre vasıtasıyla yapılmıştır. Bu ilim, bakanın bakışına, görenin de görmesine teşbîh edilmiştir.¹⁶³

24. Ayet:

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهَا قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَنْ لَمْ تَغْنِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Fani olan bu dünya hayatı şuna benzer. Semadan inen su vesilesiyle, insanlar, hayvanlar ve bunların istifade ettikleri bitkiler, su ile yetişir birbirine karışır. Sonunda yeryüzü bitkilerle ziynet ve güzelliğini alıp donandığı ve sahip olanları da onun üzerinde hâkim olduklarını zannettikleri anda, gece veya gündüz hükmümüz gelir ve sanki bir gün evvel orada hiçbir şey yokmuş gibi çerçöp haline getirir yok ederiz. Hak ve hakikati düşünenlere ayetlerimizi böyle misallerle açıklıyoruz.

- “Semadan inen su vesilesiyle, insanlar, hayvanlar ve bunların istifade ettikleri bitkiler, su ile yetişir birbirine karışır” ayeti; nimetlerinin gelmesinden sonra yok olması, dünyanın halini yeryüzünün parlaklığı ve yeşilliğiyle süslenmesi, sonra kuruması ve yığın halinde kaybolmasına benzetiliyor.¹⁶⁴ Müşebbehün bih tarafında on cümle bir arada zikredilmiştir. Her cümle diğerlerin ifade etmediği bir mana taşır. Bu manaların hepsi, taraflar arasında ki vechuş şebihin tamamlanması için önem taşırlar. Öyle ki; sanki hepsi tek bir cümle haline gelmiştir. Eğer bunlardan

¹⁶³ er-Râzî, 12/323.

¹⁶⁴ es-Sâfî, 6/125; Dervîş, 4/341; el-Ehdeli, 4/199-224; ez-Zemahşerî, 2/461.

biri hazfedilirse teşbîh bozulur. Bu ayeti kerime de vech-u şebahi oluşturan cümleler teşbîh edatından sonraki nekre bir isim olan (ماء) dan sonra gelmiştir.¹⁶⁵

- **ez-Zemahşerî/Ebussuûd/el-Beydâvî/el-Alusî**, nimetlerinin gelmesinden sonra yok olması ve tükenmesinin hızı yönünden, dünyanın halini yeryüzünün parlaklığı ve yeşilliğiyle süslenmesi, yoğunlaşmasından sonra kuruması ve yığın halinde kaybolmasıyla otların haline benzetiyor. Burada mürekkeb teşbîh vardır.”¹⁶⁶
- **er-Râzî**, bu ayetteki teşbîh, Allahu Teâlâ’nın “*Bir gün evvel orada hiçbir şey yokmuş gibi çerçöp haline getirir yok ederiz.*” Aynı Furkan Sûresi 23. ayetinde anlatılan husus gibidir. Yok edici sebepler olması hasebiyle çiftçinin ekme çabalarının boşa çıktığı gibi dünya hayatına aldananın çabaları da boşa çıkar. Allah (c.c.) ayetteki bu teşbîhi, ahiret gününe inanmayıp inkâr edenler hakkında yapmıştır. Zira bizler, olabildiğince büyümüş ekinin, ziynet ve güzelliğinin zirveye vardığını anlarız. Fakat daha sonra da, olabildiğince güzelleşmiş o toprağa bir âfetin gelmesiyle güzelliği tamamen yok olur. Toprak bir müddet sonra aynı süslerle yeniden bezenir. Her şeye kadir olan Allah, ahirette insanların amellerine, misliyle karşılık verebilmek için, bütün varlıkları yeniden diriltmeye de kadir olduğunu göstermek amacıyla bu teşbîhi getirmiştir.”¹⁶⁷

45. Ayet:

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

“Allah’ın insanları yeniden haşr edip bir araya topladığı gün insanlar, dünyada çok kısa bir zaman, dahası birbirleriyle konuşup tanışacak kadar bir an yaşamış olduklarını zannedecekler. Allah’a kavuşmayı yalanlayan kimseler o gün tam manasıyla hüsrana uğrayacaklardır.”

- (يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ) ibaresinde teşbîh vardır. Tanışmanın aslı dünya da gerçekleşir. Ama ayette dünyadaki tanışmanın benzerinin ahirette de olacağı ifade edilmiş ahiretteki tanışma dünyadaki tanışmaya teşbih edilmiştir.

¹⁶⁵ Karamollaoğlu, s. 88.

¹⁶⁶ Ebussuûd, 4/137; el-Beydâvî, 1/534; ez-Zemahşerî, 2/329; el-Alusî, 11/73-74

¹⁶⁷ er-Râzî, 12/351

2.1.4. Mefruk Teşbîh (التشبيه المفرك)

Birden fazla teşbîh yapıldığında, her müşebbeh ve müşebbehün-bih müteaddid ise ve her müşebbeh müşebbehün-bihine yakın ise buna teşbîhi mefruk veya teşbîhi gayri melfuf denir.

5. Ayet:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِّ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“Güneşi bir aydınlık kaynağı, ayı da yansıtıcı olarak yaratan ayrıca yılların ve ayların hesabını bilmeniz için aya birtakım evreler belirleyen de O’dur. Bunların hiç birini gereksiz yere değil, bir amaç için yaratmıştır. Allah delillerini bu şekilde açıklamaktadır; lakin bunu hakikati anlayanlar kavrar.”

- Teşbîh-i mefruk vardır. Çünkü zikredilirken her teşbîh ayrı ayrı gelmiştir.¹⁶⁸

2.2. Mecâz (المجاز)

Asıl mananın kaydedilmesine mani olan bir sebep ile bir alâkanın varlığı nedeniyle hakiki manası haricinde bir anlamda sarf edilen sözcük ve terkibe verilen isimdir.¹⁶⁹ Belâgat âlimlerince farklı şekillerde sınıflandırılan mecâz nevileri en genel anlamda iki kısımda mütalaa edilmiştir; mecâz-ı aklî ve mecâz-ı lugavîdir.¹⁷⁰ Mecâz denince ilk akla gelen lugavî mecâz olup müfred ve mürekkeb olmak üzere ikiye ayrılır. Kelimenin aslı anlamından başka mânaya nakledilmesine dayalı müfred mecâz da istiâre ve mürsel mecâz nevilerine ayrılır.

2.2.1. Mecâz-ı Aklî (المجاز العقلي)

Abdulkahir el-Curcânî, aklî mecâzı “Kendisiyle ifade edilen hükmün bir tür ile akla aykırı olarak getirildiği her cümledir” şeklinde tanımlar. Diğer bir ifadeyle eylemin ilgisinden ilgisiz olana nakil ve isnat edilmesiyle oluşan mecâza “aklî (isnadî) mecâz” adı verilir.¹⁷¹

¹⁶⁸ Karamollaoğlu, s. 52.

¹⁶⁹ Ali el-Carim-Mustafa Emin, **el- Belâgatul-Vazıha**, s.121; es-Sekkâkî, s. 412.

¹⁷⁰ Durmuş, “Mecâz”, DİA, 221-223.

¹⁷¹ Durmuş, “Mecâz”, DİA, 221-223.

1. Ayet:

الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ

“Elif. Lam. Ra. İşte bunlar hükmü kesin, hikmetli Kitabın ayetleridir.”

- **er-Râzî**, “Hakîm” lafzı Arapça’da, “Noksanlığın eksikliğin olmadığı, sağlam bir kitap” demektir. Allah’ın kitabını, bu nitelikle betimlemek mecâzî bir betimlemedir. Buradaki mecâz, Kur’an’ın hikmetli olana götürmesi sebebiyle Kur’an’ın bizatihi kendisi hakîm olmuştur.¹⁷²

3. Ayet:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

Rabbimiz, semavatı ve arzı altı günde yaratan, sonrada her şeyi yerli yerince yönetendir. O’nun izni olmadığı müddetçe, hiç kimse şefaathçi olamaz. Sizin tek Rabbimiz Allah’tır. O halde Allah’ı hakkıyla bilip sadece O’na ibadet edin. Hiç düşünmez misiniz?”

- **el-Alusî**; (اسْتَوَى) lafzından kasıt herhangi bir yere oturup yönetmek olmayıp işleri yerli yerince düzene koyan, âlemi yöneten manasındadır.¹⁷³ Yönetmek kelimesi, bir işi bir merkezden birileri aracılığıyla idare etmek demektir. Hâlbuki Allah (c.c.) herşeyi bizatihi olarak idare etmektedir.

7. Ayet:

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا بِمَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ

“Azabımızdan korkmayan, bize kavuşacağını ummayan fani hayata bağlanıp bu hayatın zevklerine razı olan, ayetlerimize gafil olan kimseler var ya, onların kazanmakta oldukları günahlar sebebiyle yerleri cehennemdir.”

- **er-Râzî**, (لِقَاءَ) lafzı herhangi bir şeye ulaşmak anlamına gelir. Bu, Allahu Teâlâ için mümkün olmayan bir şeydir. Çünkü Allah, sınırlamadan ve sonu olmaktan

¹⁷² er-Râzî, 12/253-254.

¹⁷³ el-Alusî, 11/70-72.

münezzehdir. İfadenin “görmek” anlamından mecâz kılınması bu manaya gelir ki, bu da kesin ve kuvvetli bir mecâzdır.”¹⁷⁴

10. Ayet

دَعَوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَأَخِرُ دَعَوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Onlar cennette, “Allah’ım! Sen yüceler yücesisin! Seni her şeyden seni tenzih ederiz” diyerek niyazda bulunurlar. Birbirleri ile karşılaştıklarında temennileri ise, “Selam ola size!” dir. Nihai olarak son nidaları ise, “Hamd, sena, övgü âlemlerin Rabbi Allah’a hastır!” diye şükürlerini ifade ederler.

- **el-Alusî**, cennete girenlerin duası; “Subhane-kellahumme” (Ey Allah’ım! Her şeyden seni tenzih ederiz.) dir. (دَعَوَاهُمْ) ayetini tefsirciler, iddia manasıyla yaygın olarak kullanılıyor ise de dua anlamına almışlardır. Nitekim ayetin dua anlamında oluşuna şu hadis delil olarak kabul edilebilir: Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: “Benim ve benden önce gelmiş peygamberlerin niyazı ve Arafat’taki yalvarışların geneli”: “Allah’tan başka ilah yoktur. O birdir. Onun şeriki yoktur. Mülk sadece Onundur. O her şeye kadirdir.” Yani hadis-i şerifteki gibi (دَعَوَاهُمْ) lafzının dua anlamındaki kullanımı mecâzidir.¹⁷⁵

14. Ayet:

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ

“Nasıl davranacağınızı görelim diye, önceden helak olup gitmiş o halkların ardından size buralarda yaşama fırsatı sunduk.”

- **el-Alusî/Ali Arslan**, ayet “Andolsun ki sizi helak ettik” ayetine atıftır. Yani duymakta ve işaretlerini görmekte olduğunuz o milletleri yok ettikten sonra sizleri bu âlemde yönetici yaptık ki sizlerin neler yapacağınızı görelim. Bazı âlimlere göre (كَيْفَ) ayetinin anlamı, durum ve özellikleri sormaktır. Bu sorudan amaç, onların vaziyetlerini ve ne yapacaklarını öğrenmektir. Dolayısıyla (كَيْفَ) burada mecâzî

¹⁷⁴ er-Râzî, 12/301-302.

¹⁷⁵ el-Alusî, **Ruh’ul-Meanî**, Daru’l İhyâi’t-Turâi’l-Arabî, Beyrut 1353, 11/75-76.

değil hakiki anlamdadır. (نَظَرَ) kökünden gelmiş olan (نَظَرُ) sözcüğü ise ilim lafzını ifade etmek için mecâzen kullanılmıştır.¹⁷⁶ Bazı âlimlerde (كَيْفَ) lafzının hal olduğunu iddia etmektedirler. Şayet (كَيْفَ) lafzını hal olarak kabul edecek olunursa bu defa mübâlağa olur.¹⁷⁷

21. Ayet:

وَإِذَا أَدْفَنَّا النَّاسَ رَحْمَةً مِّنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَّسَّتْهُمْ إِذَا هُمْ مَّكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرِعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُوبُونَ مَا تَمْكُرُونَ

“Kendileri bir sıkıntıya maruz kaldıktan sonra rahmetimizle rahatlattığımızda, bir de bakmışsın ki onların asılsız iddiaları ve tuzaklar hazırlamışlar.” De ki onlara: “Allah’ın tuzağı, daha çabuktur.” “Muhakkak görevlilerimiz hazırlamakla uğraştığınız tuzakların hepsini yazarlar.”

- **Hicâzî**, zevk sözcüğü, bir şeyin tadını ağızla ile tatmak manasına gelmektedir. Fakat bu sözcük, idrâk ve algılama manasında mecâzî olarak ifade edilmiştir.¹⁷⁸

30. Ayet:

هَٰذَا يَوْمُ تَبْلُو كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقُّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ

“İşte o gün herkes dünyada ki yaptıklarını görecektir; sonra Allah’ın huzuruna çıkarılacaklar. İşte o zaman onların sözde ilahları yüzüstü bırakmış olacak.”

- **Ali Arslan**, (هَٰذَا يَوْمُ) sözcüğü mekân zarfıdır. Haşrın vuku bulduğu yer manasındadır. Bazı âlimler (هَٰذَا يَوْمُ) sözcüğünün mecâz yoluyla zaman zarfı olarak “O zamanda” manasında kullanıldığını söylemişlerdir. Yani ister mümin ister kâfir olsun herkes yaptıklarının yararını veya zararını görür. Aynı şekilde (تَبْلُو) lafzını bazı kıraat âlimleri “Tetlû” olarak okumuşlardır. Bu halde “Tatlû” okumak manasındaki “Tilavet” kökünden gelmiş olur ve manada, orada herkes yaptığı amellerini okuyacaktır, diye anlaşılır. “Tatlû” kelimesinin “Tulûl” kökünden gelmesi halinde ise anlam, amellerin ortaya çıktığı, ameli yapanın amelinin peşine takıldığı ve sahibini cennete veya cehenneme götürdüğü şeklinde anlaşılır. Muhtemelen bu ayet

¹⁷⁶ Ali Arslan, **Büyük Kur’an Tefsiri**, Arslan Yayınları, İstanbul 1995, 7/361-365.

¹⁷⁷ el-Alusî, 11/73-74

¹⁷⁸ Muhammed Mahmud Hicâzî, **Furkan Tefsiri**, İlim Yayınları, İstanbul 2002, 3/34.

mecâzi (sembolik) bir anlatıma sahip olmalıdır.¹⁷⁹

37. Ayet:

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Bu Kur'an, Allah tarafından indirilmiş olup birilerinin düzenleyip Allah'a mal ettiği bir kitap değildir. Aksine önceki kitapları tasdik ve teyit etmek üzere Allah katından indirilmiş ve ilâhiliği hususunda hiçbir şüphe olmayan bir kitaptır.”

- **Ali Arslan;** (كَانَ) nakıs fiillerdendir. (هَذَا) onun ismi, (الْقُرْآنُ) ise (هَذَا)'nin atfı beyânı veya sıfatıdır. (أَنْ يُفْتَرَى) fiili ise mastar tevilinde, (كَانَ) nin haberidir. Bazıları bu ayeti müşkil olarak görmüşlerdir. Şöyle ki: (أَنْ) kelimesi fiili muzariyi, gelecek zamana çevirir. Nitekim nahiv âlimleri bunun mutlak olduğunu öne sürmüşlerdir. Müşrikler Kur'an'ın geçmiş zamanda uydurulduğunu iddia ediyorlardı. Fiil burada geniş zaman karşılığında kullanılmıştır. Nitekim İbnu'l-Hâcib (ö. 646/1249) ve diğer nahiv âlimleri bunun caiz olduğunu söylemişlerdir. Muhtemelen bu, mecâz manasında olmalıdır.¹⁸⁰

59. Ayet:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ

De ki: “Allah (c.c.) size rızık olarak neler indirdi. Siz bu rızıkların bazılarını helâl, bazılarını da haram kıldığınızın farkında mısınız?” De ki: “Haram veya helal kılmak için Allah mı size müsaade etti, yoksa siz Allah'a iftira da mı buluyorsunuz?”

- “Allah (c.c.) size rızık olarak neler indirdi?” ayetindeki (أَنْزَلَ)'nin kullanımı mecâzidir. Çünkü rızık kelimesini (أَنْزَلَ) indirmek kelimesi ile kullanmıştır. Rızıkın yağmur gibi inmesinden dolayı mecazen kullanılmıştır.¹⁸¹

¹⁷⁹ Arslan, 7/397-405.

¹⁸⁰ Arslan, 7/413-416.

¹⁸¹ es-Sâfi, 6/156.

67. Ayet:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ

“O Allah, istirahat etmeniz için geceyi karanlık, çalışmanız ve işlerinizi rahatlıkla yapabilmeniz için de gündüzü aydınlık yaptı. Muhakkak ki bunda kulak verenler için deliller vardır.”

- Allahu Teâlâ'nın (وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا) “Gündüzü aydınlık kılandır.” sözünde (أَبْصَار) sözcüğü (نَار) sözcüğüne mecâzî olarak isnat edilmiştir.”¹⁸² Bu da mecâz-ı aklîdir. Buradan gündüzün görmesinden teşbîh kastediliyorsa istiare-i mekniyye olması da caizdir.¹⁸³

71-72. Ayet

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذِكْرِي بآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ مِمَّا سَأَلْتُم مِّنْ أَجْرٍ إِن أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

“Onlara Nuh’un başından geçenleri aktar. O bir zamanlar halkına şöyle söylemişti: “Ey kavmim! Aranızda bulunmam, Allah’ın ayetlerini öğüt olarak hatırlatmam sizin hoşunuza gitmiyorsa, bilmenizi isterim ki ben sadece Allah’a tevekkül ediyorum. Bundan sonra siz de kendi şeriklerinizle toplanın ve benim hakkımda bir kararınızı verin. Yapmak için karar verdiğiniz işi de gizli bir şekilde değil açık olarak yapın. Hatta gücünüz yeterse bana bir an bile fırsat vermeden, bir lahza göz açtırmadan hakkımdaki hükmü yerine getirin. Tebliğimden yüz çevirmeye devam ederseniz, sizden bir ücret almış değilim sizden ücrette istemiyorum. Benim ecrimi Allah verecektir. Bana emredilen, Müslüman olmak bende Allah’a teslim oldum.”

- (كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي) ayetinde mecâz-ı aklî vardır.¹⁸⁴ Bu büyük olma makama isnad edilmiştir. Makam nefisten kinâyedir. Kişinin levazımı de mekândır.¹⁸⁵

¹⁸² es-Sâfî, 6/172; el-Ehdelî, 4/199-224; Dervîş, 4/374.

¹⁸³ Dervîş, 4/375; Karamollaoğlu, s. 103.

¹⁸⁴ el-Ehdelî, 4/199-224; Dervîş, 4/377.

¹⁸⁵ Dervîş, 4/378

76. Ayet:

فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ

“Katımızdan gelen mucizeyi görünce, “Bu alenen sihirdir!” dediler.”

- **Ali Arslan**, onlar, gururlarından dolayı, “Bu alenen sihirdir” dediler. Yani bunun bir sihir olduğunda kuşku yoktur. (مُبِينٌ) kelimesi “Ebane” maddesinden gelir ve “zahir olmak, görünmek” anlamındadır, “izhar etti, gösterdi” değil (هَذَا) kelimesi ise, kendilerine gelen hakka işaret etmektedir. Birçok müfessirin dediği gibi o, hak mucizelerdir. Ayetteki ibare de (هَذَا) yerine zamirin gelmesini gerektirirdi. Ancak Hakk’ın, herkes katında açık olduğuna işaret etmek için, zamir yerine ism-i işaret getirilmiştir, Hakk’ın gelmesi, mecâz itibarıyla. Bu da, Hakk’ın çok açık olduğuna işarettir. Yani akli az olan birine dahi, hak gizli değildir.¹⁸⁶

2.2.2. Mecâz-ı Lugavî (المجاز اللفظي)

Mecâzın sözcük veya lafızda bulunma hali olup; hakiki ve mecâzî mana arasında bir münasebetin olduğu ve hakiki manayı kastetmeye mani olan bir karine bulunması hasebiyle ifade edildiği anlamdan farklı bir manaya kullanılan kelimeye mecâz-ı lugavî denir. Diğer bir ifadeyle kelime veya terkinin lügat anlamının nakline dayanan mecâza “lugavî mecâz” denir.¹⁸⁷

42-43. Ayet:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُنْظِرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْى وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ

“Onlardan seni dinleyenler var. Fakat akıllarını dahi kullanamayan sağırlara, sen mi işittireceksin? İçlerinden sana bakanlar var. Lakin körlere, gerçeği göremeyenlere, sen mi doğru yola ileteceksin?”

¹⁸⁶ Arslan, 7/480-486.

¹⁸⁷ Abdulfettâh Lâşîn, *el-Beyân fî Dav’i Esâlibi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Fikri’l-Arabi, Kahire 1999, s. 139; Durmuş, “Mecâz”, DİA, 221-223.

- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî**, “Sağırılar ve körlere sen mi yol göstereceksin...” ayetteki sağırılar ve körler, kâfirlerden mecâzdır. Kâfirler gerçeği, hakikati görmekten imtina etmeleri sebebiyle Allah (c.c.) kâfirleri körlere ve sağırlara benzetmiştir.¹⁸⁸

2.2.3. Mecâz-ı Mürsel (المجاز المرسل)

Bir kelamın arada hakiki anlamını düşünmeye bir mani bulunması kaydıyla benzerlik dışında tam bir ilişki sebebiyle kendi anlamı dışında kullanılmasına mecâz-ı mürsel denir.¹⁸⁹ Belâgat eserlerinde mecâz-ı mürsel hakkında birçok irtibat sayılmaktadır. Bunlar; “sebebiyyet, müsebbebiyyet, külliyyet, cüziyyet, kevnîyyet/i’tibâru mâ kâne, evliyyet/i’tibâru mâ yekûn” vb. sayılabilir. Mecâz-ı mürseldeki alakaların sayısını yirmi sekize kadar çıkaranlar bulunmaktadır. Bunların bazılarını bir diğerrinin içine katarak sayının dokuza kadar düşürülebileceği de ifade edilmiştir.¹⁹⁰

2. Ayet:

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُّبِينٌ

İçlerinden birine “İnsanları uyar. İman edenlere Rableri katında büyük bir makamlar verileceğinin müjdesini ver” diye vahyetmemiz insanlara tuhaf mı geldi?” Kâfirler, “Bu adam kesinlikle sihirbaz!” dediler.

- Allahu Teâlâ’nın “Onlar için doğruluk makamı vardır” ayetinde “Rableri katında öncelik yüksek makam” anlamı vardır ve (قدم صدق) “kademe sidgin” ile ifade edilmiştir. Zira öncelik ve yüksek dereceler (قدم) “kademe” vasıtasıyla elde edilir. Tıpkı nimetin el ile ifade edilmesi gibidir. Çünkü vermek el ile gerçekleşir. Buradaki ilişki nedenselliktir. Buradaki mecâz genel değildir. (قدم سوء) “kademe sûin” kötülük makamı derken (قدم) “kademe” kullanmak doğru olmaz. Bu mecâzın

¹⁸⁸ es-Sâbûnî, 3/47-48; ez-Zuhaylî, 6/168.

¹⁸⁹ el-Kazvînî, 2/272-276; Özer Şenödeyici, **Türk Dilinde Mecâz-ı Mürsel**, TDAY Belleten, 2005/II, s. 119; Bilgegil, s. 160.

¹⁹⁰ Mahmûd el-Antâkî, **el-Alâka**, Thk. İlyas Kaplan, Neşr., Dâru’l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut 2010, s. 55-57.

özelliklerinden tuhaf bir özelliktir. Neredeyse buradaki hükmün amacı zevktir.¹⁹¹ Kur'an'da sıdk sözcüğüne dört değişik sözcük muzaaf olmuştur: “Mak’ade sıdkın”¹⁹² “Müdhale sıdkın”¹⁹³ “Muhraze sıdkın”¹⁹⁴ “Kademe sıdkın”¹⁹⁵

- **ez-Zemahşerî/el-Alusî/es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî,** “*Rableri katında büyük makamlar...*” (فَدَمَ) lafzının (صِدْقِي) lafzına muzaaf olması bu ikramın çokluğuna ve büyük mertebelere işaret etmektedir. Bu söylem son derece belîğdir. Zira mesafe kat etmek ve öncülük etmek ayak ile olur. Bu kelime aynı nimete de yed (el) ismi verilmesi gibidir. Zira nimetler el ile verilmektedir.¹⁹⁶

5. Ayet:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِّينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“Güneşi bir aydınlık kaynağı, ayı da yansıtıcı olarak yaratan ayrıca yılların ve ayların hesabını bilmeniz için aya birtakım evreler belirleyen de O’dur. Bunların hiç birini gereksiz yere değil, bir amaç için yaratmıştır. Allah delillerini bu şekilde açıklamaktadır lakin bunu hakikati anlayanlar kavrar.”

- **et-Taberî,** ay ve güneşten bahsedildikten sonra ikisi kastedilerek birisinin zikredilmiş olabileceği gibi ikinci bir ihtimal olarak sadece ayın kastedilmiş de olabileceğini söylemektedirler. Tesniye yerine müfred kullanılarak mecâz yapılmıştır.¹⁹⁷

¹⁹¹ es-Sâfi, 6/74; el-Ehdelî, 4/199-224; Ebu’l-Berekat Hafızuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefi, tahkik, Yusuf Ali Bideyvi, **Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil**, Daru İbn Kesir, Dimaşk 2005 1/452; Dervîş, 4/302; es-Sâbûnî, 3/22.

¹⁹² Kamer, 54/55

¹⁹³ İsra, 17/80

¹⁹⁴ İsra, 17/80

¹⁹⁵ ez-Zuhaylî, 6/90.

¹⁹⁶ ez-Zemahşerî, 2/316; el-Alusî, 11/70-72; es-Sâbûnî, 3/22; ez-Zuhaylî, 6/90.

¹⁹⁷ et-Taberî, 12/118-119.

23. Ayet:

فَلَمَّا أَجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْعُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَعِثُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ
فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Allah onları bulundukları halden kurtardığı zaman, yaşadıkları yerlerde azgınlık ve taşkınlık yapmaya devam ederler. Azgınlığınız ve isyankârlığınız ancak kendi aleyhinizedir. Geçici olan bu fani hayatın çok az keyfini sürersiniz ama hesap vermek için mutlaka huzurumuza geleceksiniz. O zaman size yaptıklarınızı bildirecek ve hak ettiğiniz cezayı göreceksiniz!”

- Allahu Teâlâ’nın: “Ey insanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir.” ayetinin manası; “Sizin taşkınlığınızın vebali sizin üzerinizdedir.” şeklindedir. Çünkü taşkınlık nefislerde bulunmaz. O bir vebaldir. Burada vebal sonucudur.¹⁹⁸

30. Ayet:

هُنَالِكَ تَبْلُو كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقُّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ

“İşte o gün herkes dünyada ki yaptıklarını görecek; sonra Allah’ın huzuruna çıkarılacaklar. İşte o zaman onların sözde ilahları yüzüstü bırakmış olacak.”

- **er-Râzi**, Sebebin, müsebbebe (neticeye) verilmesi ise mecâz-ı mürseldir.¹⁹⁹

57. Ayet:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاء لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ

“Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, göğüslerdekine bir şifâ ve inananlar için hidayet kaynağı bir rehber ve rahmet olarak Kur’an geldi.”

- Göğüslerdekine “şifadır” ibaresi, mecâz-ı mürseldir. Mahal zikredilmiş hâl kast edilmiştir. Göğüs söylenip kalp ifade edilmiştir. Zira göğüsler, kalplerin mahallidir.²⁰⁰
- **es-Sâbûnî/el-Meydânî**, Kur’an-ı Kerim’e “sadra şifâ” ismi verilmiştir. Bu isimlendirmenin sebebi Kur’an-ı Kerim’in bizzat kendisidir. Bu da mecâz-ı

¹⁹⁸ es-Sâfî, 6/125; el-Ehdeli, 4/199-224; Dervîş, 4/341.

¹⁹⁹ er-Râzî, 12/367-368.

²⁰⁰ el-Ehdeli, 4/199-224; Bolelli, s. 168.

mürseldir. Yine Kur'an-ı Kerim burada müminlere bir rahmet olarak isimlendirilmiştir. Yani o Allah'ın mümin kullarına bir rahmet eseridir. Bu isimlendirme onun eserlerine verdiği bir isimdir ve bu da mecâz-ı mürseldir.²⁰¹

78. Ayet:

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَلْفِتَنَّا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمُ الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمُ بِمُؤْمِنِينَ

“Dediler ki: “*Sen bizi atalarımızdan kalan dinden çevirmek ve memleketin idaresini kardeşinle beraber ele geçirmek için mi geldin? Bizler ikinize de asla inanmıyoruz.*”

- “*Sen bizi atalarımızdan kalan dinden çevirmek ve memleketin idaresini kardeşinle beraber ele geçirmek için mi geldin?*” ayetinde “Hâkimiyetin senin (Hz. Musa) ve kardeşinin eline geçmesi” anlamı vardır. (كبرياء) ile ifade edilip hâkimiyet manası verilmiştir. Çünkü (كبرياء), mülkten kaynaklanır. Buradaki ilişki nedenselliktir ve mecâz-ı mürsel bulunmaktadır.²⁰²

93. Ayet:

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مَبُوءًا صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يُفْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

“*Andolsun ki biz İsrailoğulları'na çok güzel bir yerde yaşama imkânı sunduk ve onlara nimetler verdik. İsrailoğulları vahiy geldikten sonra aralarında anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Muhakkak Rabbin ihtilafa düştükleri hususlarda kıyamet günü hükmünü verecektir.*”

- **er-Râzî**, burada Kur'an, “ilim” kelimesiyle zikredilmiştir. Çünkü Kur'an, ilmin sebebidir. Sebebe müsebbebin ismini vermek ise mecâz-ı mürseldir.²⁰³

98. Ayet:

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةً آمَنَتْ مِنَّا بِإِيمَانِهَا إِلَّا قَوْمٌ يُنْسَىٰ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ غَذَابَ الْحِزْبِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ

“*Yûnus'un halkı haricinde önceki kavimler iman etmemelerinden veya azap anında iman*

²⁰¹ es-Sâbûnî, 3/47-48; el-Meydânî', s. 275.

²⁰² es-Sâfî, 6/145.

²⁰³ er-Râzî, 12/466-467.

ettiklerinden imanlarının faydasını göremeyip helak olup gittiler. Lakin Yûnus'un kavmi azabımızın geleceğini anlayınca imana geldi. Biz de onları dünya hayatında zelil edecek ezadan kurtardık ve kendilerine bir süre daha dünya nimetlerinden istifade ettirdik”

- Burada ki (قَرْيَةً) kelimesinin sözlük manaları “köy, kasaba, memleket ve ülkedir.”

Yani bir yerleşim yeridir. Burada mecâzen ülke halkı kastedilmiştir. Daha açık bir ifadeyle belde söylenip belde halkı kastedilmiştir. Zıkr-i mahal irade-i hâl kabilinden bir mecâzdır.²⁰⁴

2.3. Kinâye (الكناية)

Hakiki anlamı düşünmeye mani olacak bir karine bulunmaması kaydıyla bir kelamı hakiki anlamında da olabilecek bir vaziyette (benzetme amacı gütmekten) farklı bir anlamda kullanma sanatıdır.²⁰⁵ Kinâyenin iki unsuru arasındaki alâka vasıtalarının sayısı bakımından ta‘riz, telvih, remz ve îmâ/işaret şeklinde çeşitlere ayrılmıştır. Vasıta çoksa telvih, vasıtasız ise ta‘riz, vasıta az (veya yok) ve alâka zor anlaşılırsa (gizli) remz, vasıta az (veya yok) ve alâka açıksa îmâ/işaret adı verilir.²⁰⁶

11. Ayet:

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَفُضِّي إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ فَبَدَّرَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

“İnsanların hayrı istemekte aceleci davranmaları gibi, Allah (c.c.) cezayı vermede aceleci davranıyorsa onların sonu çoktan gelmiş olurdu. Lakin biz mükâfatımızı arzulamayan, bize kavuşmayı ummayanları bir süre azgınlıklarıyla bırakırız, öylece bocalayıp dururlar.”

- **es-Sâbûnî**, “Ta‘cil” kelimesi yerine “İsti‘cal” sözcüğünün kullanılmış olması Allah’ın hayırda onlara hızlı bir şekilde îcâbet edeceğine işaret etmiştir.²⁰⁷

²⁰⁴ İbn Abdisselam, **Mecâzu’l Kur’an-ı Kerim**, thk. Muhammed Mustafa b. El Hac, Trablus 1401/1992 s. 284; Süleyman Kablan, **Arap Dili ve Belâgatında Mecâz-ı Mürsel ve Alakaları**, Yüksek Lisans Tez, İstanbul 2006, s. 63.

²⁰⁵ Ali el-Carim-Mustafa Emin, s.123-124; Bolelli, s. 138.

²⁰⁶ Durmuş, “**Kînaye**”, DİA, 26/34-36.

²⁰⁷ es-Sâbûnî, 3/22.

17. Ayet:

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ

“Kendi uydurduğu inanç ve iddiaları Allah’a yakıştıran O’nun ayetlerini yalanlayan kimseden daha zalimi olabilir mi? Şüphesiz Allah’ın ayetlerini yalan sayanlar asla felaha eremeyeceklerdir.”

- “Allah’a yalan uydurandan daha zalim kimdir?” ayetinde olumsuz manada ret sorusu vardır. Yani “Bundan daha zalim kimse yoktur.” anlamındadır. Zalimliğin reddedilmesi, bilindiği gibi eşitliğin reddedilmesinden kinâyedir. Burada kastedilen, herhangi bir zalimden daha zalim olduğudur.²⁰⁸

21. Ayet:

وَإِذَا أَدْفَنَّا النَّاسَ رَحْمَةً مِّنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَّسَّتْهُمْ إِذَا هُمْ مَّكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرِعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُوبُونَ مَا تَمْكُرُونَ

“Kendileri bir sıkıntıya maruz kaldıktan sonra rahmetimizle rahatlatığımızda, bir de bakmışsın ki onların asılsız iddiaları ve tuzaklar hazırlamışlar.” De ki onlara: “Allah’ın tuzağı, daha çabuktur.” “Muhakkak görevlilerimiz hazırlamakla uğraştığınız tuzakların hepsini yazarlar.”

- “De ki: Allah daha çabuk tuzak kurar.” sözünde işaret sanatı vardır. Çünkü ism-i tafdil yapısı; onların tuzaklarının hızlı olduğuna fakat Allah’ın tuzağının onlarınkinden daha hızlı olduğuna işaret eder. Manası, hız ve çabukluk yönünden onlar hemen tuzak kurdular ya da içine düştüler.” şeklindedir.²⁰⁹ Burada ilk cümlenin sonundaki (مَكْرًا) lafzında, ikinci cümlenin (مَكْرُونَ) ile biteceğine işaret vardır.²¹⁰

²⁰⁸ es-Sâfi, 6/96.

²⁰⁹ es-Sâfi, 6/101; Dervîş, 4/324.

²¹⁰ Ali Bulut, **Belağat Meani-Beyân-Bedî**, İfav Yayınları, İstanbul 2013, s. 233.

23. Ayet:

فَلَمَّا أَبْجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْعُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَعَيْتُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ
فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Allah onları bulundukları halden kurtardığı zaman, yaşadıkları yerlerde azgınlık ve taşkınlık yapmaya devam ederler. Azgınlığınız ve isyankârlığınız ancak kendi aleyhinizedir. Geçici olan bu fani hayatın çok az keyfini sürersiniz ama hesap vermek için mutlaka huzurumuza geleceksiniz. O zaman size yaptıklarınızı bildirecek ve hak ettiğiniz cezayı göreceksiniz!”

- **el-Meydânî**, (فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) ibaresindeki “Hesap günü, hükümlerin verilmesi” din günü mükâfatların gerçekleştirilmesinden kinâyedir. İnsanlara yaptıklarının haber verilmesi hesap gününden bir bölümdür. Hesap, kendisinden sonra ceza ve mükâfatın gerçekleştirilmesini gerektirir. Burada kinâye ile doğrudan asıl gaye haber verilmemiş din gününden bahsedilerek kinâye yapılmıştır.²¹¹

24. Ayet:

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ
زُخْرُفَهَا وَازْبَيَّتْ وَطُنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَعْنِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Fani olan bu dünya hayatı şuna benzer. Semadan inen su vesilesiyle, insanlar, hayvanlar ve bunların istifade ettikleri bitkiler, su ile yetişir birbirine karışır. Sonunda yeryüzü bitkilerle ziynet ve güzelliğini alıp donandığı ve sahip olanları da onun üzerinde hâkim olduklarını zannettikleri anda, gece veya gündüz hükmümüz gelir ve sanki bir gün evvel orada hiçbir şey yokmuş gibi çerçöp haline getirir yok ederiz. Hak ve hakikati düşünenlere ayetlerimizi böyle misallerle açıklıyoruz.

- “Nihayet yeryüzü bütün nimet ve güzelliklerini alıp süslendiği...” ayetinde kinâye vardır.²¹²

²¹¹ el-Meydânî, **Meâricu't-Tefekkur ve Dekâiku't Tedebbur**, 10/267.

²¹² es-Sâfî, 6/126; el-Kazvîni, 2/194; Dervîş, 4/353.

- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî**, “Ona emrimiz geldi.” ayetindeki emir, azap ve helakten kinâyedir.²¹³

42-43. Ayet:

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْى وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ

“Onlardan seni dinleyenler var. Fakat akıllarını dahi kullanamayan sağırlara, sen mi işittireceksin? İçlerinden sana bakanlar var. Lakin körlere, gerçeği göremeyenlere, sen mi doğru yola ileteceksin?”

- **el-Meydânî**’, bu ayette onlar kulakları ile işitirler fakat işittikleri şey beyinlerine ve içlerinden bilinç ve tefekkür merkezlerine ulaşmaz. Onlar sağır mesabesinde olup akıl etmezler. Yine onlar gördüklerini düşünmezler, bu açıdan da kör mesabesinde dirler. (أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ) ayetinde ve (أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْى وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ) ayetinde de kinâye üslubuna işaret vardır. Dini hususlarda duyduklarını idrak edemezler. Aynı şekilde din konusunda gözleri ile gördüklerini de idrak edemezler. Burada kullanılan kinâye istifhâm üslubu ile gelmiş ve beşerin duyma yetisinin olduğu halde düşünme yetilerinin olmadığı murat edilmiş ya da gördükleri halde hidayete ulaşamadıkları kastedilmiştir.²¹⁴

49. Ayet:

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْذِنُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَعِدُّونَ

De ki: “Allah istemediği müddetçe ben kendime gelecek ne bir musibeti def edebilir ne de kendime yarar sağlayabilirim. Her ümmetin bu dünyada belli bir yaşam süresi vardır. Bu zamanı ne bir an geciktirebilir ne de öne çekilebilir.”

²¹³ es-Sabuni, 3/34; ez-Zuhaylî, 6/138.

²¹⁴ el-Meydânî’, **Meâricu’t-Tefekkür ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/267.

- Allahu Teâlâ'nın "Ne bir an geciktirilir ne de öne çekilebilir." sözünde, belirli bir sınırdan, kararlaştırılmış bir ecelden kinâye vardır. Öne geçiremez, geri alamaz, onu aşamazlar.²¹⁵

71-72. Ayet

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذِكْرِي بآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِن أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

"Onlara Nuh'un başından geçenleri aktar. O bir zamanlar halkına şöyle söylemişti: "Ey kavmim! Aranızda bulunmam, Allah'ın ayetlerini öğüt olarak hatırlatmam sizin hoşunuza gitmiyorsa, bilmenizi isterim ki ben sadece Allah'a tevekkül ediyorum. Bundan sonra siz de kendi şeriklerinizle toplanın ve benim hakkımda bir kararınızı verin. Yapmak için karar verdiğiniz işi de gizli bir şekilde değil açık olarak yapın. Hatta gücünüz yeterse bana bir an bile fırsat vermeden, bir lahza göz açtırmadan hakkımdaki hükmü yerine getirin. Tebliğimden yüz çevirmeye devam ederseniz, sizden bir ücret almış değilim sizden ücrette istemiyorum. Benim ecrimi Allah verecektir. Bana emredilen, Müslüman olmak bende Allah'a teslim oldum."

- "Ey kavmim! Aranızda bulunmam, Allah'ın ayetlerini öğüt olarak hatırlatmam sizin hoşunuza gitmiyorsa..." sözündeki makamın anlamı "nefsim" yani kendimdir. İsm-i mekân olarak gelmiştir ve îmâî kinâye aracılığıyla ona nefis anlamı vermek istenmiştir. Şöyle de söylenir: "Yüksek yer" (مجلس السامي)²¹⁶

74. Ayet:

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ

"Biz Nuh'un ardından diğer milletlere de kendilerinden peygamberler gönderdik. O peygamberler halklarına ayetler, mucizeler getirdiler. Ama tıpkı Nuh'un kavmi gibi onlar hakkı inkâr ettiler iman etmeye yaklaşmadılar. İşte biz evvelce inkârcıların kalplerini mühürlediğimiz gibi, müşriklerin kalplerini de mühürleriz."

²¹⁵ es-Sâfî, 6/153.

²¹⁶ es-Sâfî, 6/131.

- **ez-Zemahşerî/el-Alusî/Ali Arslan**, “İşte biz evvelce inkârcıların kalplerini mühürlediğimiz gibi, müşriklerin kalplerini de mühürleriz.” küfür ve inatla sınırları aşanların kalplerini damgalarız. Bu yüzden onların kalplerini hakkı kabul etmekten meneder, doğru yola gitmelerini engelleriz. (تَطْبَعُ) fiili (tab‘) kökünden gelmektedir. Bu kök, “kirletme” anlamında da kullanılmıştır. Mutezile, (tab‘) lafzının Kur’an’da geçtiği her yerde, Allah’a nispet edildiği takdirde “Mahrum etmek” manasında kullanıldığını öne sürmüştür. Elbette bu, kendi görüşlerine uygun bir yorumdur. Bu bakımdan ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* adlı tefsirinde, “Bu kelimenin onların inatlarından kinâyeye olduğunu” ifade etmesi uygun bir ifadedir. Çünkü inat eden bir kimseyi Allahu Teâlâ mahrum eder ve onu tevfikten alıkoyar. O’nu lütfundan uzaklaştırır ve böylece kalbinin üzerine pas ve tab‘ı, kat be kat yükleyinceye değin devam eder.²¹⁷

96-97. Ayet:

إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ

“Hiç şüphe yok ki haklarında Rabbinin hükmü gerçekleşen kimseler, her türlü mucize gösterilmiş olsa dahi elim olan azabı görmedikçe inanmazlar.”

- **ez-Zuhaylî**, “Rabbinin hükmü gerçekleşen kimseler...” ayeti “Onlar inkâr üzerine ölecek ve azapta temelli olarak kalacaklardır...” biçiminde kinâyedir.²¹⁸

106. Ayet:

وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنْ الظَّالِمِينَ

“Sakın Allah’tan başka sana fayda ve zarar verme kuvveti dahi bulunmayan şeylere inanma. Aksi takdirde zalimlerden olursun!”

- **ez-Zemahşerî**, “Eğer böyle yaparsan” yani Allah’tan başka sana fayda ve zarar verme kuvveti dahi bulunmayan varlıklara dua edersen, yapmak fiili (فَعَلْتَ) dua etmekten kinâyeye olarak kullanılmıştır.²¹⁹

²¹⁷ ez-Zemahşerî, 2/347; el-Alusî, 11/76; Arslan, 7/478-480.

²¹⁸ ez-Zuhaylî, 6/238.

²¹⁹ ez-Zemahşerî, 2/351.

2.4. Ta‘riz (التعريض)

Kinâyenin çeşitlerinden olup cümlede görülen Ta‘riz: belirli birine ifade edilen sözlerin bir kısmının başka birine ima ve işaret ile dokundurulmasıdır. Bir başka ifadeyle sarf edilen kelimayı edebi dirayetle manasından alıp başka bir kimseyi kastederek gönderme anlamına gelen ta‘riz Arapçanın en köklü üsluplarından biridir.²²⁰

94. Ayet:

فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ

“Ey Peygamber! Sana vahyettiklerimize, anlattığımız kıssalara dair içinde bir şüphe var ise, senden evvelkilere verdiğimiz Tevrat’ı okuyanlara sor. Andolsun ki Rabbinden sana vahyedilenler mutlak doğrudur. Sakın şüphe edenlerden olma!”

- **el-Alusî**, (فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ) “Eğer sana indirdiğimiz şeyden şüphe içinde isen” ayetiyle de, Kur’an’dan şüphe eden inkârcılara ta‘riz yoluyla gerçekler anlatılmak istenmektedir. Çünkü Hz. Peygamber’in Kur’an’dan şüphe etmesi söz konusu dahi değildir.²²¹

2.5. İstiâre (الاستعارة)

Bir varlığın veya kavramın, adının doğrudan verilmeyip diğer bir varlık veya özellik söylenerek anlatılması veya bir lafzın asli anlamının kastedilmesine engel olan bir karine sebebiyle gerçek manasının dışında kullanılmasına denir.²²²

2.5.1. İstiâre-i Tasrihiyye (الاستعارة التصريحية)

Müşebbehün-bihin kelimesi aşikâre bir şekilde zikredilen ve Müşebbeh’in hazfedildiği istiâredir. Bizim dilimizde buna “açık istiâre” denmektedir. İstiareyi musarraha veya istiare-i tahkikiyye de denir.²²³

²²⁰ Durmuş, DİA, s. 59. Bolelli, s. 182; Bulut, Belâgat/Meânî-Beyân-Bedî‘, s. 268.

²²¹ el-Alusî, 11/89.

²²² es-Sekkâkî, s. 451; Tahîrî’l Mevlevî, **Edebiyat Lügatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, s. 71.

²²³ Bolelli, s. 92; Bulut, s. 245; Çöğenli, s. 85.

1. Ayet:

الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ

“Elif. Lam. Ra. İşte bunlar hükmü kesin, hikmetli Kitabın ayetleridir.”

Tefsirlerde Ele Alınışı;

- **el-Alusî;** Hâkim lafzında istiâre vardır. Buradaki hâkim lafzından maksat hikmet sahibi kastedilmiştir.²²⁴

24.Ayet:

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَنْ لَّمْ تَغْنِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Fani olan bu dünya hayatı şuna benzer. Semadan inen su vesilesiyle, insanlar, hayvanlar ve bunların istifade ettikleri bitkiler, su ile yetişir birbirine karışır. Sonunda yeryüzü bitkilerle ziynet ve güzelliğini alıp donandığı ve sahip olanları da onun üzerinde hâkim olduklarını zannettikleri anda, gece veya gündüz hükmümüz gelir ve sanki bir gün evvel orada hiçbir şey yokmuş gibi çerçöp haline getirir yok ederiz. Hak ve hakikati düşünenlere ayetlerimizi böyle misallerle açıklıyoruz.

- “Kökünden yolunmuş bir hale getiririz.” ayetinde açık istiâre vardır. Bunun aslı: “Onun otlarını yok ederiz.” şeklindedir. Yok olanlar biçilmiş ekine benzetilmiştir. Benzeyen, ismin yerine geçmiştir.²²⁵

²²⁴ el-Alusî, 11/70-72.

²²⁵ es-Sâfî, 6/131; el-Ehdelî, 4/199-224.

37. Ayet:

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Bu Kur’an, Allah tarafından indirilmiş olup birilerinin düzenleyip Allah’a mal ettiği bir kitap değildir. Aksine önceki kitapları tasdik ve teyit etmek üzere Allah katından indirilmiş ve ilâhiliği hususunda hiçbir şüphe olmayan bir kitaptır.”

- Buradaki ifade, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) gönderileceğini haber eden, Tevrat ve İncil gibi gönderilen kitaplar için yapılmış sarıh bir istiâredir.²²⁶
- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî**, “Daha öncekileri...” Rasûlullah’ın (s.a.v.) geleceğini haber eden, Tevrat ve İncil gibi daha önce gönderilen kitapları ifade etmek için yapılmış sarıh bir istiâredir.²²⁷

2.5.2. İstiâre-i Mekniyye (الإستعارة المكنية)

Bir şeyi, düşüncede başka bir şeye benzetip, bu benzetmeden sadece müşebbeh ile müşebbehün-bihe bağlı bir unsur ifade edip müşebbehün-bihin lafzı hazfedilen istiaredir. Diğer bir deyişle, benzeyenin lafzının zikredildiği, benzetilenin ise açık bir şekilde ifade edilmediği onu hatırlatan bir öge ile kendisine işaret edildiği istiaredir. Yani yalnızca müşebbehin zikredildiği istiaredir. Müşebbehün-bih açıkça zikredilmez, ancak onu hatırlatan onunla ilgili bir unsur vardır.²²⁸

22. Ayet:

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّى إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرَّتْ بِكُمْ بَرِيَّةٌ طَبِيعَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَجَبْنَاهُمْ مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

“Sizi karada gezdiren, denizde dolaştıran O’dur. Bulunduğunuz gemi içindekilerle hoş bir rüzgârla seyrettiği, yolcuların da keyiflendikleri bir anda aniden bir fırtına çıkar ve dev dalgalar gemiyi kuşatır. Yolcular boğulacaklarını anladığı zaman gönülden Allah’a yönelerek, “Rabbimiz! Bizi bu sıkıntıdan kurtarır isen, sana şükreden kullar olacağız.” diye yalvarıp yakarırlar.”

²²⁶ el-Ehdelî, 4/199-224.

²²⁷ es-Sâbûnî, 3/34; ez-Zuhaylî, 6/162.

²²⁸ Bulut, s. 247; Bolelli, s. 93; Çöğenli, s. 86.

- Allah'ın “Çepeçevre kuşatıldıklarını anlayınca..” ayetinden helak oldukları anlaşılır. Denilir ki: “Kuşatma, kurtulma yollarının kapanmasından kinâyedir.”²²⁹
- **el-Alusî**, kuşatılmaktan maksat, yok etmektir. Allah'ın onların etrafını çevirmiş olması lafzında istiâre vardır.²³⁰

24. Ayet:

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Fani olan bu dünya hayatı şuna benzer. Semadan inen su vesilesiyle, insanlar, hayvanlar ve bunların istifade ettikleri bitkiler, su ile yetişir birbirine karışır. Sonunda yeryüzü bitkilerle ziynet ve güzelliğini alıp donandığı ve sahip olanları da onun üzerinde hâkim olduklarını zannettikleri anda, gece veya gündüz hükmümüz gelir ve sanki bir gün evvel orada hiçbir şey yokmuş gibi çerçöp haline getirir yok ederiz. Hak ve hakikati düşünenlere ayetlerimizi böyle misallerle açıklıyoruz.”

- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî**, “Yeryüzü ziynetlerini takınıp...” ayetinde istiâre mevcuttur. Bitkiler, otlar ve çiçeklerle yeryüzü süsünü aldığı anda kıyafetiyle ve ziynetleriyle süslenmiş bir geline benzetilmiştir. Ayetin devamında ise müşebbehün-bih (benzetilen) yani gelin hazfedilmiş, gelinin gereklerinden olan ziynet ve takılara istiâre-i mekniyye ile işaret edilmiştir.²³¹

52. Ayet:

ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ

Sonra zalimlere, “Ebedi azabı tadın! Çektiğiniz bu azap, zamanında dünyada iken yaptığınız günahların karşılığından başkası değildir” denilecektir.

²²⁹ es-Sâfî, 6/109.

²³⁰ el-Alusî, 11/72-75.

²³¹ es-Sâbûnî, 3/34; el-Kazvîni, 2/194; es-Sâfî, 6/126; Dervîş, 4/353; ez-Zuhaylî, 6/138.

- (ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ) ayetinde istiâre-i mekniyye vardır.²³² Tatmak lafzı yeme-içme ile ilgili bir kelimedir. Ama burada azap yiyeceğe benzetilip istiâre yapılmıştır.

70. Ayet:

مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

“Onlar için bu dünyada az bir müddet yararlanma vardır. Zamanı gelince huzurumuzda hesaba çekilecekler. İnkârlarından dolayı çok dehşetli bir azabı tattırırız.

- (نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ) ayetinde istiâre-i mekniyye vardır.²³³

71-72. Ayet

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذِكْرِي بآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِن أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

“Onlara Nuh’un başından geçenleri aktar. O bir zamanlar halkına şöyle söylemişti: “Ey kavmim! Aranızda bulunmam, Allah’ın ayetlerini öğüt olarak hatırlatmam sizin hoşunuza gitmiyorsa, bilmenizi isterim ki ben sadece Allah’a tevekkül ediyorum. Bundan sonra siz de kendi şeriklerinizle toplanın ve benim hakkımda bir kararınızı verin. Yapmak için karar verdiğiniz işi de gizli bir şekilde değil açık olarak yapın. Hatta gücünüz yeterse bana bir an bile fırsat vermeden, bir lahza göz açtırmadan hakkımdaki hükmü yerine getirin. Tebliğimden yüz çevirmeye devam ederseniz, sizden bir ücret almış değilim sizden ücrette istemiyorum. Benim ecrimi Allah verecektir. Bana emredilen, Müslüman olmak bende Allah’a teslim oldum.”

- Allahu Teâlâ’nın: “Bundan sonra bana hükmünüzü uygulayın” sözü şu anlamdadır: “İstediğiniz şeyi bana geciktirmeksizin yapın.” Ne var ki hüküm verme işi (قضاء); dini yerine getirip, gereklerini yapan kişisindir. Burada istiâre-i mekniyye vardır. Mahzuf emir dine benzetilmiştir ve müşebbehün-bih hazfedilmiştir.²³⁴

²³² el-Ehdelî, 4/199-224; Dervîş, 4/380.

²³³ el-Ehdelî, 4/199-224.

²³⁴ ez-Zuhaylî, 6/134; el-Ehdelî, 4/199-224; Dervîş, 4/376

- **ez-Zuhaylî**, “Sonra işiniz başınıza dert olmasın.” ayetinde istiâre bulunmaktadır. Allah (c.c.) “dert” kelimesi ile aslında işiniz mübhem ve kapalı kalmasın, sıkıntı verecek bir iş olmasın anlamındadır.²³⁵

2.5.3. İstiâre-i Temsiliyye (الاستعارة التمثيلية)

Hakiki anlamın ifade edilmesine mani olan bir sebepten dolayı aralarındaki benzerlik dolayısıyla terkinin konulduğu anlamın haricinde kullanılmasıdır.²³⁶ Ya da “istiâre-i temsiliyye”, asıl mananın ifade edilmesine engel bir karîneyle birlikte, benzerlik alâkasıyla konulduğu mananın haricinde kullanılan mürekkep bir lafızdır.²³⁷

14. Ayet:

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ

“Nasıl davranacağınızı görelim diye, önceden helak olup gitmiş o halkların ardından size buralarda yaşama fırsatı sunduk.”

- “Nasıl davranacağınızı görelim diye...” ayetin bu kısmında istiâre-i temsiliyye mevcuttur. Müşebbehün-bihe delâlet eden isim, temsil yoluyla müşebbeh için istiâre edilmiş olup en yüce temsil Allah’ındır.²³⁸
- **es-Sâbûnî**, “Nasıl davranacağınızı görelim diye...” ayetin bu kısmında istiâre-i temsiliyye mevcuttur. Zira yaratılmışların yaratan karşısındaki hali, insanların padişah karşısındaki haline benzetilmiştir. Padişah, insanların neler yapabileceklerini müşahade etmek için zaman sunar. Rabbimizin zaman tanınması da bu şekildedir.²³⁹

²³⁵ ez-Zuhaylî, 6/205.

²³⁶ Abdülazîz Atîk, *fi’l-Belâgati’l-Arabiyye İlmu’l-Beyân*, Beyrut: Daru’l-Menar, 1992, s. 192; Sedat SAĞDIÇ, “Temsil ya da İstiâre-i Tamsiliyye Kavramı Keşşâf Tefsiri Örneğinde Uygulamalı Bir Belâgat Çalışması”, AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar 2015, Cilt:3, Yıl:3, Sayı:5, 236-253.

²³⁷ Abdülazîz Arefe, *Min Belâgati’n-Azmi’l-Arabiyye*, y.y. Kahire 1982, s. 155.

²³⁸ el-Ehdelî, 4/199-224; Bolelli, s. 140.

²³⁹ es-Sâbûnî, 3/22.

42-43. Ayet:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُنْظِرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْى وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ

“Onlardan seni dinleyenler var. Fakat akıllarını dahi kullanamayan sağırlara, sen mi işittireceksin? İçlerinden sana bakanlar var. Lakin körlere, gerçeği göremeyenlere, sen mi doğru yola ileteceksin?”

- Allahu Teâlâ’nın; “Onlardan sana kulak verenler de vardır...” sözünden ayet sonuna kadar temsili istiâre vardır. Burada onları hidayetten yoksun olmalarından dolayı sağırlara, körlere benzetmiştir. Hatta onlar daha beterdirler. Muhakkak ki kör olan gözler değil, sinelerdeki kalplerdir.²⁴⁰ Eğer olumsuzluk eserinin zayıflığı sebebiyle teşbîhe gidilseydi istiârede düşündüğümüz şeyin kıymeti olmazdı. Çünkü istiâre görülen bir şeye mebni ise ancak terkiplerle olmak kaydıyla bizi teşbîhi unutmaya götürür. Yeni bir şeyin sûretini görmeye sevk eder. Yani müşebbeh ve müşebbehün bih terk edilir ve kendisinden bahsettiğimiz birli tabir kullanılır.²⁴¹

88. Ayet:

وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوهُ عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ

Musa, “Rabbimiz! Sen Firavuna ve dostlarına bu dünya da muhteşem bir servet verdin. Rabbimiz! Onlara bu imkânı senin yolundan insanları saptırmaları için mi verdin? Rabbimiz! Onların sahip oldukları servetlerini yok et; kalplerine eza ve sıkıntı ver. Yoksa onlar dehşeti büyük olan azabı görmedikçe iman etmezler.”

- es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî,** “Kalplerini bağla...” ifadesi şiddetli bir azaptan istiâredir.²⁴²

²⁴⁰ es-Sâfî, 6/145; el-Ehdelî, 4/199-224; Dervîş, 4/358.

²⁴¹ Dervîş, 4/359.

²⁴² es-Sâbûnî, 3/56; ez-Zuhaylî, 6/227; Karamollaoğlu, s. 272.

Müfessirlerin Beyân İlmine Dair Tespit Ettikleri Sanatlar									
Ayet No	Keşşaf	Mefâtihu'l-Gayb	Envâru't-Tenzîl	İrşâdu'l-Aklî's-Selîm	Ruh'ul-Meanî	Safvetu't-Tefâsîr	Büyük Kur'an Tefsiri	Tefsiru'l-Munîr	Meâricu't-Tefekkür
1. Ayet		Mecâz-ı Aklî			İstiâre-i Tasrihiyye				
2. Ayet	Mecâz-ı Mürsel				Mecâz-ı Mürsel	Kinâye		Mecâz-ı Mürsel	
7. Ayet		Mecâz-ı Aklî							
10. Ayet				Mecâz-ı Aklî					
11. Ayet						Mücmel Teşbîh /Kinâye		Mücmel Teşbîh	
12. Ayet		Mücmel Teşbîh			Mücmel Teşbîh				
14. Ayet		Teşbîh			Mecâz-ı Aklî	İstiâre-i Temsiliyye	Mecâz-ı Aklî		
22. Ayet					İstiâre-i Temsiliyye				
23. Ayet									Kinâye
24. Ayet	Mürekkeb Teşbîh	Mürekkeb Teşbîh	Mürekkeb Teşbîh	Mürekkeb Teşbîh	Mürekkeb Teşbîh	Kinâye/İstiâre-i Mekniyye		Kinâye/İstiâre-i Mekniyye	
27. Ayet						Mücmel Teşbîh		Mücmel Teşbîh	
30. Ayet		Mecâz-ı Aklî					Mecâz-ı Aklî		
33. Ayet		Mücmel Teşbîh							
37. Ayet						İstiâre-i Tasrihiyye	Mecâz-ı Aklî	İstiâre-i Tasrihiyye	
42. Ayet						Mecâz-ı Lugavî		Mecâz-ı Lugavî	Kinâye
43. Ayet						Mecâz-ı Lugavî		Mecâz-ı Lugavî	Kinâye
57. Ayet						Mecâz-ı Mürsel			Mecâz-ı Mürsel
71. Ayet		Mecâz-ı Aklî						İstiâre-i Mekniyye	
72. Ayet								İstiâre-i Mekniyye	
74. Ayet	Kinâye						Kinâye		
75. Ayet					Kinâye				
76. Ayet							Mecâz-ı Aklî		
88. Ayet						İstiâre-i Temsiliyye		İstiâre-i Temsiliyye	
93. Ayet		Mecâz-ı Aklî							
94. Ayet					Ta'riz				
96. Ayet								Kinâye	
97. Ayet								Kinâye	
106. Ayet	Kinâye								

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÛNUS SÛRESİNİN BEDÎ' İLMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Giriş bölümünde belâgatın bölümlerinden olan bedî' kavramının açıklamasından sonra Yûnus sûresinde tespit edilen sanatlar zikredilmişti. Bu bölümde bedî' ilmi ile ilgili sanatların tanımı yapıldıktan sonra Yûnus sûresindeki ilgili ayetin Arapça metni, meali, belâgi yönü ve tefsirlerde ele alınışı incelenecektir.

3.1. Tevriye (التورية)

Lügatte bir şeyi gizleyip başka bir şeyi öne çıkarmak anlamındadır. İstilahî olarak ise; gerçek veya mecâz olmak üzere biri yakın diğeri uzak iki manası olan bir kelimenin gizli bir karineye dayanarak uzak manasının kullanılmasıdır.²⁴³ Tevriyeye “ihâm, tevcîh, tahyîl ve mugâlata-i maneviyye” isimleri de verilmiştir.²⁴⁴

3. Ayet:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ
ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

Rabbiniz, semavatı ve arzı altı günde yaratan, sonrada her şeyi yerli yerince yönetendir. O'nun izni olmadığı müddetçe, hiç kimse şefaatchi olamaz. Sizin tek Rabbiniz Allah'tır. O halde Allah'ı hakkıyla bilip sadece O'na ibadet edin. Hiç düşünmez misiniz?"

²⁴³ es-Suyûtî, 2/899; Bilgegil, s. 92; Karamollaoğlu, **Kur'an Işığında Belâgat Dersleri Bedî' İlmî**, İşaret Yay, İstanbul 2014. s. 63.

²⁴⁴ M. A. Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, Bilimevi, İstanbul 2001, s. 188.

- (استوى) kelimesinin yakın anlamı olan “yerleşmek” değil, Rahman olan Allah için kelimenin uzak manaları olan “İşleri yerli yerince düzene koyan” anlamı kastedilmiştir. Yakın ve uzak manalarından herhangi birine dair bir işaret de belirtilmemiştir. Burada tevriye sanatı bulunmaktadır.

92. Ayet:

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ

“Bugün cansız bedenini arkandan gelecek nesillere ibret olması için, kurtaracağız. Zira insanların çoğu ayetlerimizden hakikaten habersizdir.”

- Allahu Teâlâ’nın: (فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ) “Bugün bedenini kurtaracağız” sözündeki beden “zırh” olarak yorumlanabilir. Eğer beden, vücut olarak yorumlanırsa manası: “Senin ruhsuz halini kurtaracağız (Şüphesiz sen vücutsun)” şeklindedir. Eğer beden, zırh olarak yorumlanırsa Amr b. Ma’d’in (ö. 21/641-42) sözü ona işaret eder: “Saplayışımı, zırhımı, kılıcımı bırakıyorum. Eksilen her şey itaatkârdır.”²⁴⁵ Yine zırh olarak yorumlanırsa (Firavun’un altından bir zırhı olduğu biliniyordu) o takdirde beden kelimesinde tevriye sahihtir. Burada yakın ve zahir manada beden, cisim anlamındadır. Fakat uzak ve gizli manası ise zırh anlamındadır. Bu takdirde onun muradı zırh manası kastedilmiş olur. Çünkü Kızıldeniz’den Firavun’un zırhıyla birlikte boğulduktan sonra çıkması çıplak çıkmasından daha şaşılabilecek bir şey olur.²⁴⁶

3.2. İltifât (الالطاف)

Belâgat âlimlerinin anlama güzellik veren edebi üsluplar arasında saydığı iltifât, zamirler arasında geçiş yapılması suretiyle, sözün zahiri duruma uygun söylenmemesidir. Lügat anlamı dönmek, yönelmek olan iltifât, terim olarak ise bir beyitte ya da kelimada olağan dışı bir vaziyette kişi, vakit ve üslup bakımından değişiklikler yapmaya denir. Yani hitâbın yönünün bir varlıktan başka bir varlığa dönmesidir. İltifât, muhatabı canlı tutmak, dikkatini

²⁴⁵ es-Sâfî, 6/7172; el-Ehdelî, 4/199-224; es- Suyûtî, 2/900; Dervîş, 4/374; Karamollaoğlu, s. 64.

²⁴⁶ Dervîş, 4/375.

çekmek ya da muhatabın sorduğunu değil onun için önemli olanı söylemek gibi gayelerle yapılır. Ayrıca bu yolla ifade daha etkili olur.²⁴⁷

İltifâtta iki fayda vardır.

1. Mübalağa
2. Çirkin ve uzak gösterme.

Fahreddin Râzî derki; bu “hitapta muhatap makamından gaybet makamına sözün intihal etmesi yapılan işin çirkinliğine, Allah’ın hoşnut olmadığına delildir.²⁴⁸ Tıpkı bunun tersi olduğu gibi.”²⁴⁹

23. Ayet:

فَلَمَّا أَتَاهُمْ إِذَا هُم بِبُيُوتٍ فِي الْأَرْضِ بَغِيرَ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَعِثْنَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ
فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Allah onları bulundukları halden kurtardığı zaman, yaşadıkları yerlerde azgınlık ve taşkınlık yapmaya devam ederler. Azgınlığınız ve isyankârlığınız ancak kendi aleyhinizedir. Geçici olan bu fani hayatın çok az keyfini sürersiniz ama hesap vermek için mutlaka huzurumuza geleceksiniz. O zaman size yaptıklarınızı bildirecek ve hak ettiğiniz cezayı göreceksiniz!”

- İnkâr; umursamama, nankörlük, ret ve yalanlama, teşnî‘ ise çirkinleştirme demektir. İltifât sanatı söze inkâr ve teşnî‘ anlamları da katar. Bu ayette inkârcıların söyledikleri ve yaptıkları eleştirilmektedir. Çünkü onlar dalalet batmışlar ve açıkça hakkı inkâr etmişlerdir.²⁵⁰

78. Ayet:

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَلْفِتَنَّا عَمَّا وَحَدَّثَنَا عَلَيْهِ آبَاءُنَا وَنَكُونُ لَكُمُ الْكِرْبَاءَ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمُ بِمُؤْمِنِينَ

“Dediler ki: “Sen bizi atalarımızdan kalan dinden çevirmek ve memleketin idaresini kardeşinle beraber ele geçirmek için mi geldin? Bizler ikinize de asla inanmıyoruz.”

²⁴⁷ Çöğenli, s. 65; Bulut, s. 91; Bolelli, s. 402.

²⁴⁸ Dervîş, 4/338.

²⁴⁹ Fatiha 1/5.

²⁵⁰ Müşerref Ulusu (ÜLGER), **Arap Dili ve Belâgatında İltifat Sanatı**, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eylül, 2008, s. 28.

- **ez-Zemahşerî**, “*Bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan*” yani putlara tapmaktan “çevirmek” döndürmek için “left” ve “fetl” kelimeleri kardeş olup, mutavîleri iltifâtır.²⁵¹

3.2.1. Zamirler Bakımından İltifât Sanatının Çeşitleri:

İltifat sanatının zamirlerle ilgili çeşitleri, zaminin gizlenmesi ile ortaya çıkarılması, zaminin müzekker ve müennesinin aynı varlık için kullanılması veya gâib, muhatab ve mütekellim arasında birinden diğerine dönülmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵²

7. Ayet:

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا بِمَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ

Azabımızdan korkmayan, bize kavuşacağını ummayan fani hayata bağlanıp bu hayatın zevklerine razı olan, ayetlerimize gafil olan kimseler var ya, onların kazanmakta oldukları günahlar sebebiyle yerleri cehennemdir.

- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî**, “*Kavuşacağını ummayanlar...*” ibaresinde hâlin önemini ve vahametini belirtmek için (لِقَاءَنَا) “biz” cemi zamiriyle, isim tamlaması yapılmıştır ve ayette üçüncü şahıstan birinci şahsa dönüş diye ifade edilen iltifât sanatı mevcuttur.²⁵³

11. Ayet:

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَفُضِّي إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

“İnsanların hayrı istemekte aceleci davranmaları gibi, Allah (c.c.) cezayı vermede aceleci davransaydı onların sonu çoktan gelmiş olurdu. Lakin biz mükâfatımızı arzulamayan, bize kavuşmayı ummayanları bir süre azgınlıklarıyla bırakırız, öylece bocalayıp dururlar.”

- Bu ayette iltifât çeşitlerinden olan gâib sîgadan mütekellim sîgaya geçiş vardır.²⁵⁴

²⁵¹ ez-Zemahşerî, 2/349.

²⁵² Hasan Tabl, *Uslubu'l-İltifat fi'l-Belâgati'l-Kur'aniyye*, Medine 1990. s. 19-20.

²⁵³ es-Sâbûnî, 3/22; el-Ehdeli, 4/199-224; ez-Zuhaylî, 6/106.

²⁵⁴ Hasan Uçar, *Kur'an-ı Kerim'deki Anlamsal Bedî' Sanatları*, Doktora Tezi, Konya 2013, s. 281.

21. Ayet:

وَإِذَا أَدْفَنَّا النَّاسَ رَحْمَةً مِّنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَّسَّتْهُمْ إِذَا هُمْ مَّكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُوبُونَ مَا تَمْكُرُونَ

“Kendileri bir sıkıntıya maruz kaldıktan sonra rahmetimizle rahatlatığımızda, bir de bakmışsın ki onlar asılsız iddialar ve tuzaklar hazırlamışlar.” De ki onlara: “Allah’ın tuzacı, daha çabuktur.” “Muhakkak görevlilerimiz hazırlamakla uğraştığınız tuzakların hepsini yazarlar.”

- Burada (أَدْفَنَّا) ve (آيَاتِنَا) kelimelerinde mütekellim sîgası kullanılırken (إِذَا هُمْ مَّكْرٌ) ifadesinde gâibe dönülmüş sonra tekrar (رُسُلَنَا) ifadesi ile mütekellim sîgası kullanılmıştır. Buradaki ilk dönüşüm Allah’ın nankörlere vereceği azabı tekit etmiş, ikinci dönüşüm ise Allah’ın kudretini tekit ve mübalağa etmiştir. Gâibden mütekellime geçiş vardır.

22. Ayet:

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّى إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرَّتْ بِكُمْ بَرِيحٌ طَيِّبَةٌ وَفَرَحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَجَبْنَاهُ مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

“Sizi karada gezdiren, denizde dolaştıran O’dur. Bulunduğunuz gemi içindekilerle hoş bir rüzgârla seyrettiği, yolcuların da keyiflendikleri bir anda aniden bir fırtına çıkar ve dev dalgalar gemiyi kuşatır. Yolcular boğulacaklarını anladığı zaman gönülden Allah’a yönelerek, “Rabbimiz! Bizi bu sıkıntıdan kurtarır isen, sana şükreden kullar olacağız.” diye yalvarıp yakarırlar.”

- a) (حَتَّى إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرَّتْ بِكُمْ بَرِيحٌ طَيِّبَةٌ) “Bulunduğunuz gemi içindekileri götürürken”

ayetinde “sizi götürürken” söylemi yerine “içindekileri” ifadesinde ikinci şahıstan üçüncü şahsa geçme olan “iltifât” sanatı bulunmaktadır. Cenabı hakkın bu hitâbı muhataba olduğundan dolayı buradaki muhataba olan nimetleri içermektedir. Burada karada ve denizde seyredenler mümin ve kâfir olduklarından dolayı bu hitap hepsini kapsar. Bunun sebebi salihler şükre devam etsinler, kâfirler de nimeti düşünüp hidayete gelsinler ve kalplerinde şükür ve tezekkür uyansın diyer. Ayetin sonunda anlatılan “Ne zaman ki onlar karaya çıktıklarında yeryüzünde aşırıya gitme haline devam etmesi” muhatabın gâibe dönüşüdür. Bunun sebebi de bu hitâbın müminleri

kapsamaması içindir. Diğer bir açıdan onların halini başkalarına zikretmesi onları hayrete düşürmek içindir. Sanki Allah onların hallerini haber vermektedir. Burada onların hallerinin yerilmesi vardır ve onlara daha çok ayıplama ve kınama yapılmaktadır.²⁵⁵

b) (هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ) “Sizi karada gezdiren denizde dolaştıran O’dur.” İbare daha sonra başka kavimden işaret ederek, (وَجَرَيْنِ يَمِ) ’den gâib üslûbuyla (وَجَرَيْنِ بَكْمِ) ’e ve hitâb üslûbuyla da (أَلْبَحَيْنَا) ’ya geçmiştir. Aslında bağlam (وَجَرَيْنِ بَكْمِ) demeyi gerektiriyorken anlam diğer bir ifadeyi gerekli kılmıştır ki, böylece ibâre manaya uygun olup kınanması gerekmeyenleri de içine almaması içindir. Öyle ki kınamanın amacı, Allah’ın yardım edip kurtarmasından sonra yeryüzünde bozgunculuk çıkaran ve bu nedenle Allah’ın şöyle buyurduğu kimselerdir: (أَلْبَحَيْنَا إِذَا هُمْ يَبْعُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ) “Allah onları kurtarınca, bir de bakarsınız ki yeryüzünde (haksız yere) bozgunculuk yaparlar.”²⁵⁶

Mananın irdelenmesiyle ayetin ifade ettiği maksatlar bize şunları göstermiştir: Eğer söz gâib üslûbuna sevk edilmemiş olsaydı; sözün belâgat itibarı giderdi, parlaklığı da kaybolurdu ve söz beklenen manayı ifade etmezdi.²⁵⁷

- **ez-Zuhaylî**, “Bulunduğunuz gemi içindekilerle hoş bir rüzgârla seyrettiği...” ayetinde sizleri götürürken söylemi yerine “içindekileri” söylenmesinde ikinci şahıstan üçüncü şahsa geçiş olan “iltifât” sanatı bulunmaktadır.²⁵⁸

28. Ayet:

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ مِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

- Allah’ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Hâlbuki sizi ölü iken diriltti; sonra yine o canlarınızı alacak, sonra yine diriltecektir ve sonra O’na döndürüleceksiniz.
- **el-Alusî**, zamirlerin durumu bakımından iltifât sanatı vardır.²⁵⁹

²⁵⁵ el-Ehdelî, 4/199-224; es-Sâfi, 6/102; Dervîş, 4/336; Çöğenli, s. 12; Bulut, s. 92; el-Kazvînî, **Telhis ve Tercümesi**, Haz: (Doç. Dr. Nevzat H. Yanık, Prof. Dr. Mustafa Kılıçlı, Prof. Dr. M. Sadi Çöğenli), Huzur Yay., İstanbul 2006, s. 3; Karamollaoğlu, s. 239.

²⁵⁶ Yûnus 10/23.

²⁵⁷ Mahcûb El-Hasen Muhammed, “Kur’ân’ı Kerîm’de İltifât Sanatı Faydaları ve Amaçları”, Çev: Mustafa Şentürk, Kasım Altuntaş, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 7, 2013 s. 177.

²⁵⁸ ez-Zuhaylî, 6/132.

²⁵⁹ el-Alusî, 11/73-76.

50. Ayet:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَّاتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ

“Ey Peygamber! De ki onlara: “Allah’ın azabı gece veya gündüz ansızın gelirse ne duruma düşeceğiniz hususunda düşündünüz mü?” Günahlar, suçlular azabın erken gelmesi için niye acele ediyorlar?”

- **el-Meydânî**, Bu ayette asıl olan (مَاذَا يَسْتَعْجِلُونَ مِنْ عَذَابِ رَبِّكُمْ) olması gerekir iken burada iltifât üslubunu kullanarak muhataptan gâibe bir geçiş vardır. Bunun hikmeti ise onların günahkâr olduklarını vurgulamaktır. Çünkü onlar acele bir azabı hak ettikleri gibi köklerinin kurutulmasını da hak ediyorlar.²⁶⁰

61. Ayet:

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

Ey Nebi! “Herhangi bir iş yapsan, Kur’an-ı tebliğ için gerçekleştirdiğin gayretini biz kesinlikle müşahede etmekteyiz. Arzda veya semavatta bulunan zerrecik bir şey hatta zerreden küçük veya büyük ne varsa senin Rabbinin kontrolünden uzak kalmaz. Bunların hepsi Rabbinin katında kayıtlıdır.”

- Allahu Teâlâ’nın “Ne arzda, ne semavatta zerrecik dahi hiçbir şey Ondan uzak olmaz.” sözünde; yer sözcüğü, gök sözcüğünden önce gelmiştir. Sebe sûresindeki: “O, gaybı bilir. Göklerde ve yerdeki zerre ağırlığınca hiçbir şey ona gizli değildir.” ayetinin aksinedir. “Gök” sözcüğünün “yer” sözcüğünden önce gelmesi gerekir. Fakat Allah (c.c.) yeryüzü ehlinin işlerine, durumlarına şahit olduğunu zikrettiğinde ve bununla “Ona hiçbir şey uzak olmaz.” sözünü birleştirdiğinde “yeryüzü” sözcüğünün “gök” sözcüğünden önce gelmesi uygun olmuştur.²⁶¹ Bu ayette iltifât sanatının çeşitlerinden olan mütekellim sîgadan gâib sîgaya geçiş vardır.²⁶²

²⁶⁰ el-Meydânî, **Meâricu’t-Tefekkür ve Dekâiku’t Tedebbur**, 10/ 267.

²⁶¹ es-Sâfî, 6/162; Dervîş, 4/383.

²⁶² Uçar, s. 283.

- **el-Meydânî'**, Buradaki hitap (وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ) Rasûlullah'a yönelmiş olup daha sonra iltifât üslubu kullanılarak (وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ) ibaresi ile hitap müminlere yönelmiştir. Daha sonra hitap yine iltifât üslubu kullanılarak bütün salih kimselere (وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ)²⁶³ (ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ) yöneltilmiştir.

93. Ayet:

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأً صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يُفْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

“Andolsun ki biz İsrailoğulları’na çok güzel bir yerde yaşama imkânı sunduk ve onlara nimetler verdik. İsrailoğulları vahiy geldikten sonra aralarında anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Muhakkak Rabbin ihtilafa düştükleri hususlarda kıyamet günü hükmünü verecektir.

- Bu ayette iltifât sanatının çeşitlerinden olan mütekellim sîgadan gâib sîgaya geçiş vardır.²⁶⁴

94. Ayet:

فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يُقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ

“Ey Peygamber! Sana vahyettiklerimize, anlattığımız kıssalara dair içinde bir şüphe var ise, senden evvelkilere verdiğimiz Tevrat’ı okuyanlara sor. Andolsun ki Rabbinden sana vahyedilenler mutlak doğrudur. Sakın şüphe edenlerden olma!”

- Bu ayette iltifât sanatının çeşitlerinden olan mütekellim sîgadan gâib sîgaya geçiş vardır.²⁶⁵

3.2.2. Sayılar Bakımından İltifat Sanatının Çeşitleri

Bilindiği gibi Arapça’da isimler ve fiiller müfred, tesniye ve cemi (tekil, ikil ve çoğul) şeklinde bulunabilirler. Sayılar bakımından iltifât sanatı yapılması da aynı cümle içerisinde

²⁶³ el-Meydânî', s. 271.

²⁶⁴ Uçar, s. 283.

²⁶⁵ Uçar, s. 283.

isim veya fiilin sayı bakımından herhangi bir çeşidinden daha sonra başka bir çeşidine dönülmesi şeklinde olmaktadır. Bu başlık altında sayı bakımından iltifât çeşitleri müfred-cemi, müfred-tesniye ve tesniye-cemi arasında iltifât sanatı olarak ayrılmaktadır.

31. Ayet:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأُمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ

“Kimdir, semadan yağmur gönderip topraktan mahsuller vererek sizlere rızıklar veren? Diriden ölüyü, ölüden diriyi çıkaran kimdir? Diye soracak olsan, hiç tereddüt etmeden, “Allah’tır” diye cevap verirler. De ki: “Niçin hala Allah’a şirk koştuktan vazgeçmiyorsunuz?”

- Müfred olan (سَمْع) kelimesinden sonra cemî olan (أَبْصَار) kelimesine geçiş yapılmıştır.

İltifat çeşitlerinden olan müfred-cemi arasındaki iltifâta bir örnektir.²⁶⁶

87. Ayet:

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

“Musa ve kardeşine şu şekilde vahyettik: “Halkınız için şehirde meskenler yapın ve meskenlerinizde namaz kılınacak mekânlar yapın. Namazı dosdoğru eda edin. Müminleri müjdele.”

- Aynı cümle içerisinde aynı varlıktan önce tesniye olarak bahsedilirken daha sonra cemi olarak bahsedilmesi veya bunun tam tersidir.

103. Ayet:

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّي الْمُؤْمِنِينَ

“Sonra elçilerimizi ve müminleri helakten kurtarıyoruz. Bize düşen, müminleri helakten kurtarmaktır.”

²⁶⁶ Uçar, s. 285.

- Fiilin iki sîgası arasında aynı cümle içinde aynı fiilin önce bir sîgası kullanılırken daha sonra başka bir sîgasının kullanılması şeklinde yapılan iltifâtır.

Birbirine Benzeyen Edatlar Arasındaki Muhalefet

12. Ayet:

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرِّ مَسَّهُ كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“İnsanın başına bir dert isabet ettiğinde, bu eza dan kurtulmak için her şekil ve ahvalde bize yalvarır. Ama biz onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman, üzerindeki o sıkıntıyı savuşturan, bize dua eden sanki bize hiç yalvarmamış gibi nankörleşir. Bunun gibi hayatlarını boşa harcayanlara yapmakta oldukları kötü işler güzel görünür.”

- Edatlar ifadenin içinde vazifelerini gerçekleştirirken bir edatın yerine ona benzeyen başka bir edat gelebilir.²⁶⁷

Kelimelerin Yan Anlamları Bakımından İltifât Sanatı

20. Ayet:

وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ

Müşrikler derler ki, “Muhammed’e Rabbinden delil olacak Kur’an’ın dışında mucize verilse de görsek, değil mi?” De ki : “Mucize göndermek, gaybı bilmek sadece Allah’a mahsustur! Bekleyin, şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim”

- İlk başta söz içinde ortak anlamlar taşıyan, ortak görevleri gerçekleştiren bazı kelimeler daha sonraları bazı özel anlam ve görevler taşımaya başlamış ve böylece sözlük anlamlarının yanı sıra birçok yan anlam ifade eden farklı kullanımlar ortaya çıkmıştır. Bu ayetteki (آيَةٌ) Kur’an’da iltifât sanatı dâhilinde geçen yan anlamlı ifadeye bir örnektir.²⁶⁸

²⁶⁷ Ulusu (ÜLGER), s. 141.

²⁶⁸ Ulusu (ÜLGER), s. 151.

Sîgalar Bakımından İltifât (Fiilin iki sîgası arasında iltifât)

73. Ayet:

فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِّ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَعْرَفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُتَكَبِّرِينَ

“Kavmi Nuh’u tekzip etti. Biz de Nuh’u ve onunla birlikte gemidekileri kurtardık ve onları diğerinin yerine geçirip yeryüzünün halifesi olma imkânı verdik. Ayetlerimizi inkâr edenleri ise sulara boğduk. Uyarılan ama uyanmayanların, Allah’ın ayetlerini inkâr ve alay edenlerin sonu nasıl oldu!”

- Bu anlamları birbirine çok yakın olan altı çizili kelimeler arasında da iltifât sanatı vardır.

3.3. İdmac (الإدماج)

Bir mana için gelen kelamın içine başka bir mana daha sokmaktır. İstitba‘dan daha umumidir. Çünkü İstitba‘ sadece medh için olur. İdmac ise hem medhi hemde başka amaçları kapsar. Böylece iki mesele birbiri içinde belîğ bir sûrette anlatılmış olur. Türkçe’de “Bir taşla iki kuş vurmak.” dediğimiz şeydir.²⁶⁹

34. Ayet:

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنْتَ تُؤْفَكُونَ

De ki “Allah’a şirk koştuklarınızdan, önce yaratıp hayat verecek ve ölümden sonra da onu tekrar diriltecek var mı?” De ki: “İlk defa yaratma ve ölümden sonra tekrar diriltme gücüne hâiz olan sadece Allah’tır. Bu hakikate rağmen Haktan nasıl çevriliyorsunuz?”

- Bu ayeti kerimede idmac vardır. Allahu Teâlâ müşriklerin yeniden yaratılışla ilgili kabullerinin olup olmadığı ile ilgilenmemiş ve direk olarak bunu yapabilecek olanın Allah olduğunu vurgulamıştır. Tekrar yaratılmanın soruda ve cevapta onların verecekleri karşılığa bakılmaksızın ifade edilmesi, cümleye “bu zaten olması kesin bir şey, siz onu yapabilecek olan tek varlığa ubudiyetinizi sorgulayın” anlamını katmaktadır.²⁷⁰

²⁶⁹ Bulut, s. 352.

²⁷⁰ Uçar, s. 100.

42-43. Ayet:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْى وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ

“Onlardan seni dinleyenler var. Fakat akıllarını dahi kullanamayan sağırlara, sen mi işittireceksin? İçlerinden sana bakanlar var. Lakin körlere, gerçeği göremeyenlere, sen mi doğru yola ileteceksin?”

- Bu ayette idmac vardır. Burada kastedilen mana Rasûlullah’ın (s.a.v.) kör ve sağırlara vahyi ulaştıramayacağıdır. Bu mana içinde anlatılan ikinci şey ise işitmenin görmeden önce gelmesidir.²⁷¹

3.4. İstitbâ‘ (الاستبـاع)

Çoğu belâgat âlimine göre istitbâ‘, övgü ifade eden söze başka bir övgü daha katmaktır. Bazı âlimlere göre ise de istitbâ‘ övgü ya da yergi içeren bir sözün peşine bu sözün tabî neticesi olarak aynı türden başka bir söz ilave etmektir.²⁷²

105. Ayet:

وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

“Allah’ın birliğine inanarak yüzünü Allah’ın dinine çevir. Sakın ortak koşuculardan olma.”

- Bu ayette istitbâ‘ vardır. Burada Allah’ın tek olduğunu kabul ederek O’na yönelme emrinin neticesinde müşriklerden olmama emri de gelmiştir.²⁷³

3.5. Mübâlağa (المبالغة)

Sözlükte bütün gücünü sarf etme, elinden geleni yapma anlamına gelen mübâlağa terim olarak ise bir fiil veya durumu, meydana gelmesi zor hatta olmayacak seviyeye çıkararak ifade etmektir. İtnâb, îcaz, kasr, mecâz, teşbîh, istiâre, kinâye gibi birçok edebi sanatın temelini mübâlağa teşkil eder.²⁷⁴

²⁷¹ Karamollaoğlu, s. 138; Uçar, s. 100.

²⁷² es-Sekkâkî, s. 515; Bulut, s. 351; el-Kazvînî, el-İzâh, 2/374-375.

²⁷³ Bulut, s. 352.

²⁷⁴ Bulut, s. 333; Çöğenli, s. 116.

3. Ayet:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ
ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

Rabbiniz, semavatı ve arzı altı günde yaratan, sonrada her şeyi yerli yerince yönetendir. O'nun izni olmadığı müddetçe, hiç kimse şefaathçi olamaz. Sizin tek Rabbiniz Allah'tır. O halde Allah'ı hakkıyla bilip sadece O'na ibadet edin. Hiç düşünmez misiniz?"

- **el-Alusî**, (إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي) ayetinden sonra yine aynı minvalde olan (ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ) ayetinin gelmiş olması mübâlağa içindir.²⁷⁵

4. Ayet:

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ
شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

"Sonunda hepiniz yalnızca O'na döneceksiniz. Zamanı geldiğinde, insanları yeniden yaratıp hayat verecek de O'dur. Allah, iman edip salih işler yapanları adil bir şekilde mükâfatlandırılacak, kâfirler ise inkârları sebebiyle kaynar sudan içmek üzere büyük bir azaba tabi tutulacaktır."

- (هُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ) *"İnkârları sebebiyle kaynar sudan içmek üzere büyük bir azaba tabi tutulacaktır."* Kâfirler, inkârcı olmaları nedeniyle olabildiğince sıcak ve harareti en yüksek derecede olan kaynar (حَمِيمٍ) bir su ve oldukça acı ve elem verici korkunç (أَلِيمٍ) bir azap vardır.²⁷⁶ Bu iki kelimedede mübâlağa vardır.

²⁷⁵ el-Alusî, 11/70-72.

²⁷⁶ ez-Zuhaylî, **et-Tefsîrû'l-Munîr fi'l-Akîde ve's-Şerî'a ve'l-Menhec**, Daru'l-Fikri'l Muâsir, Beyrut 1991, 7/246.

5. Ayet:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِّينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ
الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“Güneşi bir aydınlık kaynağı, ayı da yansıtıcı olarak yaratan ayrıca yılların ve ayların hesabını bilmeniz için aya birtakım evreler belirleyen de O’dur. Bunların hiç birini gereksiz yere değil, bir amaç için yaratmıştır. Allah delillerini bu şekilde açıklamaktadır lakin bunu hakikati anlayanlar kavrar.”

- **el-Alusî**, güneşin parlaklığı aslındandır ama ayette (ضِيَاءً) lafzının gelmiş olması mübâlağa içindir.²⁷⁷

11. Ayet:

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَفُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

“İnsanların hayrı istemekte aceleci davranmaları gibi, Allah (c.c.) cezayı vermede aceleci davransaydı onların sonu çoktan gelmiş olurdu. Lakin biz mükâfatımızı arzulamayan, bize kavuşmayı ummayanları bir süre azgınlıklarıyla bırakırız, öylece bocalayıp dururlar.”

- **el-Alusî**, (تَعْجِيل) kelimesi kullanılması gerekirken yerine (اسْتِعْجَالُهُمْ) kelimesinin kullanılmış olması mübâlağa içindir. Aynı şekilde (لَفُضِيَ) kelimesi kullanılması gerekir iken (لَفُضِيَ) lafzının kullanılması da mübâlağa ve korkunun büyüklüğünü göstermek içindir.²⁷⁸

21. Ayet:

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِّنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَّسَّتْهُمْ إِذَا هُمْ مَكْرُ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرِعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُوبُونَ مَا نَمَكُرُونَ

“Kendileri bir sıkıntıya maruz kaldıktan sonra rahmetimizle rahatlatığımızda, bir de bakmışsın ki onların asılsız iddiaları ve tuzaklar hazırlamışlar.” De ki onlara: “Allah’ın

²⁷⁷ el-Alusî, 11/70-72.

²⁷⁸ el-Alusî, 11/71-73.

tuzacı, daha çabuktur. Muhakkak görevlilerimiz hazırlamakla uğraştığınız tuzakların hepsini yazarlar.”

- **er-Râzî**, Allah’ın, “İnsanları, rahmetimizle rahatlattığımızda” ifadesi, mübâlağa üslubunda ortaya çıkmış söz olup amaç Allah’ın rahmetini onlara ulaştırmasıdır.²⁷⁹

23. Ayet:

فَلَمَّا أَنبَأَهُمْ إِذَا هُمْ يَبْعُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَعَيْتُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ
فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Allah onları bulundukları halden kurtardığı zaman, yaşadıkları yerlerde azgınlık ve taşkınlık yapmaya devam ederler. Azgınlığınız ve isyankârlığınız ancak kendi aleyhinizedir. Geçici olan bu fani hayatın çok az keyfini sürersiniz ama hesap vermek için mutlaka huzurumuza geleceksiniz. O zaman size yaptıklarınızı bildirecek ve hak ettiğiniz cezayı göreceksiniz!”

- **el-Alusî**, Ayet azgınlık ve taşkınlık yapanlardan bahseder iken Allah’ın tüm insanlara (يَا أَيُّهَا النَّاسُ) diyerek genel hitapta bulunmasında mübâlağa vardır.²⁸⁰

24. Ayet:

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ
زُخْرُفَهَا وَازْبَيَّتْ وَطَنَ أَهْلِهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَعْنِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Fani olan bu dünya hayatı şuna benzer. Semadan inen su vesilesiyle, insanlar, hayvanlar ve bunların istifade ettikleri bitkiler, su ile yetişir birbirine karışır. Sonunda yeryüzü bitkilerle ziynet ve güzelliğini alıp donandığı ve sahip olanları da onun üzerinde hâkim olduklarını zannettikleri anda, gece veya gündüz hükmümüz gelir ve sanki bir gün evvel orada hiçbir şey yokmuş gibi çerçöp haline getirir yok ederiz. Hak ve hakikati düşünenlere ayetlerimizi böyle misallerle açıklıyoruz.”

²⁷⁹ er-Râzî, 12/340-341.

²⁸⁰ el-Alusî, 11/72-74.

- Allah (c.c.) (فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبِ الْأُمْسِ) “Sanki bir gün evvel orada hiçbir şey yokmuş gibi çerçöp haline getirir yok ederiz.” derken; Beyzâvî (ö. 685/1286) bu ayetin iki yerinde muzafın hazfedildiğini belirterek mahzufları şu şekilde takdir eder:
(فَجَعَلْنَا زَرْعَهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ يَغْنَبِ زَرْعَهَا) Öte yandan haziflerin mübalağa vesilesiyle oluştuğunu söyler.²⁸¹

27. Ayet:

وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ يَمْثِلُهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَّا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ غَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِّنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Kötülük yapanların günah işleyenlerin cezası işledikleri günaha denk bir cezadır. Onları aşağılanmışlık ve zillet kaplayacaktır. Onları Allah’ın azabından kurtaracak aracı da yoktur. Onların yüzleri âdeta, karanlık gecedен parçalarla örtülmüştür. Onlar cehennem sakinleridirler ve orada ebedî olarak kalacaklardır.”

- **el-Alusî/el-Meydânî**, (مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ غَاصِمٍ) ibaresinde zaid (مِنْ) harfî yalancılara din gününü yalanlamalarından dolayı onları koruyacak hiçbir şeyi olmadığını (غَاصِمٍ) kelimesinin başındaki zaid (مِنْ) edatı ile birlikte mübalağa yapılmıştır.²⁸²

35. Ayet:

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَّنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يَهْدِيَ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ

De ki “Şirk koştuklarınızdan hangisi insanları hak yola ulaştırma gücüne sahiptir?” De ki: “İnsanları hak yola ulaştıracak olan yegâne güç sadece Allah’tır. İnsanları Hakka ileten mi uyulmaya daha layıktır, yoksa hiçbir şeye gücü yetmeyen hatta birinin yardımı olmadığı müddetçe kımıldayamayan o putlar mı? Ne oluyor size? Nasıl döndürülüyorsunuz?”

²⁸¹ Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Sa’îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, **Envâru’tTenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl ve Me’ahu Hâşiyetu’l-Kâzerûnî**, I-V, nşr. eş-Şeyh Abdülkadir İrfan el-Aşşâ Hassûne, Dâru’l-Fikr, Beyrût 1416/1996, 3/ 193; Gür, s. 114.

²⁸² el-Alusî, 11/73-75; el-Meydânî, s. 282.

- **el-Alusî**, (يَهْدِي) lafzında mübâlağa vardır. Allah'tan başka hiç kimse asla hidayet veremez.²⁸³

36. Ayet:

وَمَا يَتَّبِعْ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ

“O müşriklerin hepsi varsayımlarının, kuruntularının peşinden gidiyorlar. Oysa kuruntular ve varsayımlar hakikat adına bir şey ifade etmez. Muhakkak ki Allah onların yaptıklarını en iyi bilendir.”

- Âlim kelimesi, “çok bilen” anlamında (فَعِيل) kalıbında mübâlağa ifade eder.

49. Ayet:

قُلْ لَا أَفْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْذِنُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

De ki: “Allah istemediği müddetçe ben kendime gelecek ne bir musibeti def edebilir ne de kendime yarar sağlayabilirim. Her ümmetin bu dünyada belli bir yaşam süresi vardır. Bu zamanı ne bir an geciktirebilir ne de öne çekilebilir.”

- **el-Alusî**, (يَسْتَأْذِنُونَ) lafzından sonra (وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ) lafzının gelmesi mübâlağa içindir.²⁸⁴

61. Ayet:

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

Ey Nebi! “Herhangi bir iş yapsan, Kur’an’ı tebliğ için gerçekleştirdiğin gayretini biz kesinlikle müşahede etmekteyiz. Arz da veya semavatta bulunan zerrecik bir şey hatta zerreden küçük veya büyük ne varsa senin Rabbinin kontrolünden uzak kalmaz. Bunların hepsi Rabbinin katında kayıtlıdır.”

- (مُبِينٍ) lafzı (فَعِيل) kalıbında vurgu ifade eden kalıplardan olup Kur’an’ın en açık kitap olduğunu mübâlağa yaparak vurgulamaktadır.

²⁸³ el-Alusî, 11/74-76.

²⁸⁴ el-Alusî, 11/73-75.

62. Ayet:

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Şunu bilmeniz gerekir ki Rahmanın dostları için ne azap vardır ne hüznün ne de bir korku söz konusudur. Onlar üzülmeceklerdir de.”

- **el-Alusî/el-Meydânî**, (أَلَا) ile tekid yapılmıştır. Bu ayette pekiştirme edatları ile mübâlağa yapılmıştır.²⁸⁵

64. Ayet:

هُمْ الْبَشَرُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْقَوْرُ الْعَظِيمُ

“Onlar için dünyada da ahirette de güzellikler vardır. Allah’ın sözünde bir değişmenin, olması söz konusu değildir. İşte en yüce bahtiyarlık ve kazanç budur.”

- **ez-Zuhaylî**, (الْعَظِيمُ) “Kendisinden daha büyüğü olmayan, en büyüktür.” ayetinde mübâlağa sanatı vardır.²⁸⁶

65. Ayet:

وَلَا يَحْزَنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“Onların ileri geri konuşmaları seni mahzun etmesin. Zira hükümlerlik ve izzet Allah’ındır; O her şeyi işiten, her şeyi bilendir.”

- (سَمِيعٌ) kelimesi ve (عَلِيمٌ), “çok bilen” ve “hakıyla işiten” anlamlarında (فَعِيل) kalıbında mübâlağa ifade ederler.

107. Ayet:

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

“Eğer Allah sana bir dert, bir sıkıntı verecek olursa bunu O’ndan başka kimse gideremez. Şayet Allah sana bir hayırda bulunmak isterse O’nun bu lütuf ve keremine kimse mani

²⁸⁵ el-Alusî, 11/78-80; el-Meydânî, **el-Belağatul Arabiyye**, 1/191; Bolelli, s. 218; Karamollaoğlu, s. 58.

²⁸⁶ ez-Zuhaylî, s. 14.

olamaz. Allah lütuf ve cömertliğini layık gördüğü kullarına ihsan eder. O affedici, merhametli olandır.”

- **ez-Zuhaylî**, Rahmân ve Rahîm kelimeleri, “rahmet” sözcüğünden türemiştir. “Rahmân”, tüm rahmet türevlerini içine alır.²⁸⁷ Zira (فعلان) kalıbı, bir şeyin çokluğunu ve büyüklüğünü belirtmek için kullanılan mübalağa veznidir.

3.6. Tıbâk Sanatı (الطباق)

Zıtlık edebiyatta, filmde, resimde ve diğer sanatlarda da kullanılan müessir bir anlatım şeklidir. Kavramlar, zıtları sayesinde daha iyi bilinir ve anlaşılır.

Mana veya mesaj açısından birbirlerinin zıddı olan sözcük veya kelamın, ifadeyi etkileyici ve güzel kılmak maksadıyla bir arada ve birbiriyle ilintili olarak ifade edilmesine tıbâk veya tezat denir.²⁸⁸

Kur'an-ı Kerim'de, hadisi şeriflerde, Arap şiir ve nesirlerinde mana ve lafızda iki zıt kelimenin beraber zikredilmesinin misalleri çoktur. Ediplerin ve şairlerin, değerli ve görkemli anlamları meydana getirmelerindeki önemli unsurlardan birisi de iki zıt manayı bir arada zikretmeleridir.²⁸⁹

3.6.1. İcâbî Tıbâk (الطباق الإيجابي)

Kelamda zikredilen lafızların birisi olumlu diğeri olumsuz olmak kaydıyla birbirine zıt anlamları ifade eden iki kelimenin birlikte zikredilmesine icâbî tıbâk denir.²⁹⁰

2. Ayet:

أَكَا لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِذْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُّبِينٌ

İçlerinden birine “İnsanları uyar. İman edenlere Rableri katında büyük bir makamlar verileceğinin müjdesini ver” diye vahyetmemiz insanlara tuhaf mı geldi?” Kâfirler, “Bu adam kesinlikle sihirbaz!” dediler.

²⁸⁷ ez-Zuhaylî, s. 56.

²⁸⁸ Coşkun, s. 147.

²⁸⁹ Durmuş, “Tezad”, DİA, XLI, 59.

²⁹⁰ Abdulfettâh Feyyûd Besyûnî, “İlmü'l-Bedî” Dirâse Târihiyye ve Fenniyye, Dâru'l-Me'âlimî's-Sekâfiyye, Kahire 1998, s. 144; Abdulfettâh Lâşîn, el-Bedî' fî Dav'i Esâlibi'l-Kur'ân, Daru'l-Fikri'l-Arabi, 1999, s. 28; Akdemir, s. 379.

- es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî, (أَنْذِرْ-وَبَشِّرْ) ayetleri arasında îcâbî tıbâk vardır.²⁹¹

4. Ayet:

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

“Sonunda hepiniz yalnızca O’na döneceksiniz. Zamanı geldiğinde, insanları yeniden yaratıp hayat verecek de O’dur. Allah, iman edip salih işler yapanları adil bir şekilde mükâfatlandırılacak, kâfirler ise inkârları sebebiyle kaynar sudan içmek üzere büyük bir azaba tabi tutulacaktır.”

- “Allahu Teâlâ bir kez yaratır, daha sonra da onu toprağa iade eder.” Ayetteki (يَبْدَأُ) ve (يُعِيدُهُ) sözcüklerinde îcâbî tıbâk kaidesi mevcuttur.²⁹²
- es-Sâbûnî, ayetteki (يُعِيدُهُ - يَبْدَأُ) sözcüklerinde îcâbî tıbâk sanatı mevcuttur.²⁹³

5. Ayet:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“Güneşi bir aydınlık kaynağı, ayı da yansıtıcı olarak yaratan ayrıca yılların ve ayların hesabını bilmeniz için aya birtakım evreler belirleyen de O’dur. Bunların hiç birini gereksiz yere değil, bir amaç için yaratmıştır. Allah delillerini bu şekilde açıklamaktadır; lakin bunu hakikati anlayanlar kavrar.”

- (ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا) ayetinde tıbâk-îcâb sanatı vardır.²⁹⁴

²⁹¹ es-Sâbûnî, 3/22; el-Ehdelî, 4/199-224; ez-Zuhaylî, 6/90.

²⁹² el -Ehdelî, 4/199-224.

²⁹³ es-Sâbûnî, 3/22.

²⁹⁴ el-Ehdelî, 4/199-224.

6. Ayet:

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ

“Gece ile gündüzün değişmesinde, Allah’ın semavatta ve arz da yaratmış olduğu her şeyde, O’na karşı gelmekten sakınan bir kavim için ibretler vardır.”

- (اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ) ayetinde îcâbî tıbâk sanatı vardır.²⁹⁵

11. Ayet:

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

“İnsanların hayrı istemekte aceleci davranmaları gibi, Allah (c.c.) cezayı vermede aceleci davransaydı onların sonu çoktan gelmiş olurdu. Lakin biz mükâfatımızı arzulamayan, bize kavuşmayı ummayanları bir süre azgınlıklarıyla bırakırız, öylece bocalayıp dururlar.”

- es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî, “Hayır” ve “şer” sözcüklerinde tezatlık bulunmaktadır. “Ta‘cil” sözcüğü yerine (اسْتِعْجَالَهُمْ) sözcüğünün kullanılmış olması, Allahu Teâlâ’nın hayırda hızla îcâbet edeceğine işaret etmiştir.²⁹⁶

18. Ayet:

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتَنْتَبُونَ اللَّهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ

Onlar, Allah’ın dışında kendilerine fayda ve zarar veremeyen putlara kulluk ediyorlar ve “Bunlar bize Allah katında şefaate edecek.” diyorlar. De ki: “semavatta ve arz da Allah’ın bilmediği bir şeyi mi haber ediyorsunuz?” O onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir ve yüceler yücesidir!

- (مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ) ayetinde îcâbî tıbâk sanatı vardır.²⁹⁷

²⁹⁵ el-Ehdelî, 4/199-224.

²⁹⁶ es-Sâbûnî, 3/22; ez-Zuhaylî, 6/111.

²⁹⁷ el -Ehdelî, 4/199-224.

22. Ayet:

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرَّتْ بِكُمْ بَرْيَحٌ طَبِيعَةٍ وَفَرَحُوا بِمَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُوا أَنََّّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أُنْجِيتَنَا مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

“Sizi karada gezdiren, denizde dolaştıran O’dur. Bulunduğunuz gemi içindekilerle hoş bir rüzgârla seyrettiği, yolcuların da keyiflendikleri bir anda aniden bir fırtına çıkar ve dev dalgalar gemiyi kuşatır. Yolcular boğulacaklarını anladığı zaman gönülden Allah’a yönelerek, “Rabbimiz! Bizi bu sıkıntıdan kurtarır isen, sana şükreden kullar olacağız.” diye yalvarıp yakarırılar.”

- ²⁹⁸ ayetinde îcâbî tıbâk sanatı vardır. (فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ)

24. Ayet:

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنََّّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَعْنِ بِالْأَمْسِ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Fani olan bu dünya hayatı şuna benzer. Semadan inen su vesilesiyle, insanlar, hayvanlar ve bunların istifade ettikleri bitkiler, su ile yetişir birbirine karışır. Sonunda yeryüzü bitkilerle ziynet ve güzelliğini alıp donandığı ve sahip olanları da onun üzerinde hâkim olduklarını zannettikleri anda, gece veya gündüz hükmümüz gelir ve sanki bir gün evvel orada hiçbir şey yokmuş gibi çerçöp haline getirir yok ederiz. Hak ve hakikati düşünenlere ayetlerimizi böyle misallerle açıklıyoruz.”

- ²⁹⁹ ayetinde îcâbî tıbâk sanatı vardır. (أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا)

²⁹⁸ el-Ehdelî, 4/199-224.

²⁹⁹ el-Ehdelî, 4/199-224.

31. Ayet:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ

“Kimdir, semadan yağmur gönderip topraktan mahsuller vererek sizlere rızıklar veren? Diriden ölüyü, ölüden diriye çıkaran kimdir? Diye soracak olsan, hiç tereddüt etmeden, “Allah’tır” diye cevap verirler. De ki: “Niçin hala Allah’a şirk koştuktan vazgeçmiyorsunuz?”

a) (مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ) ayetinde icâbî tıbâk sanatı bulunmaktadır.³⁰⁰

b) (وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ) ayetinde tıbâk-icâb sanatı bulunmaktadır.³⁰¹

34. Ayet:

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَّنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ

“De ki “Allah’a şirk koştuklarınızdan, önce yaratıp hayat verecek ve ölümden sonra da onu tekrar diriltecek var mı?” De ki: “ilk defa yaratma ve ölümden sonra tekrar diriltme gücüne hâiz olan sadece Allah’tır. Bu hakikate rağmen Haktan nasıl çevriliyorsunuz?”

- **es-Sâbûnî**, (ثُمَّ يُعِيدُهُ-يَبْدَأُ الْخَلْقَ) “Yoktan var edecek... Tekrar diriltecek” hitaplarında tezatlık bulunmaktadır.³⁰²

49. Ayet:

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْذِنُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

De ki: “Allah istemediği müddetçe ben kendime gelecek ne bir musibeti def edebilir ne de kendime yarar sağlayabilirim. Her ümmetin bu dünyada belli bir yaşam süresi vardır. Bu zamanı ne bir an geciktirebilir ne de öne çekilebilir.”

- (يَسْتَأْذِنُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ) ayetinde icâbî tıbâk sanatı vardır.³⁰³

³⁰⁰ el-Ehdelî, 4/199-224.

³⁰¹ el-Ehdelî, 4/199-224.

³⁰² es-Sâbûnî, 3/34.

³⁰³ el-Ehdelî, 4/199-224.

50. Ayet:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ

“Ey Peygamber! De ki onlara: “Allah’ın azabı gece veya gündüz ansızın gelirse ne duruma düşeceğiniz hususunda düşündünüz mü?” Günahlar, suçlular azabın erken gelmesi için niye acele ediyorlar?”

- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî**, Gece ve gündüz kelimeleri arasında îcâbî tıbâk vardır.³⁰⁴

56. Ayet:

هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“Hayat verende, ölüm bahşeden de O’dur; yalnız O’na döndürüleceksiniz.”

- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî**, (يُحْيِي وَيُمِيتُ) “Diriltir ve öldürür” kelimeleri arasında îcâbî tıbâk vardır.³⁰⁵

59. Ayet:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ

De ki: “Allah (c.c.) size rızık olarak neler indirdi. Siz bu rızıkların bazılarını helâl, bazılarını da haram kıldığınızın farkında mısınız?” De ki: "Haram veya helal kılmak için Allah mı size müsaade etti, yoksa siz Allah’a iftira da mı bulunuyorsunuz?”

- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî**, “Haram ve helal” kelimeleri arasında îcâbî tıbâk mevcuttur.³⁰⁶

³⁰⁴ es-Sâbûnî, 3/47-48; el-Ehdelî, 4/199-224; Dervîş, 4/371; ez-Zuhaylî, 6/176.

³⁰⁵ el-Ehdelî, 4/199-224; es-Sâbûnî, 3/47-48; ez-Zuhaylî, 6/176.

³⁰⁶ es-Sâbûnî, 3/47-48; ez-Zuhaylî, 6/186.

61. Ayet:

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

Ey Nebi! “Herhangi bir iş yapsan, Kur'an'ı tebliğ için gerçekleştirdiğin gayretini biz kesinlikle müşahede etmekteyiz. Arz da veya semavatta bulunan zerrecik bir şey hatta zerreden küçük veya büyük ne varsa senin Rabbinin kontrolünden uzak kalamaz. Bunların hepsi Rabbinin katında kayıtlıdır.”

a) 307 ayetinde icâbî tıbâk vardır. (فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ)

b) 308 ayetinde icâbî tıbâk vardır. (وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ)

64. Ayet:

هُمُ الْبَشَرُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Onlar için dünyada da ahirette de güzellikler vardır. Allah'ın sözünde bir değişimin, olması söz konusu değildir. İşte en yüce bahtiyarlık ve kazanç budur.”

- 309 ayetinde icâbî tıbâk vardır. (فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ)

106. Ayet:

وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنْ الظَّالِمِينَ

“Sakın Allah'tan başka sana fayda ve zarar verme kuvveti dahi bulunmayan şeylere inanma. Aksi takdirde zalimlerden olursun!”

- es-Sâbûnî, (يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ) “Sana fayda vermeyen ve sana zarar vermeyen” sözcüklerinde icâbî tıbâk sanatı mevcuttur.³¹⁰

³⁰⁷ el-Ehdelî, 4/199-224.

³⁰⁸ el-Ehdelî, 4/199-224.

³⁰⁹ el-Ehdelî, 4/199-224.

³¹⁰ el-Ehdelî, 4/199-224; es-Sâbûnî, 3/64-65, ez-Zuhaylî, 6/253.

108.Ayet:

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ

De ki: “Ey insanlar! İşte size Rabbinizden hakikat ifadesi olan Kur’an geldi. Kim Kur’an’a uyar ve hidayete kavuşursa kendi hayrınadır. Fakat kim de inkârda ısrar ederse, kendini ziyana sokmuş olur. Ben sizi zorla imana getirmeye sorumlu değilim.”

- **es-Sâbûnî/es-Zuhaylî**, “Kim doğru yola ererse” ve “Kim sapıklığa düşerse” ayetlerinde îcâbî tıbâk sanatı mevcuttur.³¹¹

3.6.2. Selbî Tıbâk (الطباق السلبی)

Aynı kökten türemiş iki sözcüğün ilkinde olumlu, diğerinde olumsuz veya emir-nehiy şeklinde beraberce zikredilmesine (olumsuz tıbâk) selb tıbâkı denir. Bu kelimeler isim olacağı gibi fiil de olabilirler. Aynı şekilde biri isim diğeri fiil de olabilir.³¹²

35. Ayet:

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يُهْدَىٰ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ

De ki “Şirk koştuklarınızdan hangisi insanları hak yola ulaştırma gücüne sahiptir?” De ki: “İnsanları hak yola ulaştıracak olan yegâne güç sadece Allah’tır. İnsanları Hakka ileten mi uyulmaya daha layıktır, yoksa hiçbir şeye gücü yetmeyen hatta birinin yardımı olmadığı müddetçe kımıldayamayan o putlar mı? Ne oluyor size? Nasıl döndürülüyorsunuz?”

- (يَهْدِي-يَهْدِي) kelimeler arasında selbî tıbâk bulunmaktadır.

³¹¹ es-Sâbûnî, 3/64-68; ez-Zuhaylî, 6/258.

³¹² el-Kazvînî, **el-İzâh**, s. 302; el-Medenî, **Envâru’r-Rebî’ fî Envâ’i’l-Bedî’**, (thk. Şâkir Hâdî Şukur), Matba’atu’n-Nu’mân, Necef 1968, 2/41; el-Hanbelî, **el-Kavlu’l-Bedî’ fî ‘İlmi’l-Bedî’**, Riyad: Daru’l Kunûzi İşbilyâ, 1. baskı, 2004, s. 123; Matlûb, **Mu’cem el-Mustelehâtu’l-Belâgiyye ve Tetavvuruhâ**, 2/258; Akdemir, s. 380; Durmuş, *DİA*, s. 59.

40. Ayet:

وَمِنْهُمْ مَّنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ

“Onların bir kısmı inandığı gibi bir kısmı da inanmayacaktır. Allah, kitabına inanmayanları ve bozgunculuk yapanları çok iyi bilmektedir.”

- (يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَا يُؤْمِنُ) “Bir kısmı inandığı gibi bir kısmı da inanmayacaktır.” ayetinde selbî tıbâk mevcuttur.³¹³
- es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî, (يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَا يُؤْمِنُ) “Bir kısmı inandığı gibi bir kısmı da inanmayacaktır.” ibarelerinin arasında selbî tıbâk mevcuttur.³¹⁴

44. Ayet:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ

“Allah insanlara zerrece zulüm ve haksızlık yapmaz. Ama zulmü ve haksızlığı insanlar kendilerine yaparlar.”

- (يَظْلِمُونَ-يَظْلِمُ) kelimeler arasında selbî tıbâk vardır.

3.7. Mukâbele (المقابلة)

Mukâbele, sözlükte “yüz yüze gelmek, iki şeyi birbiriyle karşılaştırmak” anlamlarına gelen (قابل) fiilinden mastardır.³¹⁵ Mukâbele, bedî‘ ilminin anlamı güzelleştiren sanatlarından biridir ve tekâbül adıyla da anılır. Mukâbelede güzelliğin kaynağı karşıt veya uyuşan anlamlar arasındaki dizim uyumudur. Mukâbele, ilk olarak iki ya da daha çok anlamı bir araya getirmek, sonrasında bunların karşılıklarını zikretmektir.³¹⁶

³¹³ el-Ehdelî, 4/199-224.

³¹⁴ es-Sâbûnî, 3/47-48; Zuhaylî, 6/168.

³¹⁵ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, 11/ 540.

³¹⁶ el-Kazvînî, s. 304-305.

34. Ayet:

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنْتَ تُؤْفَكُونَ

De ki “Allah’a şirk koştuklarınızdan, önce yaratıp hayat verecek ve ölümden sonra da onu tekrar diriltecek var mı?” De ki: “İlk defa yaratma ve ölümden sonra tekrar diriltme gücüne hâiz olan sadece Allah’tır. Bu hakikate rağmen Haktan nasıl çevriliyorsunuz?”

- (يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ) “Yoktan var edecek... Tekrar diriltecek” ayetleri arasında mukâbele sanatı vardır.³¹⁷
- **ez-Zuhaylî**, (يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ) “Yoktan var edecek” ve “Tekrar diriltecek” ayetleri arasında mukâbele sanatı bulunmaktadır.³¹⁸ Müfessirlerden es-Sâbûnî bu ayette îcabî tıbâk mevcut olduğunu ifade ederken³¹⁹ ez-Zuhaylî mukâbele sanatının olduğunu belirtmiştir. Ayetten sadece (يُعِيدُهُ-يَبْدَأُ) lafızlarını ele alınacak olursa es-Sâbûnî’nin tespiti doğrudur. Ama ayetin tamamına bakıldığında “önce yaratacak sonra öldürecek daha sonra tekrar hayat verecek” olarak düşünülürse ez-Zuhaylî’nin tespiti de yerinde olur.

49. Ayet:

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

De ki: “Allah istemediği müddetçe ben kendime gelecek ne bir musibeti def edebilir ne de kendime yarar sağlayabilirim. Her ümmetin bu dünyada belli bir yaşam süresi vardır. Bu zamanı ne bir an geciktirebilir ne de öne çekilebilir.”

- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî**, Musibeti def etmek ve fayda sağlamak ibarelerinde mukâbele sanatı bulunmaktadır.³²⁰

³¹⁷ el-Ehdelî, 4/199-224.

³¹⁸ ez-Zuhaylî, 6/157.

³¹⁹ es-Sâbûnî, 3/34.

³²⁰ es-Sâbûnî, 3/47-48; el-Ehdelî, 4/199-224; Dervîş, 4/362; ez-Zuhaylî, 6/176.

59. Ayet:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ

De ki: “Allah (c.c.) size rızık olarak neler indirdi. Siz bu rızıkların bazılarını helâl, bazılarını da haram kıldığınızın farkında mısınız?” De ki: “Haram veya helal kılmak için Allah mı size müsaade etti, yoksa siz Allah’a iftira da mı buluyorsunuz?”

- “Siz bu rızıkların bazılarını helâl yaptınız, bazılarını da haram kıldığınızın farkında mısınız?” bu ayetler de mukâbele sanatı vardır.

107. Ayet:

وَإِن يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِن يُدْرِكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

“Eğer Allah sana bir derd, bir sıkıntı verecek olursa bunu O’ndan başka kimse gideremez. Şayet Allah sana bir hayırda bulunmak isterse O’nun bu lütuf ve keremine kimse mani olamaz. Allah lütuf ve cömertliğini layık gördüğü kullarına ihsan eder. O affedici, merhametli olandır.”

- (وَإِن يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ) “Allah seni bir derd, bir sıkıntıya duçar ederse...” ve (وَإِن يُدْرِكَ بِخَيْرٍ) “Allah sana bir lütufta bulunmak isterse...” ayetlerinde mukâbele sanatı mevcuttur.³²¹
- es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî, (وَإِن يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ) ve (وَإِن يُدْرِكَ بِخَيْرٍ) ayetlerinde mukâbele sanatı mevcuttur.³²²

108. Ayet:

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَن ضَلَّٰ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ

De ki: “Ey insanlar! İşte size Rabbinizden hakikat ifadesi olan Kur’an geldi. Kim Kur’an’a uyar ve hidayete kavuşursa kendi hayrınadır. Fakat kim de inkârda ısrar ederse, kendini ziyana sokmuş olur. Ben sizi zorla imana getirmeye sorumlu değilim.”

- “Kim doğru yola ererse” ve “Kim sapıklığa düşerse” ayetleri arasında mukâbele sanatı vardır.³²³

³²¹ el-Ehdelî, 4/199-224; el-Kazvînî, 2/122.

³²² es-Sâbûnî, 3/64-65; ez-Zuhaylî, 6/253.

3.8. Te'kîdu'l-Medh Bimâ Yuşbihu'z-Zem (تأكيد المدح بما يشبه الذم)

Bir kişiyi veya nesneyi yeriormuş gibi görünerek övmek demektir. Amaç övgüdür. Mübâlağa yapmak için bu yola başvurulur. Doğrudan övmek yerine bu yola başvurulması sözün muhatap üzerinde etkisini artırmaktır.³²⁴

61. Ayet:

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

Ey Nebi! “Herhangi bir iş yapsan, Kur'an'ı tebliğ için gerçekleştirdiğin gayretini biz kesinlikle müşahede etmekteyiz. Arz da veya semavatta bulunan zerrecik bir şey hatta zerreden küçük veya büyük ne varsa senin Rabbinin kontrolünden uzak kalmaz. Bunların hepsi Rabbinin katında kayıtlıdır.”

- Bu ayette te'kîdu'l-medh bimâ yuşbihu'z-zem sanatı mevcuttur.³²⁵

3.9. İrsâd (الإرشاد)

Bu sanata teshim, temkin, tevşih, tebyin ve kafiyelerin uyumu da denir. Lügatte “yola gözcü dikmek” demektir. Istilahi olarak ise seçili veya kafiyele bir sözün sonuna delalet eden bir kelimeyi önceden zikretmek demektir. Bu delalet lafzi veya manevi olabilir. Genellikle bu kelime sözün sonundaki kelimenin kendisidir.³²⁶

19. Ayet:

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِّي بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

“İnsanlar tek ümmetti; sonra ihtilafa düşüp ayrıldılar. Şayet azabın geciktirilmesi ile ilgili Rabbinin sözü olmasaydı, ihtilafa düşüp ayrıldıkları hususlarda hemen hüküm verilirdi.”

³²³ el-Ehdeli, 4/199-224; Hasan Uçar, **Kur'an-ı Kerim'deki Anlamsal Bedî' Sanatları**, Doktora Tezi, Konya 2013, s. 296.

³²⁴ el-Kazvînî, 6/75; es-Suyûtî, 5/1749; Bulut, s. 342.

³²⁵ Uçar, s. 297.

³²⁶ Karamollaoğlu, s. 59.

- Bu ayette irsâd vardır. Yani okuyucunun seci‘ yardımıyla ifadenin sonunun ne olacağını anlayabileceği şekilde sözler söylemiştir. Buna teshim de denebilir.³²⁷
(فَاخْتَلَفُوا) lafzında ikinci cümleinin (يَكْتُمُونَ) fiiliyle biteceğine işaret vardır.³²⁸

21. Ayet:

وَإِذَا أَدَقُّنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِّنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَّسَّتْهُمْ إِذَا هُمْ مَّكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُمُونَ مَا تَكْتُمُونَ

“Kendileri bir sıkıntıya maruz kaldıktan sonra rahmetimizle rahatlatığımızda, bir de bakmışsın ki onların asılsız iddiaları ve tuzaklar hazırlamışlar.” De ki onlara: “Allah’ın tuzağı, daha çabuktur.” “Muhakkak görevlilerimiz hazırlamakla uğraştığınız tuzakların hepsini yazarlar.”

- (مَكْرًا) lafzında ikinci cümleinin (يَكْتُمُونَ) fiiliyle biteceğine işaret vardır yani burada irsâd vardır.³²⁹

102. Ayet:

فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِهِمْ قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِينَ

“Belli ki bunlar daha evvel yaşamış kavimlere gelen musibetlere benzer bir felâket bekliyorlar.” De ki: “Bekleyin, ben de sizinle bekleyenlerdenim.”

- Bu ayette (يَنْتَظِرُونَ-فَانْتَظِرُوا-الْمُنْتَظِرِينَ) kelimelerinde irsâd vardır. Bu kelimeler ayetin bu fiil türevlerinden biriyle biteceğine işaret vardır.³³⁰

3.10. Aks/Tebdil (العكس / التبديل)

Çaprazlama demektir. Beyitte veya cümlede kelimelerin sırasını değiştirerek tekrarlama sanatıdır. Buna kalb sanatı da diyenler olmuştur. Bu sanatı tıbâk, cinâs, reddü-l aczi ale-s sadri gibi sanatlara dâhil edenlerde olmuştur. el-Kazvînî (ö. 739/1338) bu sanatın lafızlar arasında olduğunu söyleyerek harfler arasında olan akse kalb adını vermiştir.³³¹

³²⁷ Çöğenli, s. 32.

³²⁸ Bulut, s. 293; Karamollaoğlu, s. 59.

³²⁹ Bulut, s. 293; Karamollaoğlu, s. 60.

³³⁰ Karamollaoğlu, s. 60.

³³¹ Karamollaoğlu, s. 61.

31. Ayet:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ بِمَلِكُ السَّمْعِ وَالْأَبْصَارِ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ

“Kimdir, semadan yağmur gönderip topraktan mahsuller vererek sizlere rızıklar veren? Diriden ölüyü, ölüden diriye çıkaran kimdir? Diye soracak olsan, hiç tereddüt etmeden, “Allah’tır” diye cevap verirler. De ki: “Niçin hala Allah’a şirk koştuktan vazgeçmiyorsunuz?”

- (يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ) ayetinde kalb sanatı vardır. Cümlede kelimelerin sırası değiştirilerek tekrarlanmıştır.³³²

3.11. Müşâkele (المشاكلة)

“Bir şeyi, başkasının konuşmasında ortaya çıktığı için onun sözleriyle zikretmek” şeklinde tanımlanmaktadır.³³³ Diğer bir tanım olarak “Aynı hususlarda birbirine benzeyen iki lafzın birincisinin gerçek anlamda, diğerinin ise farklı bir anlamda” kullanılmasıdır.³³⁴ Belâgat ilminde müşâkele iki çeşittir. Birincisi müşâkele-i tahkikiyyedir. İkinci çeşidi ise, müşâkele-i takdîriyyedir.³³⁵

21. Ayet:

وَإِذَا أَدْفَنَّا النَّاسَ رَحْمَةً مِّنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُمْ إِذَا هُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرِعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُوبُونَ مَا تَمْكُرُونَ

“Kendileri bir sıkıntıya maruz kaldıktan sonra rahmetimizle rahatlattığımızda, bir de bakmışsın ki onların asılsız iddiaları ve tuzaklar hazırlamışlar.” De ki onlara: “Allah’ın tuzağı, daha çabuktur.” “Muhakkak görevlilerimiz hazırlamakla uğraştığınız tuzakların hepsini yazarlar.”

- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî**, “Allah’ın tuzağı daha çabuktur.” Mekk, tuzak ve hile demektir. Allah’ın tuzağı, insanoğluna imkân tanınması veya yapılmış olan hileye ceza ile karşılık göstermesidir. Allah’ın cezasının “Allah’ın tuzağı” manasında

³³² Çöğenli, s. 112; Karamollaoğlu, s. 62.

³³³ el-Haşimî, *Cevahiru’l-Belâga fi’l-Meanî ve’l-Beyân ve’l-Bed’*, Kahraman Yay, İstanbul 1984. s. 375; Sekkâkî, s. 508.

³³⁴ Yerinde, s. 257-258; Durmuş, DİA, 154: Coşkun, s. 260.

³³⁵ Soysaldı, s. 2.

söylenmesi müşâkele babından olup Allah, “Herkes yaptığının karşılığını verecektir.” anlamındadır.³³⁶

22. Ayet:

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرْنَ بِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَجَبْنَاهُمْ مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

“Sizi karada gezdiren, denizde dolaştıran O’dur. Bulunduğunuz gemi içindekilerle hoş bir rüzgârla seyrettiği, yolcuların da keyiflendikleri bir anda aniden bir fırtına çıkar ve dev dalgalar gemiyi kuşatır. Yolcular boğulacaklarını anladığı zaman gönülden Allah’a yönelerek, “Rabbimiz! Bizi bu sıkıntıdan kurtarır isen, sana şükreden kullar olacağız.” diye yalvarıp yakarırılar.”

- (بِيحٍ) lafzında iki yönlü müşâkele vardır. Bu lafız iyiye de kötüye de kullanılır. Lafız hem gerçek anlamında hemde rahmet anlamında kullanılmıştır.³³⁷

3.12. Uslûbu’l-Hâkîm (الأسلوب الحكيم)

Terkip olarak “bilgece anlatım” anlamında kullanılan bu kelime terim olarak, birinin yönelttiği soruyu görmezden gelip sormadığı bir soruya cevap vermekle olur ya da yöneltilen soruyu başka bir tarzda yöneltmesi gerektiğini ifade etmek için sözü kastettiği anlamdan farklı bir mânaya hamletmekle olur.³³⁸ Daha açık ifadeyle; “muhataba onu şaşırtacak şekilde, konu ile direk ilgisi olmayan bir karşılık vermek” anlamına gelmektedir.³³⁹

20. Ayet:

وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ

Müşrikler derler ki, “Muhammed’e Rabbinden delil olacak Kur’an’ın dışında mucize verilse de görsek, değil mi?” De ki : “Mucize göndermek, gaybı bilmek sadece Allah’a mahsustur! Bekleyin, şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim”

³³⁶ es-Sâbûnî, 3/34; Dervîş, 4/324; ez-Zuhaylî, 6/132.

³³⁷ Dervîş, 4/340.

³³⁸ Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, s. 245.

³³⁹ Uçar, s. 138.

- Uslûbu'l-hakîm sanatı vardır. Müşriklerin sormuş olduğu soruya cevap verilmek yerine farklı bir konuda karşılık verilmiştir.

48-50 Ayet:

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ - قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن آتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَآتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ

“Mademki doğru sözü olanlardansınız, öyleyse söyleyin bakalım, bize va‘d ettiğiniz azabın gerçekleşmesi ne zaman?” derler.- “Ey Peygamber! De ki onlara: “Allah’ın azabı gece veya gündüz ansızın gelirse ne duruma düşeceğiniz hususunda düşündünüz mü?” Günahlar, suçlular azabın erken gelmesi için niye acele ediyorlar?”

- Uslûbu'l-hakîm sanatı vardır.³⁴⁰ Müşriklerin “Va‘d ettiğiniz azabın gerçekleşmesi ne zaman?” sorusuna cevap verilmek yerine onlara “Ne duruma düşeceğiniz hususunda düşündünüz mü?” denilerek konuyla direk ilgisi olmayan bir karşılık verilmiştir.

3.13. Mu‘âraza (لمعارضة)

Kur’an’ın inkârda inatçılık edenlere meydan okuyup buna karşılık, nazire olarak beklediği cevaptır. Yani Rasûlullah’ın Kur’an-ı işaret ederek: “Ben hak Peygamberim; mucizem de işte budur. Dirayetiniz varsa, bunun bir benzerini getiriniz.” manasında kelimalarla nazire edip yarış yapmalarını istemesidir ve günümüze kadar da bunun gerçekleştiği görülmemiştir.³⁴¹

38. Ayet:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَعْظَمْتُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Yoksa “Kur’an-ı Muhammed uydurdu” mu diyorlar. De ki: “Şayet bu söylemlerinizde samimiyseniz, bizim indirdiğimiz sûrelerin benzeri bir sûre getirin ve bu işi başaramak için size yardım edebilecek kim varsa hepsini işbirliğine çağırın.”

- Arap belâgatının zirvede olduğu bir dönemde Kur’an nâzil oldu ve tüm edip ve şairlere meydan okudu. Bu ayette mu‘âraza sanatı bulunmaktadır.

³⁴⁰ Uçar, s. 293.

³⁴¹ Nasrullah Hacımuftuoğlu, “Belâgat İlmi ve Kur’ân”, s. 6.

3.14. Cinâs (الجناس)

Anlamları farklı, ifade edilişleri veya yazılışları aynı ya da benzer iki kelimenin bir arada kullanılmasına cinâs denir. Cinâsa bu ismin verilmesinin nedeni ise her iki kelimeye ait kelimelerin aynı olmasıdır. Diğer bir ifadeyle iki sözcüğün okunuşta benzer ama anlamda farklı olmasıdır. Cinâs; tecânüs, mucânese ve tecnis isimleriyle de adlandırılır.³⁴² Cinâslı kelimelerin kök harfleri itibarıyla de iki lafzın aynı olmasına, cinâs-ı iştikak denir.³⁴³

26. Ayet:

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Allah ihsanda bulunanlara hak ettikleri karşılıktan daha fazlasını lütfedilecektir. Onların yüzlerine ne bir karalık bulaşır ne de bir zillet olacaktır. İşte bunlar cennet sakinleri olacak ve ebedi olarak kalacaklardır.”

- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî;** (لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ) *“En güzel şekilde yerine getirenlere çok güzel bir mükâfat...”* bu ayette cinâs-ı iştikak bulunmaktadır.³⁴⁴

61. Ayet:

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ

Ey Nebi! “Herhangi bir iş yapsan, Kur’an’ı tebliğ için gerçekleştirdiğin gayretini biz kesinlikle müşahade etmekteyiz. Arz da veya semavatta bulunan zerrecik bir şey hatta zerreden küçük veya büyük ne varsa senin Rabbinin kontrolünden uzak kalamaz. Bunların hepsi Rabbinin katında kayıtlıdır.”

- (وَمَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ) ayetinde cinâs-ı iştikak vardır.³⁴⁵

³⁴² el-Hâşimî, s. 356 vd.; Rabiha Çelebi, Nasrullah Hacımüftüoğlu, **Teshîlu'l-Belâğa**, s. 39.

³⁴³ Bulut, s. 387.

³⁴⁴ es-Sâbûnî, 3/34; ez-Zuhaylî, 6/142.

³⁴⁵ el-Ehdelî, 4/199-224.

82. Ayet:

وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ

“Günahkârlar beğenmemiş olsa da, Allah, hakkı sözleriyle gerçekleştirecektir.”

- (وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ) “Allah, hakkı sözleriyle gerçekleştirecektir.” ayetin bu kısmında cinâs-ı iştikak sanatı bulunmaktadır.³⁴⁶
- **ez-Zuhaylî**, (وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ) “Allah, hakkı sözleriyle gerçekleştirecektir.” ayetinde cinâs-ı iştikak sanatı mevcuttur.³⁴⁷

93. Ayet:

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مَبُوءًا صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يُفْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

“Yemin olsun ki biz İsrailoğulları’na çok güzel bir yerde yaşama imkânı sunduk ve onlara nimetler verdik. İsrailoğulları vahiy geldikten sonra aralarında anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Muhakkak Rabbin ihtilafa düştükleri hususlarda kıyamet günü hükmünü verecektir.”

- “Yerleştirdik ve yerleşme yeri” ayetlerinde cinâs-ı iştikak sanatı bulunmaktadır.³⁴⁸
- **es-Sâbûnî**, “Yerleştirdik ve yerleşme yeri” ibareleri arasında cinâs-ı iştikak sanatı bulunmaktadır.³⁴⁹

107. Ayet:

وَإِنْ يَسْأَلْكَ اللَّهُ بَضْرًا فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

“Eğer Allah sana bir dert, bir sıkıntı verecek olursa bunu O’ndan başka kimse gideremez. Şayet Allah sana bir hayırda bulunmak isterse O’nun bu lütuf ve keremine kimse mani olamaz. Allah lütuf ve cömertliğini layık gördüğü kullarına ihsan eder. O affedici, merhametli olandır.”

- (وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ) ibareleri arasında cinâs-ı iştikak sanatı bulunmaktadır.³⁵⁰

³⁴⁶ el-Ehdelî, 4/199-224.

³⁴⁷ ez-Zuhaylî, 6/218.

³⁴⁸ el-Ehdelî, 4/199-224.

³⁴⁹ es-Sâbûnî, 3/64-65.

109. Ayet:

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ

“*Rasûlüm! Sen sana indirilene tabi ol. Allah’ın onlar hakkındaki hükmünü verinceye kadar her türlü sıkıntılara sabret. Muhakkak ki O hüküm verenlerin en hayırlısıdır.*”

- (يَحْكُمُ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ) “Allah hükmeder” ve “Hükmedenler” arasında cinâs-ı iştikak vardır.³⁵¹
- **es-Sâbûnî/ez-Zuhaylî**, (يَحْكُمُ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ) “Allah hükmeder” ve “hükmedenler” arasında cinâs-ı iştikak vardır.³⁵²

3.15. Hüsn-i İntihâ (حسن التهيأ)

“Bir şair ya da yazarın kulağa hoş gelen, anlamı düzgün ve muktezâ-yı hâle uygun sözcüklerle artık sona gelindiğini de hissettirecek bir vaziyette tatlı bir bitiriş ile tamamlamasına denir.” Buna hüsn-i hitâm, hüsn-i hâtîme ve hüsn-i makta da denmiştir. Bu sanattaki özellik sanatın cümlelerin başındaki güzelliğin sonuna kadar devam etmesidir. Aksi halde cümlelerin sonu başı gibi güzel olmaz ise baştaki güzelliği alıp götürür.³⁵³

10. Ayet

دَعَوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Onlar cennette, “Allah’ım! Sen yüceler yücesisin! Seni her şeyden seni tenzih ederiz” diyerek niyazda bulunurlar. Birbirleri ile karşılaştıklarında temennileri ise, “Selam ola size!” dir. Nihai olarak son nidaları ise, “Hamd, sena, övgü âlemlerin Rabbi Allah’a hastır!” diye şükürlerini ifade ederler.

- (وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) ayetinde hüsn-i intihâ vardır.³⁵⁴

³⁵⁰ Karamollaoğlu, s. 190.

³⁵¹ el-Ehdelî, 4/199-224.

³⁵² es-Sâbûnî, 3/64-65; ez-Zuhaylî, 6/258.

³⁵³ Bulut, s. 431; Bolelli, s. 538.

³⁵⁴ Bolelli, s. 539; Bulut, s. 337.

Müfessirlerin Bedî' İlmine Dair Tespit Ettikleri Sanatlar

Ayet No	Keşşaf	Mefâtihu'l-Gayb	Ruh'ul-Meanî	Safvetu't-Tefâsîr	Tefsiru'l-Munîr	Meâricu't-Tefekkur
2. Ayet				Tıbâk-îcâb	Tıbâk-îcâb	
3. Ayet			Mübâlağa			
4. Ayet				Tıbâk-îcâb		
5. Ayet			Mübâlağa			
7. Ayet				İltifât	İltifât	
11. Ayet			Mübâlağa	Tıbâk-îcâb	Tıbâk-îcâb	
21. Ayet		Mübâlağa		Müşâkele	Müşâkele	
22. Ayet					İltifât	
23. Ayet			Mübâlağa			
26. Ayet				Cinâs-ı iştikak	Cinâs-ı iştikak	
27. Ayet			Mübâlağa			
28. Ayet			İltifât			
34. Ayet				Tıbâk-îcâb	Mukâbele	
35. Ayet			Mübâlağa			
40. Ayet				Selb Tıbâk1	Selb Tıbâk1	
49. Ayet			Mübâlağa	Mukâbele		
50. Ayet				Tıbâk-îcâb	Tıbâk-îcâb	İltifât
56. Ayet				Tıbâk-îcâb	Tıbâk-îcâb	
59. Ayet				Tıbâk-îcâb	Tıbâk-îcâb	
61. Ayet						İltifât
62. Ayet			Mübâlağa			
64. Ayet					Mübâlağa	
78. Ayet	İltifât					
82. Ayet					Cinâs-ı iştikak	
93. Ayet				Cinâs-ı iştikak		
106. Ayet				Tıbâk-îcâb		
107. Ayet				Mukâbele	Mübâlağa/Mukâbele	
108. Ayet				Tıbâk-îcâb	Tıbâk-îcâb	
109. Ayet				Cinâs-ı iştikak	Cinâs-ı iştikak	

SONUÇ

İnsanların birbirleriyle anlaşmalarında en önemli araç lisanıdır. Lisanın en güzel edebi yöntemlerle anlatılma şekli olan belâgatın, ilk insan Hz. Âdem'in yeryüzüne indirilip Hz. Havva ile karşılaştığı andan itibaren başladığı söylenebilir. Belâgat, yazılı kaideler ortaya çıkmadan önce şairlerin şiirlerinde, hitâbetçilerin hitaplarında, insanların sözlerinde mevcuttu. Arap edebiyatında ise önce bir sanat, sonra bir ilim olarak başlamış; zaman içerisinde belâgat, Kur'an'ın i'câzını ortaya çıkarmıştır.

Meâni, Beyân, Bedî' ilimlerini ihtiva eden belâgat ilmi, kelimelerin güzelliğinin tespiti açısından vazgeçilmez bir unsurdur. Duygu ve düşünceleri yerine ve zamanına uygun kullanmanın, kelimelerle eserleri daha iyi anlayabilmenin şartı edebi sanatları iyi bilmektir. Bu araştırmada Arap dilinin edebi yönünün zirve yaptığı Kur'an-ı Kerim'in, Yûnus Sûresindeki belâgat uygulamaları analiz edilmiş ve Yûnus Sûresi'nin belâgat yönleri hususunda değerlendirmelerde bulunan müfessirlerin eserlerinden bazıları araştırmamızda incelenmiştir.

Teze kaynaklık yapan tefsirlerde müfessirlerin bazılarının eserlerinde ayetlerin belâgat yönüne neredeyse hiç değinilmediği yahut yüzeysel şekilde değindiği müşahade edilmiştir. Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî'nin, *Meâricu't-Tefekkür ve Dekâiku't Tedebbur* isimli eserinde sûrenin tefsirinin hemen akabinde belâgat yönünü belâgat terimleri başlığında ayrıntılı bir şekilde irdedeğine şahit olunmuş ve bu tezin yazımında bu usul esas alınmıştır. Aynı şekilde Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Vehbe ez-Zuhayli, eserlerinde ayetlerin tefsirlerini yaptıktan sonra kendilerinin tespit ettikleri belâgat uygulamalarını ayetlerin tefsirlerinin ardından ayrıntılı bir şekilde zikretmişlerdir. Ayrıca araştırmamızda faydalandığımız diğer eserler olan ez-Zemahşerî'nin, *el-Keşşâf* ve Fahreddin er-Râzî'nin, *et-Tefsîru'l-Kebîr Mefâtihu'l-Gayb* ve Ali Arslan'ın, *Büyük Kur'an Tefsiri* eserlerinde bazı ayetlerin belâgat yönünü ifade etmekle yetinmişlerdir.

Klasik eserler grubunda sayacağımız, *el-Keşşâf* ve *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb* isimli eserler belâgat uygulamalarının “mecâz, kinaye, teşbih” gibi ana başlıklarına kısmen açıklama yapmakla yetinmişlerdir. ez-Zemahşerî eserinde sekiz ayetin, er-Râzî'de on dört

ayetin sanat yönünü ele almıştır. Yakın zamanda yazılan tefsirlerde “*Meâricu’t-Tefekkur ve Dekâiku’t Tedebbur, Safvetu’t-Tefâsîr ve et-Tefsiru’l-Munîr*” belâgat kaideleri ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır. el-Meydani eserinde kırk iki ayetin, es-Sâbûnî otuz üç ayetin, ez-Zuhayli ise otuz dört ayetin sanatsal yönünü eserlerinde konu edinmişlerdir. Bu kaidelerle eserlerini zenginleştiren müfessirler eserlerine farklı bir boyut kazandırmışlardır.

Tefsir alanında yazılmış eserlerle birlikte dilbilimsel yönden araştırma yapan eserleri incelediğimizde, dilbilimciler Ahmed Hüseyin el-Ehdelî, *el-Burhan fî İ’rabi’l Âyati’l-Kur’an* eserinde geniş bir belâgat çalışması yapmış ve elli bir ayetin sanatsal yönü açıklamıştır. Mahmud Sâfî, *el-Cedvel fî İ’rabi’l Kuran ve Sarfu Beyân*, Muhyiddîn Dervîş, *İ’rabi’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyânuhu* ve Mahmut Süleyman Yakut, *İ’rabu’l Ku’ran’i Kerim* eserlerinde ayetlerin irablarının ardından ayetlerde mevcut olan belâgat kaidelerini zikrederek eserlerini daha donanımlı hale getirmişlerdir.

Sonuç olarak, Kur’an’ın bütün sûrelerinde olduğu gibi Yûnus sûresinde de edebî sanatlar ve üslup güzelliği gözler önüne serilmiştir. Yüce Allah, hitap ettiği kullarında tesir uyandırması için, ilâhî kitabını sözün en mükemmel ve belîğ olanıyla donatmıştır. İlahî kitaptaki mana ve üslup derinliğinin kavranması ancak dildeki inceliklere vâkıf olmakla mümkün olduğu müşahede edilmiştir. Dolayısıyla sûrelerin lügavi olarak incelenmesinin, yalnızca dilcilerin değil, Kur’an ilimleriyle meşgul olan bütün ilim adamlarının üzerinde durması gereken bir husus olduğu kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ Hasan, **Arap Dilinde Edatlar**, Tekin Yayınları, Konya 1981.
- AKDEMİR Hikmet, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, Nil Yayınları, İzmir 1999.
- ALUSÎ, **Ruh'ul-Meanî**, Daru'l İhyâi't-Turâi'l-Arabî, I-XI, Beyrut 1353.
- el-ÂMÎDÎ Seyfeddin, **Gayetu'l-Meram fi İlmi'l-kelam** (nşr. Hasan Mahmûd Abdüllatîf), Kahire 1391/1971.
- AREFE Abdülazîz, **Min Belâgati'n-Nazmi'l-Arabiyye**, Kahire 1982.
- ARSLAN Ali, **Büyük Kur'an Tefsiri**, Arslan Yayınları, I-XVI, İstanbul 1984.
- el-ASKALÂNÎ Ahmet b. Ali b. Hacer, **Fethu'l-Bârî (Sahih-i Buhari Şerhi) Kitâbü't-Tıb**, I-XV, Daru'l Fikr 2008.
- ATÎK Abdülazîz, **Fî'l-Belâgati'l-Arabiyye, İlmü'l-Beyân**, Daru'l-Menar, Beyrut 1992.
- AVVÂD Hûrî Bûlus, **el-Akdü'l-Bedî fî Fenni'l Bedî**, el-Matbaatü'l umumiyye el-Kâsûliyye, Beyrut 1881.
- BAYRAKLI Bayraktar, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri**, Bayraklı Yayınları, I-XXI, İstanbul 2003.
- BEYZÂVÎ, Nâsırüddîn Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl ve Me'ahu Hâşiyetu'l-Kâzerûnî**, I-V, nşr. eş-Şeyh Abdülkadir İrfan el-Aşşâ Hassûne, Daru'l -Fikr, Beyrût 1416/1996.
- BİLGEGİL M. Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Belâgat, Ankara 1980.
- BOLELLİ Nusrettin, **Belağat Beyân-Me'ani-Bedî İlimleri Arap Edebiyatı**, İfav. Yayınları, İstanbul 2012.
- BULUT Ali, **Belağat Meani-Beyân-Bedî**, İfav. Yayınları, İstanbul 2017.
- el-CÂRİM Ali ve EMİN Mustafâ, **el-Belâgatü'l-Vâzıha**, Dâru Kubbâ, Dımaşk 2007.
- COŞKUN Menderes, **Edebi Sanatlar**, Dergâh Yay, İstanbul 2012.

ÇÖĞENLİ M. Sadi, **Ayet ve Hadis Örneklı Arapça Belağat**, Eser Ofset Mat., Erzurum 2012.

DERVİŞ Muhyiddîn, **İ'rabü'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyânuhu**, Daru İbn Kesir, Dımaşk 2003.

DEVELİOĞLU Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara 1997.

el-EHDELİ Ahmed Mikari b. Ahmed Hüseyin Şümeyle, **el-Ehdelî, El-Burhan fi İ'rabi Âyati'l-Kur'an**, el Mektebetü Asriyye, I-VIII, Beyrut-Lübnan 2001.

el-HANBELÎ Mir'ay b. Yûsuf, **el-Kavlü'l-Bedî' fi 'İlmi'l-Bedî**, Daru'l Kunûzi İşbiliyâ, Riyad 2004.

el-HÂŞİMÎ es-Seyyid Ahmed, **Cevâhiru'l-Belâga, Muesesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye**, Kahraman Yay., İstanbul 2012.

ERTUĞRUL Osman, "Belâgatta Meânî İlmi" **İğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 5, (2015) s. (150-162)

ESED Muhammed, **Kur'an Mesajı**, Çev; Cahit Koymak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1996.

FEYYÛD Abdulfettâh, Besyûnî, **İlmu'l-Bedî Dirâse Târihiyye ve Fenniyye, Dâru'l-Me'âlimi's-Sekâfiyye**, Kahire 1998.

GÜR Süleyman, "Kâdî Beyzâvî Tefsirinde Teşbîh Sanatı", **İğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 3&4 (2014) s. (160-171)

HABENNEKE Abdurrahman Hasan el-Meydânî', **Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür**, I-XV, Daru'l-Kalem, Beyrut 2014.

_____ **Belâgatü'l Arabiyye**, Daru'l -Kalem, Beyrut, 1996.

HACİMÜFTÜOĞLU Nasrullah, Belâgat İlmi ve Kur'an, **Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt.1 Sayı.1 (2015) s. (10-21)

_____ Teshîlü'l- Belâğa, Montaj Yay, İzmir 1996.

HAŞİMÎ, **Cevahiru'l-Belaga fi'l-Meanî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'**, Kahraman Yay. İstanbul 1984.

HİCÂZÎ Muhammed Mahmud, **Furkan Tefsiri**, İlim Yayınları, I-VI, İstanbul 2002.

İBN ABDİSSELAM, **Mecâzü'l Kur'an-ı Kerim**, thk. Muhammed Mustafa b. El Hac Trablus 1401/1992.

KABLAN Süleyman, **Arap Dili ve Belâgatında Mecâz-ı Mürsel ve Alakaları**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

KAÇAR Halil İbrâhim, **Edebî Yönden Hazif Üslûbu/Eksilteli İfâdeler**, Ocak Yayınları, İstanbul 2001.

KARA Ömer, “Belâgat İlminde İki İfâde Biçimi: İtnâb-î-İcâz (II)”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sy. 3, (2002) s. (250-259)

KARAKAYA Mehmet Zeki, **Ebussuûd Tefsîrinde Belâgat İlmi Uygulamaları**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2007.

KARAMOLLAOĞLU Fatma Serap, **Kur'an Işığında Belâgat Dersleri Bedî' ilmi**, İşaret Yay, İstanbul 2014.

_____ **Kur'an Işığında Belâgat Dersleri Beyân ilmi**, İşaret Yay, İstanbul 2013.

_____ **Kur'an Işığında Belâgat Dersleri Meâni İlmi**, İşaret Yay, İstanbul 2013.

el-KAZVİNÎ el-Hatib, **el-İzâh fi ulûmi'l-Belağa Meani ve'l-Beyân ve'l-Bedî'**, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1992.

_____ **Telhis ve Tercümesi**, Haz: (Doç. Dr. Nevzat H. Yanık, Prof. Dr. Mustafa Kılıçlı, Prof. Dr. M. Sadi Çöğenli), Huzur Yay, İstanbul 2006.

KIZIKLI Zafer, **Arap Dilinde Belâgat Bilimi (Tarihsel ve Kavramsal Bir Çözümleme)**, Kızıklı Yay, Ankara 2008.

EL-KİNÂNÎ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, **el-Beyân ve't-Tebyîn**, (thk. Abdu's-Selâm Muhammed Harun) Matba'atu Lecneti't-Te'lîf, Kahire 1948.

LÂŞÎN, Abdulfettâh, **el-Bedî fi Dav'i Esâlîbi'l-Kur'ân**, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire 1999.

MAHCÛB El-Hasen Muhammed, “Kur'ân'ı Kerîm'de İltifât Sanatı Faydaları ve Amaçları”, Çev: Mustafa Şentürk, Kasım Altuntaş, **Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1 Sayı: 7, (2013) s. (165-180)

MATLUP Ahmet, **Mucemu'l-Mustalahâtü'l-Belâğîyye ve Tatavvuruha**, Mektebetü Lübnan, Beyrut 2007.

el-MEDENÎ Sadruddin b. Ma'sûm, **Envâru'r-Rebi' fî Envâ'i'l-Bedî'** (thk. Şâkir Hâdî Şukur), Matba'atu'n-Nu'mân, Necef 1968.

MEVLEVÎ Tahiru'l, **Edebiyat Lüğatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.

NÂCÎ Muallim, **Islahât-ı Edebiyye**, Alemdar Yalçın, M. Ali Hayber, Akabe Yay. Ankara 2002.

NESEFÎ Ebü'l-Berekat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, **Medarikü't-tenzil ve hakaikü't-te'vil** tahkik, tahrir: Yusuf Ali Bideyvi, Daru'l İbn Kesir, Dimaşk 2005.

er-RÂZÎ Fahrüddini, **Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb**, Çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Akçağ Yayınları, I-XII, Ankara 1988.

er-RUMMÂNÎ Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâ b. Alî, **en-Nuket Fi İ'cazi'l-Kur'an, Selâsu Resâil fî İ'câzi'l-Kur'an**, nşr. Muhammed Halefullah–Muhammed Zaglûl Selâm, Daru'l Mearif, Mısır 1387/1968.

es-SABUNÎ Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefâsîr**, Çev. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, I-VI, İstanbul 2016.

SÂFÎ MAHMUD, **el-Cedvel fi İ'rabil Kuran ve Sarfu Beyân**, Daru'l Raşid, I-VI, Dimaşk 2011.

SAĞDIÇ Sedat, “Temsil Ya Da İstiâre-i Temsiliyye Kavramı Keşşâf Tefsiri Örneğinde Uygulamalı Bir Belâgat Çalışması”, **AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:3, Yıl:3, Sayı:5, (2015) s. (236-253)

es-SEKKÂKÎ Ebû Ya'kûb, **Miftâhu'l Ulûm**, Tercüme ve Notlarla Yayına Hazırlayan Zekeriya Çelik, Litera Yayıncılık, İstanbul 2017.

es-SUYUTÎ, **el İtkan**, Daru'l-Hadis, I-II, Kahire 2004.

et-TABERÎ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Taberi Tefsiri**, Hisar Yayınevi, I-IX, İstanbul 2013.

_____ **Tarih-i Taberî**, Sağlam Yayınları, İstanbul 2007.

et-TEFTÂZÂNÎ, **el-Mutavvel**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. baskı, Beyrut 2008.

SOYSALDI Mehmet, “Kur'an-ı Kerim'de Müşâkele Sanatı”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma ve İnceleme Dergisi**, (2017) s. (2-10)

ŞENÖDEYİCİ Özer, **Türk Dilinde Mecâz-ı Mürsel**, TDAY Belleten 2005.

TABL Hasan, **Uslubu'l-İltifat fi'l-Belâgati'l-Kur'aniyye**, Medine 1990.

UÇAR Hasan, **Kur'an-ı Kerim'deki Anlamsal Bedî' Sanatları**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2013.

“Arap Dili Belâgatında İç İçe Övgü Pekiştirme Sanatı İstibâ ve Kur'an'dan Örnekler”, **Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:2 Sayı:3 (2015) s. (93-105)

ULUSU (ÜLGER) Müşerref, **Arap Dili ve Belâgatında İltifat Sanatı**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

YAKUT Mahmut Süleyman, **İrabul Kuranı Kerim**, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1996.

YALAR Mehmet, **el-Hatib el-Kazvîni ve Belâgat İlmindeki Yeri**, Bursa, 1998.

YERİNDE Âdem, “Dil ve Belâgat Yönünden Ebu's-Suud Efendinin Tefsiri İrşadu Akli's-Selim ile Mezaya'l-Kitabi'l-Kerim”, **Usul İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 26, (2016) s. (257-258)

ez-ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer el-Havarîzmi, **el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyunu'l-Ekavil fi Vucuhu't-Te'vil**, Daru'l Fikr, Beyrut 1977.

ez-ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh; **el-Burhân fi Ulûmi'l- Kur'ân**, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru'l -Ma'rife, Beyrut 1972.

ez-ZUHAYLÎ Vehbe, **et-Tefsîrû'l-Münîr fi'l-Akîde ve's-Şerî'a ve'l-Menhec**, Daru'l-Fikri'l Muâsır, Beyrut 1991.

_____ **et-Tefsîrû'l-Münîr**, Çev. Nurettin Yıldız, Risale Yayınları, I-XV, İstanbul 2013.